LIST OF BOOKS FOR SALE

AT THE LIBRARY OF THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL,

No. 57, PARK STREET, CALCUTTA,

AND OBTAINABLE FROM

THE SOCIETY'S AGENTS, MR. BERNARD QUARITCH, 15, PICCADILLY, LONDON, W., AND MR. OTTO HARRASSOWITZ, BOOKSELLER, LEIPZIG, GERMANY.

*Complete copies of those works marked with an asterisk * cannot be supplied—some of the Fasciculi being out of stock.*

BIBLIOTHECA INDICA.

Sanskrit Series.

Title		Rs.	As.
Advaita Brahma Siddhi, (Text) Fasc. 1-4 @ /6/ each	... Rs.	1	8
Advaitachinta Kaustubhe, Fasc. 1-2	...	0	12
*Agni Purāṇa, (Text) Fasc. 4-14 @ /6/ each	...	4	2
Aitarēya Brāhmaṇa, Vol. I, Fasc. 1-5 and Vol. II, Fasc. 1-5; Vol. III, Fasc. 1-5, Vol. IV, Fasc. 1-5 @ /6/	...	7	8
Aṇu Bhāṣyam, (Text) Fasc. 2-5 @ /6/ each	...	1	8
Aphorisms of Sāṇḍilya, (English) Fasc. 1	...	0	12
Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā, (Text) Fasc. 1-6 @ /6/ each	...	2	4
Açvavaidyaka, (Text) Fasc. 1-5 @ /6/ each	...	1	14
Avadāna Kalpalatā, (Sans. and Tibetan) Vol. I, Fasc. 2-5; Vol. II. Fasc. 1-5 @ 1/ each	...	9	0
Bāla Bhaṭṭi, Vol. I, Fasc. 1	...	0	6
Baudhayana Srauta Sutra, Fasc. 1-2 @ /6/ each	...	0	12
*Bhāmati, (Text) Fasc. 4-8 @ /6/ each	...	1	14
Bhāṭṭa Dipikā Vol. I, Fasc. 1-4	...	1	8
Bṛhaddēvatā (Text) Fasc. 1-4 @ /6/ each	...	1	8
Bṛhaddharma Purāṇa, (Text) Fasc. 1-6 @ /6/ each	...	2	4
Bodhicaryavatara of Cantidevi, Fasc. 1-2	...	0	12
Catadusani, Fasc. 1	...	0	6
Catalogue of Sanskrit Books and MSS., Fasc. 1-4 @ 2/ each	...	8	0
Çatapatha Brāhmaṇa, Vol. I, Fasc. 1-7; Vol. III, Fasc. 1-4	...	4	2
Çatasahasrika-prajnaparamita (Text) Part I, Fasc. 1-7 @ /6/ each	...	2	10
*Caturvarga Chintāmaṇi (Text) Vols. II, 1-25; III. Part I, Fasc. 1-18. Part II, Fasc. 1-10 @ /6/ each; Vol IV, Fasc. 1	...	20	4
Çlokavartika, (English) Fasc. 1-4	...	3	0
*Çrauta Sūtra of Āpastamba, (Text) Fasc. 4-17 @ /6/ each	...	5	4
Ditto Çāṅkhāyana, (Text) Vol. I, Fasc. 1-7; Vol. II, Fasc. 1-4; Vol. III, Fasc. 1-4 @ /6/ each Vol 4, Fasc. 1,	...	6	0
Çri Bhāshyam, (Text) Fasc. 1-3 @ /6/ each	...	1	2
Dan Kriya Kaumudi, Fasc. 1-2	...	0	12
Gadadhara Paddhati Kālasāra, Vol I, Fasc. 1-6	...	2	4
Kāla Mādhava, (Text) Fasc. 1-4 @ /6/ each	...	1	8
Kāla Viveka, Fasc. 1-6	...	2	4
Kātantra, (Text) Fasc. 1-6 @ /12/ each	...	4	8
Kathā Sarit Sāgara, (English) Fasc. 1-14 @ /12/ each	...	10	8
Kūrma Purāṇa, (Text) Fasc. 1-9 @ /6/ each	...	3	6
Lalita-Vistara, (English) Fasc. 1-3 @ /12/ each	...	2	4
Madana Pārijāta, (Text) Fasc. 1-11 @ /6/ each	...	4	2
Mahā-bhāṣya-pradipōdyōta, (Text) Fasc. 1-9 & Vol. II, Fasc. 1-11 @ /6/ each	...	7	8
Manuṭīkā Saṅgraha, (Text) Fasc. 1-3 @ /6/ each	...	1	2
Mārkaṇḍēya Purāṇa, (English) Fasc. 1-8 @ /12 each	...	6	0
*Mīmāṁsā Darçana, (Text) Fasc. 7-19 @ /6/ each	...	4	14
Nyāyavārtika, (Text) Fasc. 1-6 @ /6/	...	2	4
*Nirukta, (Text) Vol. III, Fasc. 1-6; Vol. IV, Fasc. 1-8 @ /6/ each	...	5	
Nityacarapaddhati Fasc. 1-7 (Text) @ /6/	...	2	
Nityacarapradiph Fasc. 1-4	...	1	
Nyayabinduṭikā, (Text)	...	0	
Nyāya Kusumāñjali Prakaraṇa (Text) Vol. I, Fasc. 1-6 *Vol. II, Fasc.* 1-3 @ /6/ each		3	

तच्छस्त्रं मम कायश्च द्वयं दुःखस्य कारणं।
तेन शस्त्रं मया कायो गृहीतः कुत्र कुप्यते ॥ ४३

अविकलकारणसामग्री हि सर्वकार्यस्य कारणमिति प्रमाणपरिनिश्चितं। सा चात्र तथाविधा विद्यते। तथा हि तस्यापकारिणः शस्त्रं खड्गादि मम कायश्च। एतद्द्वयं सामग्रीरूपं दुःखस्य कारणं। इति समर्थकारणसद्भावे ऽपि कार्यं कथं नोत्पद्येत। अन्यथा तत्तस्य कारणमेव न स्यात्। [1]ततोऽन्यदपि तत उत्पाद्यथोगः। तस्माद्यदि कारणोपनायके कुप्यते तदा स्वात्मन्यपि कोपो युक्तः। यतः स्वयमपि दुःखकारणं वहत्युपनयति च भवान्। आत्मन्यकोपे परत्रापि न युक्त इति भावः ॥

प्रकारान्तरेणोक्तमेवार्थं स्पष्टयन्नाह।

गण्डोऽयं प्रतिमाकारो गृहीतो घट्टनासहः[2]।
तृष्णान्धेन मया तत्र व्यथायां कुत्र कुप्यते ॥ ४४

शरीराकृतिरयं पक्वगण्डो[3] मया गृहीतः। सर्वदुःखहेतुत्वात्सर्वोपमर्दसहः। आकोटनताडनादिभिरप्यभेद्यत्वात्। दुःखपरिहाराय सुखप्राप्तये च या तृष्णाभिलाषः। तदन्धेन पिहितप्रज्ञालोचनेन तस्यां व्यथायां सत्यां कुत्र कुप्यते। न हि गण्डस्य कुड्यादि[70b]संपर्कजे दुःखे क्वचिद्विवेकतः कोपो युक्तः ॥

---

1 = tatsāmagrīto, nyad api kāraṇaṁ syāt, tata... ?

2 Tib.: çu-ba mi-yi gzugs hdra-ba reg-tu mi-bzod sdug-bsnal-can = gaṇḍaḥ (= abscess) puruṣa(= çarīra)rūpasamaḥ sparçana-asahaḥ duḥkhī.... But Comm.: sarvopamardasahaḥ...abhedyatvāt. On pratimā, see *Çikṣās.* 358, 15; on gaṇḍa, *Aṅg. Nikāya* IV, 386.

3 Ms.: pakṣa°, but Tib.; çu-ba smin-pa.

25

अपि च । यः कार्येणानर्थी[1] तेन तत्कारणमेव परिहर्तव्यं भवेत् । अहं तु विपर्यस्तमतिरिति विमर्शमुपदर्शयन्नाह ।

दुःखं नेच्छामि दुःखस्य हेतुमिच्छामि बालिशः ।
स्वापराधागते दुःखे कस्मादन्यत्र कुप्यते ॥ ४५

5 दुःखं दण्डाद्यभिघातजं नेच्छामि । तस्य पुनः कारणं शरीरं प्रत्यपकारणं चेच्छामि बालिश इति बालधर्मो विपर्यासः । तस्मात्कारणात्स्वकाये यद्दुःखं तत्स्वापराधागतमेव । इति कस्मादन्यत्र तत्सहकारिमात्रे कुप्यते ॥

आत्मवधाय स्वयं संस्कृतशस्त्रस्यैवान्यत्र मम कोपो न युक्त
10 इत्याह ।

असिपत्त्रवनं यद्वद्यथा नारकपक्षिणः ।
मत्कर्मजनिता एव तथेदं कुत्र कुप्यते ॥ ४६

असिपत्त्रवनं नरकसमुद्भवं । असय एव पत्त्राण्यस्येति कृत्वा । असिग्रहणं प्राधान्यात् । अन्यदपि शस्त्रं नारकदुःखहेतुर्यन्त्रं च[2] ।
15 वने तस्मिन्निवासिनो गृध्रोलूकवायसादयः पक्षिणो यथा मत्कर्मजनिता एव दुःखहेतवो भवन्ति । नान्यदत्र दुःखकारणमस्ति । तथेदमपि परशस्त्रादिकं दुःखहेतुर्मत्कर्मजनितमेव । इति कुत्र कुप्यते ।

---

[1] Ms. : kāryeṇānadhī tena. ; Tib. : hbras-bu don-du mi gñer-pa des...— (Byaṅ-chub don-du gñer = prārthayed bodhim). Should the conjecture be right, *anarthin*, with a new meaning = anabhilāṣin.

[2] Ms. yantraṁ evanasya tannivāsino.... But Tib : hkrul-hkhor daṅ mtshon-cha gzan-dag kyaṅ bzuṅ-ṅo (= gṛhitāni). nags-thsal de-na gnas......

इत्यमपि विपर्यास एवायमित्युपदर्शयितुमाह ।

मत्कर्म[1]चोदिता एव जाता मय्यपकारिणः ।
येन यास्यन्ति नरकान्मयैवामी हता ननु ॥ ४७

येन मदीयेन कर्मणा चोदिताः प्रेरिता एव मयि पूर्वकृतापकारे ऽपकारिणो जाताः सन्तो नरकान्यास्यन्ति । तेन मयैवामी अपकारिणो हता ननु । स्वचित्तं संबोधयति । नामीभिरहं हतः । अयमभिप्रायः । यदि नाकरिष्यमहमीदृशं कर्म तदैतेऽपि नापकारिणो ऽभविष्यन्निति । मत्कृतेनैव कर्मणापकारिणो भवन्ति ॥

उपकारिष्वेव [71a] मोहादपकारिबुद्धिर्ममेति कारिकाद्वयेन दर्शयन्नाह ।

एतानाश्रित्य मे पापं क्षीयते क्षमतो बहु ।
मामाश्रित्य तु यान्त्येते नरकान् [1]दीर्घवेदनान् ॥ ४८
अहमेवापकार्येषां [2]ममैते चोपकारिणः ।
कस्माद्विपर्ययं कृत्वा खलचेतः प्रकुप्यसि ॥ ४९

एतानपकारिण आश्रित्य निमित्तीकृत्य । मम पापं पूर्वजन्मकृतपरापकारजनितं क्षीयते तद्दुःखानुभवनविपाकेन क्षयं याति । क्षमतः क्षान्तिमालम्बमानस्य । बहु अनेकपर्यायेण कृतं ।

---

1 According to the Comm. : tīvra°.
2 So M. L2.—Minaev : mayaite.

मामाश्रित्य मत्कर्मचोदिता एवमप्यपकारं कृत्वा पुनरेते नरकान् तीव्रवेदनान् दुःसहदुःखानुभवान् यान्ति ॥ अत उक्तक्रमेण अहमेवापकार्येषामित्यादि सुबोधं ॥

ननु यद्यपकारी भवान् तर्हि भवत एव नरकगमनमुचितं
5 न त्वेषामित्याह ।

भवेन्ममाशयगुणो[1] न यामि नरकान्यदि[2] ।
एषामत्र किमायातं यद्यात्मा रक्षितो मया ॥ ५०

या प्रत्यपकारनिवृत्तिनिष्ठा एतन्ममाशयमाहात्म्यं नरकगतिनिवृत्तिहेतुः । नरकान्न यामि तदात्माशयमाहात्म्यबलेन ।
10 न तु पुनरेषां दुराशयतया नरकेषु ममापतनमिति भावः । एतदेवाह । एषामित्यादिना ॥ अयमत्र समुदायार्थः । यद्यहमपकारी सन्नपि[3] केन चिदुपायकौशलेन नरकान्न यामि । तदैषामुपकारिणां[4] किमायातं । किमपचीयते । का क्षतिरित्यर्थः । मया तावदेकेन [रक्षिता न] भवन्तामन्ये[5] रक्षित आत्मा च
15 भवेत् । न चैतावता किं चिदेषां न्यूनाधिकं गुणदोषेषु स्यात् ॥

---

[1] Minaesv: āçrayaguṇo. ; Tib. : bsam-pa = M. L[2] : āçaya°.

[2] Tib. : gal-te bdag-la bsam-pa yi yon-tan yod na, dmyal mi hgro : yadi mayy āçayaguṇo bhaven, narakaṁ na yāmi.

[3] As said *supra* l. 3.

[4] Possibly apakāriṇām ; but the *apakāriṇaḥ* are said to be *upakāriṇaḥ*.

[5] Ms. illegible and from a second hand : bhavatām anyaṁ r°.—Tib. : re-zig bdag-ñid gcig-pas khyed-cag gzan ni ma bsruṅs-la, bdag-ñid ni bsruṅ-ba yin te = tāvad ātmanā ekena anyasmin eva na rakṣite ātmā eva rakṣito bhavet.—kyed-cag = plural of the pronoun of the second person the Tib. translator failed to understand this clause.—According to Prof. Kern : mayā tāvad ekena [na] bhavatā, manye, rakṣita ātmā ca bhavet.

ननु यदि नामैवं तथापि भवतो ऽपि न युक्तमात्मरक्षण-मुपकारिष्वकृतज्ञतया। इत्याशङ्क्याह।

अथ प्रत्यपकारी[1] स्यां तथाप्येते न रक्षिताः।
हीयते[2] चापि मे चर्या तस्मान्नष्टास्तपस्विनः॥ ५१

यदि दण्डादिघा[71b]तं कुर्वन्तु प्रत्यपकारी भवेयं। तथाप्येते न रक्षिता भवन्ति। न कश्चिदेषां प्रतीकारो नरकगमनादिषु कृतः स्यात्॥ प्रत्युत। ताडितेनापि मया न प्रतिताडितव्यं। तथा। सर्वसत्त्वेषु न मैत्रचित्तं मया निक्षेप्तव्यं[3]। अन्तशो न दग्धस्थूणायामपि प्रतिघचित्तमुत्पादयितव्यं[4]। इत्यादेर्बोधि-सत्त्वचर्याया मम हानिरेव स्यात्॥ तस्मादेतर्हि प्रतीकारोपाया-भावात्तपस्विनो वराका रक्षितुमशक्यत्वान्नष्टा दुर्गतिपतिता एव। इत्युपेक्ष्यन्ते[5] तावदिदानीं। पश्चात्तदुपायमधिगम्य तत्करिष्यामि यथैषां दुःखमणुमात्रकमपि न स्यात्॥

तदेवं परापकारमर्षणक्षान्तिं प्रतिपाद्य[6]। अधुना धर्मनिध्या-नक्षान्तिमुपदर्शयितुमाह।

मनो हन्तुममूर्तत्वान्न शक्यं केन चित्क चित्।
शरीराभिनिवेशात्तु कायदुःखेन[7] बाध्यते॥ ५२

1 Minaev : pratyayakārī.—L[2] : syāt tathā...

2 L[2] : kṣīyate.

3 Ms. : mayā niçcitavyam ; but Tib. : spaṅs-par mi-bya-ba.

4 Cp. VI, 1, *in fine*.

5 Ex conj. (=na sattvāpekṣā kriyate). Ms. : upekṣante—Tib. : de-ltar-na re-ẓig btaṅ-sñoms-su byas la : evaṁ tāvad upekṣāṁ kṛtvā.

6 Cp. ad VI, 8 and 35.

7 Ex conj.—Minaev, M, L[2] : cittaṁ duḥkhena..., L[1] Dev : kāyo.—Tib. : lus hdi sdug-bsṅal-dag-gis gnod = kāyo 'yaṁ duḥkhair bādhyate.

द्विविधं दुःखमविचारतो बाधकमुपजायते। कायिकं मानसिकं चेति। तत्र मनसि न कश्चिद्दण्डादिकं दातुं शक्तः। अमूर्तत्वात्मनसः। इति तदुद्भवं दुःखं परमार्थतो न संभवति। कल्पनाकृतं तु दौर्मनस्यादिकं विद्यते। एतदेव दर्शयति। शरीरेत्यादिना। ममेदं शरीरमिति विकल्पाभ्यासवासनावशात् कायदुःखेन चित्तं विहन्यते॥

[1]तत्रापि प्रतिनियतमेव दुःखकारणमित्याह।

न्यक्कारः[2] परुषं वाक्यमयशश्चेत्ययं गणः।
कायं न बाधते तेन चेतः कस्मात्प्रकुप्यसि॥ ५३

न्यक्कारादिगणः समूहः कायस्य दुःखहेतुर्न भवति। न हि कायस्यायं कंचिदुपघातं करोतीति येन तेन चेतः कस्माद्धेतोः प्रकुप्यसि॥

अथापि स्यात्। यदि नाम न्यक्कारादयः कायस्य बाधका न भवन्ति [72a] तथापि तच्छ्रुत्वा मयि लोकानामप्रसन्नं चित्तमुत्पद्यते। इति मया नेष्यन्ते। इत्याशङ्क्याह।

मय्यप्रसादो योऽन्येषां स किं मां भक्षयिष्यति।[3]
इह जन्मान्तरे वापि येनासौ मे ऽनभीप्सितः॥ ५४

भवतु नामैवं तथापि विचारणीयमेव। मयि न्यक्कारादिश्रवणाद्यो ऽयमप्रसादो जनानां स किं मां भक्षयिष्यतीहलोके

1 tatra = kāye.
2 Minaev: nyakkāraparuṣaṁ vākyam—M.: nyakkāraḥ.—Tib.: brñas daṅ tbsig-rtsub smra-ba daṅ.
3 Tib.: bdag-la za-bar mi byed na, bdag ni çii-phyir de mi hdod.

परलोके वा । येनासौ लोकाप्रसादो ममाप्रियः । इति विचार्य न कर्तव्यो ऽत्राभिनिवेशः ॥

अस्ति वात्राभिनिवेशकारणं लाभविघातो नामेत्याह ।

लाभान्तरायकारित्वाद्यद्यसौ मे ऽनभीप्सितः ।
नङ्क्ष्यतीहैव मे लाभः पापं तु स्थास्यति ध्रुवं ॥ ५५ 5

तथा हि न्यक्कारादिश्रवणादप्रसादो लोकानां । तस्माच्च लाभोपनामनवैमुख्यं । ततो ऽसौ न्यक्कारादिर्गणो ममानिष्ट इति चेत् । तदयुक्तं । नङ्क्ष्यति विनश्वरधर्मतयापगमिष्यति । इहैव प्रतिनियतैरेव दिनैर्मम लाभः । न तु परलोकानुबन्धी भविष्यति । तन्निमित्तं न्यक्कारादिकर्तृषु क्रुध्यतो यत्पापं तदेव 10 परं स्थास्यति । परलोकानुबन्धि भविष्यति । ध्रुवमिति अपरिभुक्ते तत्फले तस्याविनाशात् ॥

इदमपि चात्रालोचनीयं ।

वरमद्यैव मे मृत्युर्न मिथ्याजीवितं[1] चिरं ।
यस्माच्चिरमपि स्थित्वा मृत्युदुःखं तदेव मे ॥ ५६ 15

इदमेव वरं श्रेष्ठं यल्लाभाभावादस्मिन्नेवाहनि मे मरणमस्तु । न तु पुनः परापकारद्वारेण लाभप्रतिलम्भान्मिथ्याजीवितं[1] चिरं दीर्घकालं । कुतः । यस्माद्बहुतरकालमपि जीवित्वा मरणान्तं

[1] Mithyā-ājīva is well-known, see *Çikṣās.* 267, 11, *Saṁ. n.* III, 239; *Majjh.* III, 75.

हि जीवितं[1] । इत्यवश्यंभाविनो मृत्योर्दुःखं तदेव मम । यत्पश्चाद्वर्षशतात्यये भविष्यति तदेवेदानीं मम म्रियमाणस्य । इति चिरजीवितेष्वविशेषः ।

इतो ऽप्यविशेष एवेति श्लोकद्वयेन द[72ᵇ]र्शयन्नाह ।

5 स्वप्ने वर्षशतं सौख्यं भुक्त्वा यश्च विबुध्यते ।
मुहूर्तमपरो यश्च सुखी भूत्वा विबुध्यते ॥ ५७
ननु निवर्तते[2] सौख्यं द्वयोरपि विबुद्धयोः ।
सैवोपमा मृत्युकाले चिरजीव्यल्पजीविनोः ॥ ५८

यथा कश्चित्स्वप्नोपलब्धं वर्षशतं सुखमुपभुज्य विबुध्यते ।
10 अन्यः पुनः क्षणमात्रं । स तावन्मात्रेण सुखिनमात्मानं मन्यते । अनयोर्द्वयोरपि स्वप्नोपलब्धोपभुक्तसुखयोः प्रतिविबुद्धयोः सतोः तदुपलब्धं विनष्टं सुखं न निवर्तते । जाग्रदवस्थायां नानुवर्तते । स्मरणमात्रावशेषत्वात् । सैवोपमा स्वप्नोपलब्धसुखयोरिव पुरुषयोर्मृत्युकाले मरणसमये चिरजीविनो ऽल्पजीविनश्च ॥ ननु[3]
15 निवर्तते सौख्यमिति । स्वार्थे ऽष्यण्[4] ॥

इत्यलं मित्याजीवितेन[5] ॥ अस्मादपि लाभालाभयोर्न कश्चिद्विशेष इत्युपदर्शयन्नाह ।

---

1 This formula which puzzled James d' Alwis (cp. Max Müller, *Dhammapada*, 148) is common in Sanskrit and Pāli books.

2 Minaev : na tan nivartate L² : pravartate.—See Commentary.

3 Ms. *tu*.

4 saukhyam = sukham.

5 See VI, 56.

लब्ध्वापि च बहूँल्लाभान् चिरं भुक्त्वा सुखान्यपि ।
रिक्तहस्तश्च नग्नश्च यास्यामि मुषितो यथा ॥ ५६

प्रचुरतरलाभान् लब्ध्वापि समासाद्य चिरकालमुपभुज्य सुखान्यपि । पुनर्मृत्युमधिगम्य रिक्तहस्तश्च तुच्छहस्तः । न तस्माल्लाभादीषदपि पाथेयं गृहीतं । नापि सुखात्किं चित्परि- 5 शिष्टमवस्थितं । [1]कटिसूत्रकमात्रमपि न परिशेषितमिति नग्नश्च चौरैः परिमुषित इवास्माल्लोकात्परं लोकं यास्यामि ॥

स्यादेतत् । अस्त्येव विशेषो लाभस्य चीवरादीनामविघाता- दायुःसंस्काराणामुपस्तम्भाच्चिरतरकालं जीवितं स्यात् । ततश्च पूर्वकृतपापस्य विदूषणासमुदाचारादिना परिचयं शिक्षासंवर- 10 परिरक्षणेन बोधिचित्तसेवनादिना च कुशलपक्षस्य च वृद्धिं कुर्यां । यदुक्तं ।

यावच्चिरं जीवति धर्मचारी
तावत्प्रसूते कुशलप्रवाहं । इति [73a] ।[2]

अतो लाभान्तरायकारिणि युक्त एव प्रद्वेष इत्याशङ्क्यन्नाह । 15

पापक्षयं च पुण्यं च लाभाज्जीवन् करोमि चेत् ।

लाभादुक्तक्रमेण जीवन् म्रियमाणः पापक्षयं च पुण्यं च करोमीत्यादि मन्यसे । नन्वेतदितः समधिकं दोषमपश्यताभि- धीयत इत्याह

---

1 Kaṭisūtra = girdle, "pagne."—Form in °ka is new.
2 I cannot give exact reference.

पुण्यक्षयश्च पापं च लाभार्थं क्रुध्यतो ननु ॥ ६०

लाभार्थं लाभनिमित्तं तदन्तरायकारिणि द्वेषं कुर्वतः सुकृतक्षय एवोपजायते। यदुक्तं सर्वमेतत्सुचरितमित्यादिना[1]। अयं तु विशेषः। अक्षान्तिसमुद्भवस्य पापस्य राशिरभिवर्धते च॥

अथापि स्याद्यथा कथं चित्तावच्चिरकालं लाभाज्जीवितं स्यात्। तावतैव नः प्रयोजनं। इत्याह।

यदर्थमेव जीवामि तदेव यदि नश्यति।
किं तेन जीवितेनापि केवलाशुभकारिणा ॥ ६१

न खलु बोधिसत्त्वस्येतरसत्त्ववज्जीवितं निःप्रयोजनमेवाभिलषितं। किं तर्हि संभाराभिसंवर्धनार्थं पापक्षयार्थं च। तद्यदि सुकृतक्षयनिमित्तमेव तत्स्यात्। तदा किं तेन तादृशेन जीवितेनापि केवलाशुभकर्मकरणशीलेन। निन्दितमेव तदिति भावः॥

स्यादेतत्। न लाभान्तरायकारितया ममावर्णवादिनि प्रतिघचित्तमुत्पद्यते। किं तु गुणप्रच्छादनादिकर्मणा दुःखहेतुत्वात्। इत्याह।

अवर्णवादिनि द्वेषः सत्त्वान्नाशयतीति चेत्।
परायशस्करे ऽप्येवं कोपस्ते किं न जायते ॥ ६२

अयशोऽभिधायिनि योऽयं भवतो विद्वेषः। सोऽवर्णवादी

---

1 See *supra* VI, 1.

दोषाविष्करणाद्गुणप्रच्छादनाच्च त्वां[1] नाशयति। इति मत्वा चेद्यदि स तन्निमित्तकः॥ अथ वा सत्त्वान्[1] लोकान्नाशयति[2]। अवर्णवादेन मयि निग्राहयति। स्वयमप्रसन्नचित्तस्तेषामपि चित्तमप्रसादयतीत्यर्थः। इत्यवर्णवादिनि द्वेषश्चेत्। उच्यते। तदा [73b] योऽपि परेषामन्यसत्त्वानामयशः प्रकाशयति तत्रापि 5 कोपस्ते किं न जायते। सोऽपि चावर्णवादी सत्त्वान्नाशयति। तदस्मिन्नपि युक्तरूप एव कोपः॥

अत्रोत्तरमाशङ्कयन्नाह

परायत्ताप्रसादत्वादप्रसादिषु ते क्षमा।

परेष्वन्येषु सत्त्वेष्वायत्त आश्रितोऽप्रसादोऽस्येति। अन्यसत्त्वान् 10 विषयीकृत्य समुत्पन्न इति। तस्य भावस्तत्त्वं तस्मात्। पराश्रिताप्रसादत्वादप्रसादिष्वप्रसन्नचित्तेष्ववर्णवादिषु तव क्षमा क्षान्तिरुत्पद्यते। आत्मचित्तमेव पृच्छति। अत्राह।

क्लेशोत्पादपरायत्ते क्षमा नावर्णवादिनि॥ ६३

यदि यः परायत्ताप्रसादः तत्र क्षमा भवतो भवति। तदा 15 स्वस्मिन्नवर्णवादिनि किं न क्षमा। किंरूपे। क्लेशोत्पादनपरायत्ते क्लेशानामुत्पादपरतन्त्रे। परायत्ताप्रसादत्वं क्षमाहेतुस्तुल्यमुभयत्रापि। इत्यर्थः॥[3]

---

[1] There are, according to the Comm., two acceptable readings: sa tvām nāçayati, sattvān (=sems-can) nāçayati. There is no obvious difference in the Ms. between *tva* and *ttva*.

[2] As the *aprasāda* is a cause of *vināça*. Cp. *supra ad* V, 80.

[3] "Yo yasminn aprasannacittaḥ, na tasminn ev āprasannacittas, tatkleçeṣu tv aprasannaḥ." Such I take to be the meaning of the sentence.

प्रतिमाद्युपघातकारिषु श्रद्धावशादपि प्रतिघचित्तं नोत्पादयितव्यमित्याह ।

प्रतिमास्तूपसद्धर्मनाशकाक्रोशकेषु च ।
न युज्यते मम द्वेषो बुद्धादीनां न हि व्यथा ॥ ६४[1]

5 नाशका विक्षोपयितारः । आक्रोशका दोषबुद्ध्या वैरूप्याभिधायिनः । तेषु न युक्तो मम द्वेषः । कुतः । यस्माद्बुद्धादीनां बोधिसत्त्वार्यश्रावकप्रत्येकबुद्धानां वितथाभिनिवेशप्रसूतात्मग्राहनिवृत्तेरभिष्वङ्गाभावान्न व्यथा चित्तपीडालक्षणं दौर्मनस्यं नास्ति । इति भावः ॥ अतः प्रतिमादिविनाशकेषु द्वेषचित्तं
10 नोत्पादयितव्यं । तथा विरुद्धधर्मकारिषु[2] करुणैव तु युज्यते तेषु साधूनां । अन्यथा तत्र विशेषाभावात्पापमेव केवलमुपजायते । यदि पुनर्धर्मतो निवारयितुं शक्यते । तदा न दोषः ॥

यदपि च धर्मकामतया गुरुमातापित्राद्युपघातकारिषु द्वेषचित्तमुत्पद्यते. तदपि विनिवा[74ª]र्यमेव । इत्याह ।

15 **गुरुसालोहितादीनां प्रियाणां चापकारिषु ।**
पूर्ववत्प्रत्ययोत्पादं दृष्ट्वा कोपं निवारयेत् ॥ ६५

गुरवो धर्ममार्गोपदेष्टारोऽकुशलपक्षनिवर्तयितारः । सालो-

---

1 Cp. *Brahmajālasutta*, I, 1, 5: "Brethren, if outsiders should speak against me, or against the Doctrine, or against the Order, you should not on that account either bear malice, or suffer heart-breaking, or feel ill-will. If you, on that account, should be angry and hurt, that would stand in the way of your own self-conquest" (Rhys Davids).

2 The compound is new.

हिताः सोदरा । अन्येऽपि ज्ञातिसगोत्रबान्धवादयः । तेषामप-
कारिषु । तथा प्रियाणां प्रेमस्थानानां चापकारिषु कोपं
निवारयेत् । इति संबन्धः । कथं पूर्ववत्प्रत्ययोत्पादं दृष्ट्वा ।
यदुक्तं ये के चिदपराधास्त्वित्यादिना[1] । अतः सर्वेऽप्यमी पूर्वक-
र्मोपजनितमेव फलमुपभुञ्जते । नात्र कश्चित्प्रतीकारहेतुरस्ति ॥ 5
तदनेन यथापरसमये देवगुरुद्विजातिमातापितृप्रभृतीनामर्थे पापं
कुर्वतोऽपि न दोष इति मतं[2] । न तथेहाभिमतमित्युक्तं भवति ।

किं चेदमपि वस्तुतत्त्वं मनसिकुर्वता न सत्त्वेषु चित्तं दूष-
यितव्यमित्याह ।

चेतनाचेतनकृता देहिनां नियता व्यथा । 10
सा व्यथा चेतने दृष्टा क्षमस्वैनां व्यथामतः[3] ॥ ६६

समस्तकार्यस्यान्वयव्यतिरेकाभ्यां जनकत्वेनावधारितं साम-
ग्रीलक्षणं कारणं । सा च सामग्री वस्तुधर्मतया का चित्क चित्स-
मर्थस्वभावा । तत्र चेतनेन कृता हस्तपादादिप्रहारेण । अचे-
तनेन दण्डशस्त्ररोगादिना । तत्रापि चेतनावद्व्यापारोऽस्त्येव । 15
साक्षात्पारम्पर्यकृतस्तु विशेषः । स्वयमेव यदृच्छया वा लोष्टकु-
ड्याद्यभिघातजनिता वा देहिनां शरीरिणां नियता व्यथा
नियमेन समुत्पद्यते । नान्यदितो व्यथाकारणमस्ति ॥ सा चैवं
द्विविधकारणसामग्रीप्रसूतापि चेतने सविज्ञानके काये दृष्टा
प्रमाणपरिनिश्चिता । अतस्तदेव तदुत्पत्तिस्थानं । नान्यत् । 20

1 See *supra* VI, 15.
2 I cannot give reference but to V, 84.
3 Minaev has: vyathām manaḥ—See the Commentary

अचेतने वेदनायोगात् । ततो यद्यस्योत्पत्तिस्थानं तत्तत्रैव भवति । नान्यत्र । यथा पङ्के पङ्कजं न स्थले ॥ अतोऽस्मान्न्यायात्क्षमस्व सहस्वैनामनन्तरकथितो[74b]भयरूपां[1] व्यथां ॥

तदानीमुभयोरपि साधारणदूषणतया क्व चिदपि कोपो
5 न युक्त इति कथयितुमाह ।

मोहादेकेऽपराध्यन्ति कुप्यन्त्यन्येऽपि मोहिताः[2] ।
ब्रूमः कमेषु[3] निर्दोषं कं वा ब्रूमोऽपराधिनं ॥ ६७

आत्मात्मीयग्राहाभिनिवेशविपर्यासादेके के चिदपराध्यन्ति दण्डादिना । समाक्रोशादि वा वदन्तः[4] सदोषमात्मानं कुर्वन्ति ।
10 अन्ये पुनस्तदपराधेन कुप्यन्ति रुष्यन्ति । विमोहिता मोहादेव स्वकृतकर्मफलसंबन्धमननुस्मरन्तोऽविद्यावरणात् । प्रतिताड़नाक्रोशादिकमारभन्ते ॥ इत्थं ब्रूमः कमेषु क्लेशराक्षसावेशवशीकृतेषु निर्दोषं । कं वा ब्रूमोऽपराधिनं दोषवन्तं । उभयेषामपि साधारणदोषत्वात् ॥

15 इदमपि चात्मगतमेव चिन्तयता प्रतिघचित्तं निवर्तयितव्यमित्याह ।

कस्मादेवं कृतं पूर्वं येनैवं बाध्यसे परैः ।
सर्वे कर्मपरायत्ताः कोऽहमचान्यथाकृतौ ॥ ६८

---

[1] Ms.: kathitabhaya°; ubhaya from the Tibetan.

[2] So Min.—According to the Commentary: anye vimohitāḥ.

[3] M, L²: kāmeṣu.

[4] Ms.: vadataḥ—Tib.: brdeg-pa am brgyad-bkag smra-bai = tāḍanaṁ nigrahaṁ vā vadantaḥ. . . .

कस्मात्कारणात् किमित्येवमेतत्फलं हेतुकर्म कृतं। येनेति लोकोक्तिरेषा[1]। यदित्यस्यार्थे यदेवं। यदि वा येन कर्मसामर्थ्येन हेतुना। आक्रोशबन्धनताडनादिभिः बाध्यसे पीड्यसे परैरन्यैः। ननु यदि नामैवं तथापि प्रतीकारो युक्त इत्याह सर्वे इत्यादि। सर्वे दुःखहेतवः कर्मप्रत्ययोपजनितप्रवृत्तयः। इति कोऽहमत्रान्यथाकृतौ[2] तत्फलनिवर्तनाय। न कश्चित्। फलदानोन्मुखस्य कर्मणः केन चिन्निवर्तयितुमशक्यत्वात्॥

इदं पुनरत्र युक्तरूपमित्याह।

एवं बुद्धा[3] तु पुण्येषु तथा यत्नं करोम्यहं।
येन सर्वे भविष्यन्ति मैत्रचित्ताः परस्परं॥ ६९

एते सत्त्वाः कर्मक्लेशपरायत्ताः परस्परमसमञ्जसकर्मकारिणो निवर्तयितुमशक्या इति। एवं बुद्धा ज्ञात्वा पुनः पुण्येषु कुशलेषु कर्मसु तथा यत्नं करोम्यहं। तेन प्रकारेण वीर्यं समारभे। येन तथाविधं सामर्थ्यं [75a] प्रतिलभ्य सन्मार्गे प्रवर्तिताः सन्तः सर्वे मैत्रचित्ता हितसुखविधानतत्पराः परस्परमन्योन्यं भविष्यन्ति॥

द्रोहचित्तं विनिवर्त्य प्रियवस्तूपघातकारिणि लौकिकोदाहरणेन द्वेषं निवर्तयेदिति श्लोकद्वयमुपदर्शयन्नाह।

---

1 Tib.: hjig-rten-pai smra-bai thsul-lo.

2 Tib. Text-translation: bdag-gis hdi-la ci-ste bkon? = aham atra kim vairī?

3 Tib. mthoṅ-nas = dṛṣṭvā.

दह्यमाने गृहे यद्वदग्निर्गत्वा गृहान्तरं ।
तृणादौ यत्र सज्येत[1] तदाकृष्यापनीयते[2] ॥ ७०
एवं चित्तं यदासङ्गाद्दह्यते द्वेषवह्निना ।
तत्क्षणं तत्परित्याज्यं पुण्यात्मोद्दाहशङ्कया ॥ ७१

5 एकस्मिन् गृहे ऽग्निना दह्यमाने यथा तस्माद्गृहादन्यद्गृहं गृहान्तरं गत्वा । अग्निर्यत्र तृणकाष्ठादौ सज्यते लगति । तदन्तर्गतमन्यदपि वस्तु मा धाक्षीदिति शङ्कया । तदाकृष्यापनीयते पृथक्कृत्वा निर्धार्यते । इति दृष्टक्रमं प्रकृतेऽपि योजयन्नाह । एवमुक्तोदाहरणन्यायेन चित्तं मनो यस्य वस्तुन
10 आसङ्गादासक्तो दह्यते परितप्यते द्वेषवह्निना प्रतिघानलेन तदासङ्गस्थानं वस्तु तत्क्षणं न कालान्तरपरिलम्बेन परित्याज्यं । तत्राभिनिवेशः परिहर्तव्यः । किं कारणं । पुण्यस्यात्मा शरीरं पुण्यस्कन्ध इति यावत् । तस्योक्तक्रमेणोद्दाहः परिचयो मा भूत् । अन्यथा गृहान्तर्गतपदार्थवत् प्रद्वेषवह्निस्तमपि दहेत् ॥
15 अपि च । लाभ एवायं लब्धो यन्मनुष्यदुःखैर्नरकफलं कर्म विपच्यते । इति प्रतिपादयन्नाह ।

मारणीयः करं छित्त्वा मुक्तश्चेत्किमभद्रकं ।
मनुष्यदुःखैर्नरकान्मुक्तश्चेत्किमभद्रकं ॥ ७२

---

[1] Minaev: sajjeta; Ms.: sahyeta. Tib.: rtsva-sogs gaṅ la mched-byed-pa.—mched-par-byed-pa = ausbreiten, weithin verbreiten (Schmidt).—Mched-pai me = eine Feuersbrunst.

[2] Minaev: tathākṛṣya; but L[2], M: tadāk°; Tib.: de-ni phyuṅ-ste doṅ'-yin.—Phyuṅ-ba (hbyin) = avakṛṣṭa, nirvāsita.

यो हि मारणमर्हति स यदि हस्तमात्रं छित्त्वा मुच्यते। तदा न[1] का चित्क्षतिरस्य। प्रत्युत लब्धलाभमात्मानं मन्यते। अत्यल्पमिदं मरणदुःखात्करच्छेदनदुःखमिति। तथा योऽपि मनुष्यदुःखं ताड़नबन्धनतिरस्कारादिकृतमनुभूय नरकदुःखाद्विमुक्तो भवति। तस्यापि न किं चिदपचीयते। न किं चिदिदं दुःखं नरकदुःखात्। सुखमेव तत्। ततो यदि विच-
[75b]क्षणः स्यात्। तदा सौमनस्यमेवात्र युक्तमस्य॥

अथापि स्यात्। न मया स्वल्पमात्रेऽपि दुःखे क्षमा कर्तुं शक्यत इति। अत्राह।

यद्येतन्मात्रमेवाद्य दुःखं सोढुं न पार्यते।
[2]तन्नारकव्यथाहेतुः क्रोधः कस्मान्न वार्यते॥ ७३

[3]खटचपेटलोष्टादिप्रहारकृतमीषन्मात्रमपि दुःखमिदानीं सोढुं मर्षितुं न पार्यते न शक्यते। तदत्र भवन्तं पृच्छामः। यद्येवमेव तदयं नारकदुःखसंवर्तनीयः क्रोधः कोपः कस्मात्कारणान्न वार्यते। अयमेव ह्यतितरां नरकेषु दुःखदायक इति दुःखभीरूणामेव [क्रोधं] निवर्तयितुं युक्तं स्यात्॥

किं च। यद्यपि सोढुं न शक्यते तथापि तद्धेतुककर्मसंभवादनिच्छतोऽपि दुःखमापतयिष्यति भवतः। न च किं चित्फलमुत्पत्स्यते।

1 Ms.: na kadā cit.
2 Tib.: des-na: tasmāt.
3 capeṭa, Apte: The palm of the hand with the fingers extended; khaṭaka = the half-closed hand.—khaṭa given in P.W. from Lexx. only.

मर्षणात्पुनस्तस्य महार्थलाभो भविष्यतीति वृत्तद्वयेन निश्चययितुमाह।

[1]कोपार्थमेवमेवाहं नरकेषु सहस्रशः।
कारितोऽस्मि[2] न चात्मार्थः परार्थो वा कृतो मया॥ ७४
5 न चेदं तादृशं दुःखं महार्थं च करिष्यति।
जगद्दुःखहरे दुःखे प्रीतिरेवात्र युज्यते[3]॥ ७५

कोपनिमित्तमेव। एवमेव निष्फलमेव। नरकेषु संजीवादिषु। सहस्रशः अनेकसहस्रवारं। अहं कारितः छेदनभेदनपाटनादिकारणाभिः पीड़ितः। एवं दुःखमनुभवतापि मया
10 न च नैवात्मार्थो दृष्टादृष्टफलसाधनः कृतो निष्पादितः। परस्यान्यस्य वार्थः सुखविधानलक्षणः। इति निष्प्रयोजनमेव नारकदुःखसहस्रशःपरिभवो जातः।

तदद्यापि न तथैव ममासहिष्णुता युक्तेत्याह। इदं दुःखं नैव तादृशं यादृशं नरकसमुद्भवं। अथ च महार्थं सर्वसत्त्व-
15 हितसुखविधानभूतं बुद्धत्वं साधयिष्यति। अतो जगतो दुःखहरे त्रिजगत्पर्यापन्नसर्वसत्त्वसर्वदुःखप्रशमनकरे दुःखे प्रीतिरेवात्र युज्यते नारुचिरिति भावः॥

पर[76a]गुणश्रवणेर्ष्यामलप्रक्षालनायाह।

---

1 Tib. hdod-pai don-du, as if: kāmārtham......

2 kārita = pīḍita.—Tib.: myos gyur kyaṅ; kyaṅ points to a reading: kārito' pi.—myos, wrongly for myoṅs?—myo-ba = mada.

3 Quoted *ad* IV, 39.

यदि प्रीतिसुखं प्राप्तमन्यैः स्तुत्वा गुणोर्जितं[1]।
मनस्त्वमपि तं स्तुत्वा कस्मादेवं न हृष्यसि॥ ७६

गुणाधिकं स्तुत्वा यदि प्रीतिसुखं कैश्चित्प्राप्तं। तदा हे मनः त्वमपि तद्गुणसंवर्णने[न][2] किमिति हर्षसुखं नानुभवसि। किमकाण्डमेव तदीर्ष्यानलज्वालायामात्मसंतानमिन्धनीकरोषि[3]॥ 5

ननु सर्वसुखमासङ्गात्मतया निषिद्धमेव सेवितुं। ततोऽहं सर्वसुखवैमुख्यादिदमपि नोपाददे। वक्ष्यति हि।

यत्र यत्र[4] रतिं याति मनः सुखविमोहितं।
तत्तत्सहस्रगुणितं दुःखं भूत्वोपतिष्ठते॥ इति[5]।

आह। 10

इदं च ते हृष्टिसुखं निरवद्यं सुखोदयं।
न वारितं च गुणिभिः परावर्जनमुत्तमं॥ ७७

न हि सर्वं हृष्टिसुखमपाकृतं[6]। अपि तु यत्सावद्यमकुशलहेतुः। इदं च परगुणाश्रयं हृष्टिसुखं निरवद्यं तव। न चाकुशलहेतुः। अतः सुखोदयं सुखस्योदयो ऽस्मादिति कृत्वा। 15 अत एव न वारितं च गुणिभिर्भगवच्छासनविधिज्ञैः। अयमपरो

1 Minaev: guṇārjitam; M. L²: gaṇorjitam.—Ūrjita = adhika of the Commentary.

2 Ms.: saṁvarṇṇena.

3 Ātmasaṁtāna = ātmabhāva = ātmā; the self in his everlasting evolution.

4 Mss.: yatra tatra....

5 VIII, 18.

6 Ms.: °sukhaṁ mayā k°; Tib.: dgag-pa = niṣiddha.

ऽस्य गुणः। यत्परावर्जनमुत्तमं परगुणेषु प्रीत्या। गुणेष्वेव-
मयममत्सरीति मन्यमाना अन्येऽपि सत्त्वा आवर्जिता भवन्ति॥
अतो युक्तमेवात्र प्रीतिसुखमुपादातुं॥

स्यादेतत्। न परगुणेषु ममाक्षमा का चित्। किं तर्हि
5 तावत्तस्यैव सुखमेतदिति मया सोढुमशक्यमिति। अत्राह।

तस्यैव सुखमित्येवं तवेदं यदि न प्रियं।
भृतिदानादिविरतेर्दृष्टादृष्टं[1] हतं भवेत्॥ ७८

तस्यैव स्तुतिकर्तुः सुखमिति। एवमनेनाभिप्रायेण भवतो
यदीदं परगुणस्तुतिप्रतिषमुद्भवं सुखं न प्रियं। तदातिसंकटे
10 पतितो ऽसि। कथं। भृतिदानादिविरतेः। यदपि च भवतः
स्वात्मसुखनिमित्तं स्वभृत्यादिषु भृतिदानं कर्ममूल्यदानं।
तथोपकारिणि प्रत्युपकारकरणं। इत्यादेर्विरतेर्वैमुख्यात्।
तदपि न कर्तव्यमेव स्यात्परसुखविद्वेषिण[ा] [76b]। यतस्ते-
नापि तस्य सुखमेव संपत्स्यते। ततो दृष्टमैहिकं फलं। अदृष्टं
15 पारलौकिकं। उभयमपि हतं भवेत्परसुखसंपदमर्षिणा[2]॥

किं च। मिथ्योत्तरमेवेदं भवत इति प्रतिपादयन्नाह।

स्वगुणे कीर्त्यमाने च परसौख्यमपीच्छसि।
कीर्त्यमाने परगुणे स्वसौख्यमपि नेच्छसि॥ ७९

---

1 Minaev :...virate dṛṣṭa°. The first line is translated in Tib.: gzhan yaṅ de-ltar bde gyur zhes, gal-te khyod bde hdi mi hdod : anyo' py *evaṁ* sukhī iti yadi tava sukham idaṁ na priyam.

2 Ms. saṁpadyam.°

यदि कश्चिद्भवतो गुणमुदीरयति। तदा तस्य परस्यानिष्ट-मपि सौख्यमिच्छसि। अथ परगुणाननुवर्णयति। तदा पुन-रीर्ष्याशल्यवितुद्यमानमानसः स्वसौख्यमपि नेच्छसि। आस्तां तावत्परसौख्यमित्यपिशब्दः[1]॥ तस्मात्परसुखसंपदीर्ष्यैव भवतो। न स्तावकसुखासहिष्णुता॥ 5

यदुक्तं।

तस्यैव सुखमित्येवं तवेदं यदि न प्रियं। इति।[2]

तत्र विशेषणदूषणमाह।

बोधिचित्तं समुत्पाद्य सर्वसत्त्वसुखेच्छया।
स्वयं लब्धसुखेष्वद्य कस्मात्सत्त्वेषु कुप्यसि॥ ८० 10

इदमतिगर्हितमेव विशेषेण समुत्पादितबोधिचित्तस्य यत्पर-सुखसंपदसहिष्णुता नाम। यतः सर्वसत्त्वास्त्रैधातुकान्तश्चराः समस्तसुखसंपत्तिसंतर्पिता बुद्धत्वमधिगम्य मया कर्तव्या इति मनसिकारेण बोधिचित्तमुत्पाद्यते[3]। तदुत्पाद्य कस्मात्सत्त्वेषु कुप्यते। अद्येदानीं। किंभूतेषु प्रसादस्थानेषु स्वचित्तमभिप्रसाद्य 15 स्वयमात्मनैव प्राप्तसुखेषु। इत्यकरणीयमेव तत्परसुखवैमुख्यचित्तं बोधिसत्त्वस्येति भावः॥

यः पुनरुत्पादितबोधिचित्तो ऽपि परस्य लाभसत्कार-

---

1 Ms: ..paraḥ saukhyam.
2 VI, 78.
3 Ms.: utpādayitum.

संपत्तिमभिसमीक्ष्य तदीर्ष्याकषायितहृदयस्तेनैव शोकेन दह्यते। तस्य परिभाषणार्थमाह।

त्रैलोक्यपूज्यं बुद्धत्वं सत्त्वानां किल वाञ्छसि।
सत्कारमित्वरं दृष्ट्वा तेषां किं परिदह्यसे[1] ॥ ८१

5 अथ वा स्यादेतत्। न खलु मया तत्सुखमेव न मृष्यते। किं तर्हि तद्गुणाविताख्यगुणश्रवणाभिप्रसन्नमानसैः[2] ते[77a]षामुपनामितं[3] लाभसत्कारमित्यत्राह। त्रैलोक्येत्यादि।[4]

त्रयो लोका एव। कामरूपारूप्यधातुलक्षणाः[5]। लोकप्रसिद्धा वा स्वर्गादिस्वभावाः। त्रैलोक्यं। तत्समुदायो वा।
10 तस्य पूजामर्हतीति पूज्यमभ्यर्चनीयं। अनेन सर्वातिशायित्वं प्रतिपादितं। तथाभूतं बुद्धत्वं सत्त्वानां किल वाञ्छसि। किलेत्यनेन विपर्ययं दृष्ट्वारुचिं प्रकाशयति। सत्कारमित्युपलक्षणं लाभमपि। शेषं सुबोधं।

लाभमभिसंधायाह।

15 पुष्णाति यस्त्वया पोष्यं तुभ्यमेव ददाति सः।
कुटुम्बजीविनं[6] लब्ध्वा न हृष्यसि प्रकुप्यसि॥ ८२

---

[1] Minaev: parivṛjyase; but Tib. (gduṅ-par byed) confirms the reading of L[2], M.

[2] ...çravaṇād abhi°... ?

[3] ...lābhasatkāram na mṛṣyate.

[4] It is rather strange that the stanza is introduced by two prefatory sentences.

[5] The same reading (arūpyadhātu) occurs *M. Vyut.* 155 (corrected in PW.K.F.

[6] Tib.: gñen-gyis htsho-ba = kuṭumbena jīvan—Cp. Pāli.

त्वया पोषणीयं प्रियपुत्रकादिकं त्वदीयं यः पुष्णाति स तुभ्य-मेव ददाति। तवैव तेनोपचयः कृतो भवेत्। अतस्त्वत्कुटुम्ब-जीविनं[1] त्वदीयं कुटुम्बं जीवयति यस्तं तथाविधं पुरुषं लब्ध्वा प्राप्य प्रहृष्यसि न काक्वा[2] पृच्छति। प्रकुप्यसि न प्रहृष्यसे चेत्यर्थः। तथा प्रकृतेऽपि येन सर्वसत्त्वा आत्मीयत्वेन गृहीता-स्तस्य तत्सुखैः सुखमेवोचितमिति॥ 5

स्यादेतत्। बुद्धत्वमेव त्वया तेषां प्रतिज्ञातं। न तु पुन-रन्यसुखमित्याशङ्क्याह।

स किं नेच्छति सत्त्वानां यस्तेषां बोधिमिच्छति।

नन्वेतदपि न सम्यक्। यस्मात्। 10

जगदद्य निमन्त्रितं मया सुगतत्वेन सुखेन चान्तरा[3]।

इति प्रतिज्ञातं। भवतु नामैवं। तथापि यः समुत्पादित-बोधिचित्तस्तेषां सत्त्वानां बोधिं बुद्धत्वमिच्छति स किमन्य-ल्लौकिकलोकोत्तरमर्थजातं नेच्छति। अथ नैवमिष्यते। तदा बोधिचित्तमपि हीयते इत्याह। 15

बोधिचित्तं कुतस्तस्य योऽन्यसंपदि कुप्यति॥ ८६

बोधिचित्तं कुतस्तस्य मिथ्यैव बोधिचित्तप्रतिज्ञस्य। कस्य। योऽन्यसंपदि[4] कुप्यति। इतरविभूतौ लाभसत्कारप्रसूतायां।

---

1 Ms. taṁ ku°; but Tib. khyod-kyi.

2 Ms. kātkā or kākvā. Tib. has: zhes zur-gyis hdri-bao = indirectly (Jäschke). See Apte s. voc. kāku and infra ad VII, 19.

3 Supra III, 33.

4 Sampad = hbyor-ba.

इति मर्मचोदना[1] बोधिसत्त्वस्य कुशलकर्मनिवृत्ति[77b]हेतुः ॥ अपि चापरस्य लाभसत्कारसंपदभावे ऽपि न भवतस्तद्भाव-संभवः। तत्किमकारणमेव तद्विद्वेषिणात्मघाताय यत्नः क्रियते इति प्रतिपादयन्नाह।

5 यदि तेन न तल्लब्धं स्थितं दानपतेर्गृहे।
सर्वथापि न तत्ते ऽस्ति दत्तादत्तेन तेन किं ॥ ८४

यदि नाम तेन तवाक्षमाविषयेण सत्त्वेन तद्दीयमानं वस्तु न लब्धं। तथापि स्थितं दानपतेर्गृहे। भवतस्तु किं तस्माज्जातं। सर्वथापि तेन लब्धेन गृहावस्थितेन वा न तद्वस्तु तवास्ति।
10 इति दत्तादत्तेन तेन किं। न किञ्चित्प्रयोजनं भवतः। अत-स्तत्रोपेक्षैव युक्ता विदुषः ॥ किं च। इदमपि तावत्परि-भाव्यतामित्युपदर्शयन्नाह।

किं वारयतु पुण्यानि प्रसन्नान्[2] स्वगुणानथ।
लभमानो न गृह्णातु वद केन न कुप्यसि ॥ ८५

15 यो ऽसावतिप्रसन्नैर्दायकदानपतिभिर्लाभसत्कारैः पूज्यते। स किं वारयतु पुण्यानि पूर्वजन्मकृतानि विपाकोन्मुखानि

---

1 Tib. does not translate *marman* (See *Çikṣās.* Index s. voc.). codanā = gnod-byed-pa. Query: bādhana.

2 Minaev has: prasannāt; the reading of the Commentary (°ān), in L[2], M.—The Tibetan translation agrees with the Sanskrit: bsod-nams daṅ ni dad-pa am / raṅ-gi-yon-tan ci-phyir hdor = puṇyāny eva prasannāç ca svaguṇā vā kiṁ tyajyante.

यद्वशात्तस्य लाभसत्काराः। उत प्रसन्नान् दायकदानपतीन् वारयतु। अथ स्वगुणान् वारयतु। यानाश्रित्यैषां प्रसादो जातः। मा प्रसादमप्येषां जनयिष्यथेति। अथ वा लभमानोऽपि तेभ्यो न स्वीकरोतु। ब्रूहि केन प्रकारेणात्र न भवतो ऽपरि- 5
तोषः स्यात्। तत्र पुण्यादीनां वारयितुमशक्यत्वात्। लभ्य-
मानाग्रहणेऽपि सर्वथापि न तत्तेऽस्तीत्यादिना बाधकस्योक्तत्वा-
दिति न कश्चित्परितोषकारणमस्ति॥

अथापि स्यात्। परस्यैव लाभसत्कारसंपत्तिरस्ति न मम। अथ मम नास्ति तदा परस्यापि मा भूदित्येतन्ममासंतुष्टि-
निबन्धनमित्याशङ्क्याह। 10

न केवलं त्वमात्मानं कृतपापं न शोचसि।
कृतपुण्यैः सह स्पर्धामपरैः[1] कर्तुमिच्छसि॥ ८६

सुबोधं। यत्किंचिद्दुःखं तत्सर्वं पापसमुद्भूतं। अभिलाष-
विघातोऽपि दुःखं। यदपि पर्येषमाणो न लभते तदपि
दुःखमिति[2] वचनात्। [78a] यद्वक्ष्यति। 15

अभिलाषविघाताश्च जायन्ते पापकारिणामिति[3]।

यत्किंचित्सुखं तत्सर्वं पुण्यप्रसूतमिति सुखाभिलाषिणा
शुभे कर्मण्युद्योगः करणीयः। यद्वक्ष्यति। पुण्यकारिसुखेच्छा
त्वित्यादि[4]॥ इति कथं कृतपुण्यैः सह स्पर्धा युज्यते। सुकृत-

---

1 Minaev has: aparāṁ; Tib.: gzhan-dag daṅ lhan-cig. = aparaiḥ saha.
2 Ms. duḥkham api; Tib.: zhes.
3 See VII, 41.
4 Cp. VII, 42, 43.

क्रियायामेव तत्सुखाभिलाषिणां स्पर्धा युक्तेत्यर्थः ॥ अपि चेद्-
मपि प्रष्टव्योऽसि ।

जातं चेदप्रियं शत्रोस्त्वत्तुष्ट्या[1] किं पुनर्भवेत् ।

तव शत्रोर्द्वेषविषयस्य त्वदभिलाषमात्रेण अप्रियमनिष्टं
5 जातमुत्पन्नं चेद्यदि । एतावता भवतः किं पुनर्भवेत् । भवतु
तावत्तस्यानिष्टं । अन्यस्य तु भवतु वा मा वा । मम किं
चिदेव तावन्मात्रेण प्रयोजनमिति[2] । पराभिप्रायमाशङ्क्याह ।

त्वदाशंसनमात्रेण न चाहेतुर्भविष्यति[3] ॥ ८७

तवाशंसनमिच्छाभिलाष इति यावत् । तावन्मात्रेण न
10 चाहेतुः । न विद्यते हेतुरस्य । इत्यहेतुरर्थो भविष्यति ॥
अप्रियस्य भवतु नामैवमभ्युपगम्याप्युच्यते ।

अत त्वदिच्छया सिद्धं तद्दुःखे किं सुखं तव ।

यदि नाम तवेच्छया सिद्धं निष्पन्नमप्रियं शत्रोः ।
तथापि तस्य दुःखे समुत्पन्ने किं सुखं तव । न किं चित् ।
15 निष्प्रयोजनमिदमभिप्रेतमिति यावत् । नन्विदमेव प्रयोजनं
यत्तद्दुःखे मम संतुष्टिरित्यत आह ।

---

1 Minaev : tvaṁ tuṣṭyā—Tib. : de-la khyod dgar ci-zhig yod = to your pleasure = à vos souhaits.

2 "I do not care if anybody else is unhappy or not; if my enemy be unhappy, there is something good in it for me."

3 Tib. : de-la gnod-pai rgyur mi hgyur : tatra na bādhāhetuḥ.

अथाप्यर्थो भवेदेवमनर्थः को न्वतः[1] परः ॥ ८८

एवमपि परदुःखपरितोषे यद्यर्थः प्रयोजनं भवेत् । तदातः[2] परो ऽनर्थः को नु । नुरित्यतिशये । अयमेवानर्थो महानित्यर्थः ॥ कथं पुनरयमनर्थ इत्याह ।

एतद्धि बडिशं घोरं क्लेशबाडिशिकार्पितं । 5

यतो नरकपालास्त्वां क्रीत्वा[3] पक्ष्यन्ति कुम्भिषु ॥ ८९

यस्मादेतदिदमेवंविधं परानर्थचित्तं बडिशं घोरं महाभयङ्करं । किम्भूतं । क्लेशबाडिशिकार्पितं । क्लेशा एव बडिशेन चरन्तीति बाडिशिकास्तैरर्पितमादत्तं[4] । यतः क्लेशबाडि[78b]शिकात् । बाडिशिकादिव मत्स्यं । नरकपाला यमपुरुषास्त्वां क्रीत्वा 10 पक्ष्यन्ति पक्ष्यन्ते । क्व चिन्नीत्वेति पाठः । कुम्भिषु नरकविशेषेषु[5] । तस्मादत्राभिलाषं मा कार्षीरिति भावः ॥

यदपि स्तुत्यादिविघाते दुःखमुत्पद्यते तदप्यविवेचयत एवेत्युपदेशयन्नाह ।

स्तुतिर्यशो ऽथ सत्कारो न पुण्याय न चायुषे । 15

न बलार्थं न चारोग्ये[6] न च कायसुखाय मे ॥ ९०

---

1 Minaev has: ko 'ndhataḥ paraḥ; M. has: arthataḥ paraḥ (= there is not anartha worse than this artha). According to the Tib.: anarthaḥ kas tataḥ paraḥ = de-las phuṅ-ba aṅ gzhan ci yod.

2 There is in Ms. between tadā and tas some little mark of omission or interpunction: tadā 'taḥ (?).

3 Supported by Tib.—M. has kṣiptvā; Comm., varia lectio: nītvā.

4 Ms. has: arpitaṁ dattam.

5 See *Çikṣās.* 75, 8, note.

6 See *Çikṣas.* 266, 9.—On ārogya, see *Majjh. N.* Index, stanzas.

एतावांश्च भवेत्स्वार्थो धीमतः स्वार्थवेदिनः ।

पञ्चप्रकार एवार्थः पुरुषार्थत्वेनाभिमतो विदुषां । तद्यथा पुण्यं । आयुर्वृद्धिः । बलवृद्धिः । आरोग्यलाभः । कायसुखं चेति । न चैतेषु क्व चिदुपयुज्यन्ते स्तुत्यादयः । इयानेव हि
5 स्वार्थो भवतो[1] भवेत्प्रज्ञावतः स्वार्थवेदिनः । अन्यस्य पुनरन्यथापि भवेत् । इत्यात्मनि परामृशति । जानन्तु यद्यपि स्वार्थं तथापि स्वार्थवेदिनो [ऽनु]पायत्वात्पृथगुपदर्शितः[2] । धीमत इत्यनेन तदसङ्गतया तदपि कथितं ॥ ननु मानसमपि सुखमस्ति । तेनावधारणमयुक्तमित्यत्राह ।

10 **मद्यद्यूतादि सेव्यं स्यान्मानसं सुखमिच्छता ॥ ९१**

मानसं सुखं सौमनस्यं । तदिच्छता मद्यं द्यूतं गणिका परदारिकं सेवनीयं स्यात् । यत्पुनः सद्धर्मादिश्रवणात्सौमनस्यं तत्पुण्यग्रहणेन संगृहीतमित्यदोषः । तस्मात्सौमनस्यहेतुर्भवतोऽपि स्तुत्यादयो बालजनानन्दकारिणो ऽनुपादेया एव । इत्थमपि
15 बालजनोल्लापकारिणः स्तुत्यादय इत्याह ।

यशोऽर्थं हारयन्त्यर्थमात्मानं मारयन्त्यपि ।

के चिन्मोहपुरुषास्तादृशगुणात् स्वयमतिसुदूरे वर्तमाना अपि शक्रादिगुणैः स्तूयमाना वन्दिजनैरन्यैश्च प्रोत्फुल्लनयनवदना

---

1 Such seems to be the old reading; from a second hand: bhavan.

2 Ms. pṛthagāpa°.—Tib. has: raṅ-gi don çes-pai thabs-ma-yin-pai-phyir log-tu ma bstan-te = svārthajñasya anupāyatvān mithyā na darçitam.—But observe that logs-su = pṛthak.

यशोऽर्थिनो हस्त्यश्वादिधनं तृणवत्तेभ्यः प्रयच्छन्ति । तथा तैरेव गुणैः संभावितात्मानामपि । शक्रवत् शत्रुविजय[79a]समुद्भूतं यशो मम जगति विपुलतां गमिष्यति । इत्यभिनिवेशाद्दुःसहसंग्रामारोहणान्मारयन्ति ॥ न चात्र परमार्थतः किं चित्प्रयोजनं । अन्यत्र मिथ्याविकल्पात् । इति प्रतिपादयन्नाह । 5

किमक्षराणि भक्ष्याणि[1] मृते कस्य च तत्सुखं ॥ ९२

स्तुत्याद्यभिधायकान्यक्षराणि वर्णाः किं भक्ष्याणि चर्वितव्यानि । यशोऽर्थे मृते सति कस्य च तत्सुखं यशःश्रवणसमुत्थं ॥ तस्माद्बालक्रीडासमानमेतदित्युपदर्शयन्नाह ।

यथा पांशुगृहे भिन्ने रोदित्यार्तरवं शिशुः । 10

यथा कश्चिद्बालो धूलिमयगृहेण परमपरितोषेण परिक्रीडमानः । केन चित्तस्मिन् भग्ने महद्दुःखेन परिगृहीतः परमार्तिपीडित इव मद्गृहं भग्नमिति करुणस्वरं क्रन्दति । सैवोपमात्रापि । इत्याह ।

तथा स्तुतियशोहानौ स्वचित्तं प्रतिभाति मे ॥ ९३ 15

तथैव स्तुतियशोहानौ विघाते स्वचित्तं[2] दुःखमाविशत्प्रतिभासते विचारयतो मम [।] अत्रापि न वस्तुसता[3] केन चिद्वि-

1 Tib. has : ...ci-zhig bya = kim akṣaraiḥ kartavyam ?

2 Tib. has : byis-pa bzhin = bālavat.

3 = dravyasatā, paramārthasatā. The opposed notion is expressed by such words as saṁvṛtisat, prajñaptisat.

प्रलम्भ इति परामर्ष्टव्यं ॥ पुनरन्यथा विचारेण बालधर्म एवा-
यमिति चतुर्भिः श्लोकैः पर मुद्ग्रयन्नाह ।

शब्दस्तावदचित्तत्वात्स मां स्तौतीत्यसंभवः[1] ।

शब्दो वर्णात्मको बाह्यार्थतया ऽचित्तो ऽचेतनः । तस्य
5 भावः । तस्मात् । स शब्दो मां स्तौति मदीयं वर्णमुदीरयति ।
असंभवो न संभवत्येतत् ॥ तत्कथं सौमनस्यं जायते इत्याह ।

परः किल मयि प्रीत इत्येतत्प्रीतिकारणं[2] ॥ ९४

अन्यः पुरुषश्चेतनात्मकः । किलेति निरर्थकमेतदपीत्य-
रुचिप्रतिपादकं । मयि प्रीतोऽभिप्रसन्न इत्येतदभिसंधानं
10 प्रीतिकारणं ।

तत्राप्येवमसंबन्धात्केवलं शिशुचेष्टितं[3] ।

इति संबन्धः । असंबन्धमेव कल्पयन्नाह ।

अन्यच्च मयि वा प्रीत्या किं हि मे परकीयया[4] ।
तस्यैव तत्प्रीतिसुखं भागो नाल्पोऽपि मे ततः ॥ ९५

---

1 = *Çikṣās.* 266, 1. with the reading: mām stautīti na saṁbhavaḥ.

2 See *Çikṣās.* 266, 2, where occurs the reading, confirmed by Tib.: ity ayaṁ me matibhramaḥ.

3 Infra p. 223, l. 14.

4 = *Çikṣās.* 266, 6.

यस्मादन्यस्मिन् सत्त्वे मयि [वा][1] प्रीत्या परसंतानवर्तिन्या[2] किमायतं म[79b]म। न किं चित्। कुतः। तस्यैव ततो य एव प्रीतः स्तुतिकर्ता तत्प्रीतिसुखं। नान्यस्य। अतो भागो नाल्पोऽपि ईषदपि मम ततः परसंतानवर्तिनः प्रीतिसुखात्॥ स्यादेतत्। परसुखेनैव सुखित्वं बोधिसत्त्वानां। तत्किमिति 5 ततो भागो नास्तीति। अत्राह।

तत्सुखेन सुखित्वं चेत्सर्वत्रैव ममास्तु तत्।
कस्मादन्यप्रसादेन सुखितेषु न मे सुखं॥ ९६

यदि परसुखेन सुखित्वं तदा तस्मिन्नन्यत्र[3] प्रसादेन सुखितेऽपि ममास्तु तत्सुखित्वं। किमात्मन्यभिप्रसादेन प्रीते पर- 10 [स्मिन्] प्रीतिः[4]। न त्वन्यस्मिन्प्रसादेन सुखितेषु[5] मम सुखं॥ तस्माद्वचनमात्रमेवैतत्। न परमार्थ इति दर्शयितुमाह।

तस्मादहं स्तुतोऽस्मीति[6] प्रीतिरात्मनि जायते।
[7]तच्चाप्येवमसंबन्धात्केवलं शिशुचेष्टितं॥ ९७

---

1 vā is translated in the Tib.

2 The Buddhists do not, of course, admit the ordinary Indian notion of self (ātman, puruṣa); everything is only the succession (saṁtāna) of its moments (kṣaṇa), and this succession is no real being apart from the kṣaṇas, or links of the saṁtāna (saṁtānin). The parasaṁtāna is the self of the paras; the svasaṁtāna is our ātman or ālayavijñāna.

3 According to Tib.: sarvatra.

4 Tib. = kim ātmany abhiprasanne parasmin parasmin punaḥ prītiḥ.

5 Tib. adds: sems-can-la (= sattveṣu).

6 M. has: stuta iti.—See Commentary.

7 Tib: de yau de-ltar mi hthad-pas = tad apy evam anupapatteḥ. ...

तदन्यनिमित्ताभावात् । अहं स्तुत इत्येवं विकल्पना[त्]
प्रीतिरात्मनि जायते । न पुनः परसुखेन सुखित्वात् । तत्रापि[1]
न केवलमन्यप्रसादेन सुखिते सति । आत्मन्यपि एवमुक्तक्रमेणा-
संबन्धादप्रत्यासत्तेः कारणात्केवलं बालविलसितमेतत् ॥

5 अपि च स्तुत्यादयो ममापचयमेव दधतीत्युपदर्शयन्नाह ।

स्तुत्यादयश्च[2] मे क्षेमं संवेगं नाशयन्त्यमी ।
गुणवत्सु च मात्सर्यं संपत्कोपं च कुर्वते ॥ ९८

अमी स्तुत्यादयो मम क्षेमं कल्याणं । अथ क्षेमं कुशल-
पक्षपरिपालनं । तथा संवेगं[3] संसारदुःखनिर्वेदनं । नाशयन्ति
10 घ्नन्ति । [4]एतावन्मात्रमेव । किं तु गुणवत्सु च मात्सर्यं ।
आत्मनि गुणाधिकमानेन परगुणप्रच्छादनात् । तद्गुणासहनतया
वा संपदि लाभसत्कारादिस्वभावायां कोपं चामर्षं कुर्वते
तेष्वेव । अहमेव गुणाधिको ममैव सर्वा संपत्तिरुचिता नान्ये-
षामिति मत्वा ॥ यत एते दोषाः स्तुत्यादिषु संभविनः ।

15 **तस्मात्स्तुत्यादिघाताय मम ये प्रत्युपस्थिताः ।**
अपायपातरक्षार्थं प्रवृत्ता ननु ते मम ॥ ९९[6]

---

1 tatrāpi = ātmany api.

2 So M.; L² has: stutyādayas tu; Minaev: °dayo na me.—Tib. has: bstod-sogs bdag ni gyeṅ-bar byed = disturb the mind.

3 See infra VIII, F. Eight saṁvegavatthus, *Visuddhim.* J.P.T.S., 1893. p. 93.—saṁvega = skyo-ba.

4 So Ms.—According to Tib.: na tāvan°.

5 P.W. (K.F.) has only: möglich; but see *Madhyamakavṛtti* (Bibl. Buddh.), p. 8, n. 3.

6 See V, 81.

तस्मात्कारणात्। स्तुत्यादिघाताय विरोधा[80a]य ये सत्त्वा मम प्रत्युपस्थिता उद्यताः। अपायपातो नरकादिपतनं ततो रक्षार्थं त्राणार्थं रक्षणनिमित्तं प्रवृत्ता उद्युक्ता ननु ते मम। अतः कल्याणमित्राणि ते नापकारिण इति॥ लाभादिविरोधिनि सर्वथा प्रतिघचित्तमयुक्तं मम। इत्युपदर्शयितुमाह। 5

मुक्त्यर्थिनश्चायुक्तं मे लाभसत्कारबन्धनं।
ये मोचयन्ति मां बन्धाद्द्वेषस्तेषु कथं मम॥ १००

विमुक्तिकामस्य लाभसत्कारौ बन्धनमिव। सङ्गस्थानत्वात्। अयुक्तं नोचितं मुमुक्षोर्बन्धनं। कल्याणमित्रकृत्यकारिणः ग्रत्रुत्वेनाभिमता विमोचयन्ति वियोजयन्ति मां बन्धात्संसारदुःखलक्षणात्। लाभादिस्वभावाद्वा। द्वेषस्तेषु परमोपकारिषु प्रीतिस्थानेषु कथं मम। न युक्तमित्यभिप्रायः॥ कथं न युक्तमित्याह। 10

दुःखं प्रवेष्टुकामस्य ये कपाटत्वमागताः[1]।
बुद्धाधिष्ठानत इव द्वेषस्तेषु कथं मम॥ १०१ 15

लाभसत्काराभिष्वङ्गप्रसङ्गात्। संसारदुःखैर्निर्मोक्तुकामस्य। ये सत्पुरुषविशेषाः कपाटत्वमपद्वारत्वमागताः[2]। कुतः। बुद्धानामधिष्ठानतोऽनुभावादिव। द्वेषस्तेषु कथं मम॥

---

[1] kapāṭa = sgo-hphar = board or plank of a door.

[2] Apadvāra = Seitenthür, Hinterthür (Böhtlingk) = sgo-glegs = board or plank of a door.—According to the Commentary, we have to read: duḥkhān nirmoktukāmasya.—But the first clause: lābhasatkāra°, plainly agrees with the traditional text.

कुशलापघातकारिण्यपि द्वेषं निवारयन्नाह ।

पुण्यविघ्नः कृतोऽनेनेत्यत्र कोपो न युज्यते ।
क्षान्त्या समं तपो नास्ति नन्वेतत्तदुपस्थितं[1] ॥ १०२

कुशलविघातः कृतोऽनेन । इत्येवं मनसि निधाय अत्र
5 पुण्यविघातकारिणि द्वेषो न युज्यते । कस्मात् । यतः क्षान्त्या
तितिक्षया समं तुल्यं तपः सुकृतं नास्ति सर्वशुभकर्महेतुत्वात् ।
न च क्षान्तिसमं तप इति वचनात्[2] । ननु तदेवेदमयत्नत
एवोपस्थितमुपनतं[3] । पुण्यविघ्नकारिच्छलेन पुण्यहेतुसंनिधेः ॥

तत्र प्रद्वेषे त्वात्मनैव पुण्यविघातः कृतो भवेदित्याह ।

10 **अथाहमात्मदोषेण न करोमि क्षमामिह ।**
मयैवात्र कृतो विघ्नः पुण्यहेतावुपस्थिते ॥ १०३

अथ यद्यात्मन एव दोषेणासहिष्णुतात्मकेन न करोमि
[80b] क्षमां क्षान्तिमिह विघ्नकारिणि । तदा मयैव न पुन-
रन्येन । अत्र पुण्ये । कृतो विघ्नः । कुतः । पुण्यहेतौ पुण्यवि-
15 घातकारित्वेनाभिमते । उपस्थिते संनिहितीभूते । अत्रेत्यस्मिन्
पुण्यहेताविति वा संबध्यते ॥

यदि पुण्यविघातकारी कथमसौ पुण्यहेतुर्यावत्स एव विघ्न
इत्याह ।

---

1 Minaev has : na tv etad

2 See supra VI., 2 (*Dhammapada*, 184).

3 I would take the meaning of the stanza as follows: nanu tad eva kṣāntitapas tena vighātakāriṇopanatam.—But according to the Commentary : tad etat = kṣāntitapas.

यो हि येन विना नास्ति यस्मिंश्च सति विद्यते।
स एव कारणं[1] तस्य स कथं विघ्न उच्यते ॥ २०४

यो भावः कार्याभिमतः। येन कारणाभिमतेन विना नास्ति। तद्व्यतिरेके न भवति। स एव यद्भावेन भवति। नान्यः कारणं जनकस्तस्य कार्याभिमतस्य। तदन्वयव्यतिरेकानुविधानात्। एवं प्रकृतेऽपि स जनक एव कथं तस्य जन्यस्य विघ्न उच्यते। विघातहेतुरभिधीयते। तथाविधेऽपि तथा व्यवहारं कुर्वतो नास्ति विप्रतिपत्तिः॥

उक्तमेवार्थं दृष्टान्तोपदर्शनेन व्यक्तं कुर्वन्नाह।

न हि कालोपपन्नेन दानविघ्नः कृतोऽर्थिना।
न च प्रव्राजके प्राप्ते[2] प्रव्रज्याविघ्न उच्यते ॥ १०५

न यस्मात्कस्य चिद्दानपतेर्दित्साकाल एव संप्राप्तेनार्थिना। याचनकेन[3]। दानविघ्नः कृत इत्युच्यते। यतः स कारणमेव दानस्य। तथा कस्य चित्प्रव्रजितुकामस्य प्रव्राजकसमवधानं[.]। प्रव्रज्या संवरादिग्रहणस्वभावा। न च तस्या[4] विघ्न उच्यते। अपि तु कारणमेव स तस्यास्तमन्तरेण तस्या असंभवात्। एवं प्रकृतेऽपि द्रष्टव्यं॥

---

1 Definition of the kāraṇa by the classical notions of anvaya and vyatireka

2 M. has: na hi pra°.—According to the Commentary: pravrājakaprāptiḥ.

3 Yācanaka, in P.W. from *Kāraṇḍavyūha*.

4 The Ms. by a second hand: tasyā naiva vighna.

अपि च क्षान्तिहेतुरतिदुर्लभ इति तत्समागमे प्रीतिरेव युज्यत इत्युपदर्शयन्नाह ।

सुलभा याचका लोके दुर्लभास्त्वपकारिणः ।

अतिप्रचुरप्राप्तिका याचनका लोके सर्वत्र सर्वेषां दीयमान-
5 ग्रहणावैमुख्यात् । न तु पुनरपकारिणः । अतस्ते दुर्लभाः शत-सहस्रेषु यदि कथं चित्कश्चित्स्याद्वा न वेति । कुतः पुनरेत-देवमित्याह ।

यतो मे ऽनपराधस्य न कश्चिदपराध्यति[1] ॥ १०६

यस्मादन [81a] पराधस्य निवृत्तपरापकारस्य मम निर्नि-
10 मित्तं न कश्चिदेकोऽपि अपराध्यति । नापकरोति । कर्मणि षष्ठी । एवमतिदुर्लभतया परमोपकारित्वाच्चाभिनन्दनीय एवाप-कारीत्याह ।

अश्रमोपार्जितस्तस्माद्गृहे निधिरिवोत्थितः ।
बोधिचर्यासहायत्वात्स्पृहणीयो मम रिपुः ॥ १०७

15 यस्मात्कथं चित्प्राप्यन्ते अपकारिणः । तस्माद्गृहे प्रादुर्भूतो निधिरिव श्रममन्तरेणैवाधिगतो रिपुरभिलाषणीय एव मया

---

[1] This idea is sometimes insisted upon. It is asked how some people abused the Tathāgata; it is said that the wounding of the Tathāgata, with effusion of blood, is only a scholastic "casus," nobody being able to hurt a thoroughly benevolent Being. See Prof. Bendall's contribution to *Mélanges Kern* and *M. Vyut.* 271,9, quoted in loc.—The legend of Pūrṇa can be quoted as a contrary instance, but the power of the ancient karma must not be lost sight of.—Beggars who ask for the blood and flesh of the giver are very difficult to meet with (*Maṇicūḍāvadāna*).

स्यात्। बोधिचर्यायां बुद्धत्वसंभारोपार्जने सहकारित्वाच्च॥ एवं-विधे परमपुरुषार्थे साहाय्यं भजमानस्य प्रत्युपकारकरणमेव कृतज्ञतया मम युक्तमित्युपदर्शयन्नाह।

मया चानेन चोपात्तं तस्मादेतत्क्षमाफलं।
एतस्मै प्रथमं देयमेतत्पूर्वा क्षमा यतः॥ १०८ 5

यस्मादसौ तत्र साहाय्यं कुर्वन् कारणमेव न विघ्नः तस्मान्मया क्षमामभ्यस्यता। अनेन चापकारं कुर्वता इति द्वाभ्यामेवोपार्जितं। एतदिति यस्य साधनाय साहाय्यं भजते। क्षमाफलं धर्माधिगमलक्षणं। एतस्मै धर्मसहायाय प्रथममग्रतो दातव्यं मया इति प्रणिधातव्यं। यथा मैत्रीबलेन बोधिसत्त्वेन 10 प्रणिहितं पञ्चकानुद्दिश्य[1]। तत्र कारणमाह। यस्मादेतत्पूर्वा। एष एव पूर्वं कारणं यस्याः सा तथोक्ता। न ह्यपकारिणमन्तरेणान्यत्क्षान्तिकारणमस्ति॥

युक्तमेवैतद्यदि तेनैवाभिप्रायेणासौ प्रवर्तते। केवलमपकाराशय एवायमित्याशङ्कयन्नाह। 15

क्षमासिद्ध्याशयो नास्य तेन पूज्यो न चेदरिः।
सिद्धिहेतुरचित्तोऽपि सद्धर्मः पूज्यते कथं॥ १०९

क्षमास्य बोधिसत्त्वस्य निष्पद्यतामित्याशयो नास्यापकारोद्यतस्य। तेन कारणेन कुशलहेतुरपि यदि शत्रुः पूजनीयो न

---

1 See Kern, *Buddhism* I, p. 81.

भवति । एवं तर्हि कुशलनिष्पत्तिहेतुर्निरभिप्रायोऽपि सद्धर्मः प्रवचनलक्षणः कथं पूज्यते । सोऽपि तदाशयशून्यत्वात्पूजनीयो न स्यादिति भावः [81b] ॥

अथ सद्धर्मस्य निरभिप्रायतया अपकाराशयोऽपि नास्ति ।
5 अस्य पुनस्तद्विपर्ययो दृश्यते इत्याह ।

अपकाराशयोऽस्येति शत्रुर्यदि न पूज्यते ।
अन्यथा मे कथं क्षान्तिर्भिसजीव हितोद्यते ॥११०

अपकार आशयोऽस्य शत्रोः । इत्येवमभिसंधाय शत्रुर्यदि न पूज्यते दानमानैर्न सत्क्रियते । अन्यथेति । अपकारिणि द्वेष-
10 चित्तमनिवारयतः कथं मम क्षान्तिः । तदपकारमसहमानस्य प्रत्यपकारं वा कुर्वतो नैव युक्तेत्यर्थः । अन्यत्रापि कथं क्षान्तिः । भिसजीव हितोद्यते । सुवैद्यवद्धितसुखविधायके यत्र प्रेमगौरव-मेव सदा द्वेषनिबन्धनस्य गन्धोऽपि[1] न विद्यते ॥ द्वेषचित्त-निवर्तनाच्च क्षान्तिरुच्यते । तस्मादपकारिण्येव प्रतिघचित्तं
15 निवर्तयतः क्षान्तिरिति । एतदेव दर्शयन्नाह ।

तद्दुष्टाशयमेवातः प्रतीत्योत्पद्यते क्षमा ।
स एवातः क्षमाहेतुः पूज्यः सद्धर्मवन्मया ॥ १११

यतो भिसजीव हितोद्यते[2] क्षान्तिर्न युक्ता । अतोऽस्मा-द्धेतोः । तस्य दुष्टाशयमेव प्रतीत्य निमित्तीकृत्य समुपजायते

1 Ms. has gandho, but Tib sgra = çabda.
2 Ms. has: °dyate ' kṣānti.

क्षमा। न पुनः कस्य चिच्छुभाशयं। अतोऽस्मात्। स एव यस्याशयं प्रतीत्योत्पद्यते क्षमा क्षमाहेतुः। न तु पुनर्यो वैद्य-वद्दुष्टाशयः। इति पूज्यः क्षमासिद्ध्याशयरहितोऽपि सद्धर्म-वदसौ मया॥ एतदुक्तं भवति। किं ममानेनाशयविचारेण प्रयोजनं। अभिमतसाध्यसिद्धौ चेदुपयुज्यते। तावतैव ममो- 5
पादेयः स्यात्। विगुणाशयफलं तु तस्यैव यस्यासौ विगुणा-शयः। मम तु शुभोदयहेतुरेवायं। इति कथमिव पूजनीयो न भवेदिति। तस्मात्संभारोपयोगिनि हेतौ किं स्वरूप-निरूपणेन॥

एतदेव संभारहेतुत्वमस्यागमतः प्रसाधयन्ना[82a]ह। 10

सत्त्वक्षेत्रं जिनक्षेत्रमित्यतो मुनिनोदितं।
एतानाराध्य बहवः संपत्पारं यतो गताः॥ ११२

संभारप्रसूतिप्रवृत्तिहेतुत्वात्सत्त्वाः क्षेत्रं[1]। बुद्धा भगवन्तस्तथैव क्षेत्रं। इत्येवं। अतो बुद्धत्वकारणहेतुत्वात्। अनेकप्रकारं[2] भगवता वर्णितं। कुतः। यतो यस्मादेतान् सत्त्वान् जिनांश्च। 15
आराध्य। आनुकूल्यानुष्ठानेन। बहवो बुद्धत्वमधिगम्य सर्व-लौकिकलोकोत्तरसर्वसंपत्तिपर्यन्तं प्राप्ताः॥

स्यादेतत्। यदि नाम सत्त्वा अपि सर्वसंपत्तिहेतवस्तथापि तथागतैः सह साधारणता न युक्तेति। अत्राह।

---

1 See the texts (*Dharmasaṁgītisūtra*) quoted *Çikṣās.* 153, 7; also 155, 6 (siddhim āgatā bahavaḥ). 7 (siddhikṣetra).—On kṣetra, see supra V, 81, *Friendly Epistle*, st. 42 (J.P.T.S., 1886), *Petavatthu*, Comm., p. 7.

2 Tib: rnam-pa hdis = tena prakāreṇa.

सत्त्वेभ्यश्च जिनेभ्यश्च बुद्धधर्मागमे समे[1]।
जिनेषु गौरवं यद्वन्न सत्त्वेष्विति कः क्रमः॥ ११३

उभयेभ्योऽपि बुद्धधर्माणां बलवैशारद्यादीनामागमे प्रतिलम्भे तुल्ये अविशिष्टे। उभयमपि [2]तत्प्रति हेतुत्वमविशिष्टमिति भावः। अतः साधारणेऽपि हेतुभावे जिनेषु गौरवं यद्वत्तद्वन्न सत्त्वेषु। इत्येवं कः क्रमः परिपाटिः प्रेक्षावतां। नैव युक्तेत्यर्थः[3]॥

ननु च सत्त्वानां रागादिमलैर्हीनाशयत्वात् कारणत्वेऽपि कथं भगवत्समानता युज्यते इत्याशङ्क्याह।

आशयस्य च माहात्म्यं न स्वतः किं तु कार्यतः।
समं च तेन माहात्म्यं सत्त्वानां तेन ते समाः॥ ११४

यद्यपि भगवतामप[रि]मितपुण्यज्ञानोपजनितमनुत्तरमिह माहात्म्यं। तथाप्युपयुक्तोपयोगित्वेन हेतुभावस्य तुल्यत्वात्समं माहात्म्यमुच्यते। तेन हेतुना ते सत्त्वाः समा जिनैस्तुल्या उच्यन्ते इति॥ नात्र विशेषः क्रियते। यत्र पुनः प्रतिनियतात्मगतो विशेषस्तमुपदर्शयितुमाह।

---

1 See *Dharmasaṁgīti*, loco laud.—The phraseology of this Sūtra is worthy of notice: sattvakṣetraṁ bodhisattvasya buddhakṣetraṁ yataç ca buddhakṣetrād buddhadharmāṇāṁ lābhāgamo bhavati. It is strange that Prajñākaramati gives no reference, as he did before, to the Mahāyānasūtras evidently alluded to by his text.

2 Ms. tamprati.

3 yuktā paripāṭiḥ

मैत्र्याशयश्च यत्पूज्यः सत्त्वमाहात्म्यमेव तत् ।
बुद्धप्रसादाद्यत्पुण्यं बुद्धमाहात्म्यमेव तत् ॥ ११५[1]

सत्त्वेषु मैत्रचित्तविहारी पुनर्यत्पूज्यते जनैः । तत्तस्यैव मैत्र्याशयस्य प्रत्यात्मगतं माहात्म्यं नान्यस्य । तथा तथागतमालम्ब्य स्वचित्तं प्रसादयतो[2] यत्पुण्यमु[42]त्पद्यते तद्भगवत 5 एव माहात्म्यमसाधारणं । अन्यस्य तथाविधगुणाभावात् ॥

इत्यसाधारणं गुणमभिधाय प्रकृतमुपदर्शयन्नाह ।

बुद्धधर्मागमांशेन तस्मात्सत्त्वा जिनैः समाः ।
न तु बुद्धैः समाः केचिदनन्तांशैर्गुणार्णवैः ॥ ११६

इदमत्र बीजं समतोपादान इत्यर्थः । परमार्थतस्तु न 10 बुद्धैर्भगवद्भिः समाः केचित्सत्त्वाः सन्ति । यदि भवेयुस्तथाविधास्तदा तेऽपि बुद्धा एव स्युः । किंभूतैः । गुणार्णवैः[3] । गुणानामर्णवा गुणरत्नाकराः । अगाधापारत्वात् । तैः । पुनरपि तेषामपरमेव[4] विशेषणमाह । अनन्तांशैः । अनन्तोऽपर्यन्तः । अंश एकदेशो[5]ऽपि येषां गुणार्णवानां । ते तथा । तैः ॥ 15

---

1 = Çikṣāṣ 157. 7-8. (maitrāçaya). Tib. has: byams-sems-ldan = maitryāçayavān.

2 Ms. has: prasādhayato.

3 Ms. has wrongly: anantāṁçair guṇasāgaraiḥ—See below.

4 Ms. has: tegha and two illegible syllables in margin. Our reading from Tib.

5 Tib. points to a reading: aṁça eva deço'pi—The Ms. has: aṅga.

उक्तमेवार्थं व्यक्तीकुर्वन्नाह ।

गुणसारैकराशीनां गुणोऽणुरपि चेत्क्व चित् ।
दृश्यते तस्य पूजार्थं त्रैलोक्यमपि न क्षमं ॥ ११७

गुणेषु प्रधानानामेकराशयो ये भगवन्तस्तेषां गुणोऽणुरपि
5 परमाणुमात्रोऽपि गुणकणिकापीति यावत् । यदि क्व चित्सत्त्व-
विशेषे दृश्यते प्रतीयते । तस्य तद्गुणाधारस्य पूजानिमित्तं
त्रैलोक्यमपि न क्षमं । त्रैलोक्यजातानि रत्नादीनि न प्रति-
रूपाणीति यावत् ॥

यद्येवं कथं तर्हि सत्त्वाराधनमुक्तमित्याह ।

10 **बुद्धधर्मोदयांशस्तु श्रेष्ठः सत्त्वेषु[1] विद्यते ।**
एतदंशानुरूप्येण[2] सत्त्वपूजा कृता भवेत् ॥ ११८

व्याख्यातमेतत्पूर्वं ॥ इतोऽपि सत्त्वाराधनमुचितमित्याह ।

किं च निश्छद्मबन्धूनामप्रमेयोपकारिणां ।
सत्त्वाराधनमुत्सृज्य निष्कृतिः का परा भवेत् ॥ ११९[3]

15 निश्छद्मबन्धूनामकृत्रिमसुहृदां बुद्धानां बोधिसत्त्वानां च ।
अपर्यन्तोपकारिणां । निष्कृतिः[4] तत्कृतापकारस्य[5] निष्क्रयणं । परि-

---

1 So L.².—Minaev has : sattvasya.—Tib.: sems-can-rnams-la.

2 Minaev : °rūpeṇa.

3 =Çikṣās. 155. 10-11.

4 *Çikṣās.* has the gloss in margin : pratyupakāro buddhānām.

5 The Ms. has the unusual reading : tatkṛtā' pakārasya.—niḥkṛti = reparation of the offences made to the Buddhas.

ग्रोधनमिति यावत् । किमपरं भवेत् सत्त्वाराधनमन्तरेण । एतदेव परं निष्क्रयणमित्यर्थः[1] ॥

प्रभुचित्तानुकूलवर्तिन एव भृत्यस्य वाञ्छितं सिध्यतीत्यवगम्य सत्त्वाराधनमेवोपादेयमिति प्रतिपादयन्नाह ।

भिन्दन्ति देहं प्रविशन्त्यवीचीं[2] 5
येषां कृते तत्र कृते कृतं स्यात् ।
महापकारिष्वपि तेन सर्वं
कल्याणमेवाचरणीयमेषु ॥ १२०[3]

करचरणशिरोनयनस्वमांसानि छित्त्वा छित्वा प्रदत्तानि येषां [83a] हितसुखविधानाय । तथावीचीमपि परदुःखदुःखिनो 10 येषां कृते प्रविशन्ति तत्समुद्धरणाय । प्रकृतत्वात् बुद्धा बोधिसत्त्वाः । तत्र तेषु सत्त्वेषु कृते कृतं स्यात् । अन्यथा तु कृतमपि न कृतं भवेत् । कृतशब्दोऽयमिह प्रकृताधिकारात् साधुकरणे वर्तते । येनैवं तेन परमापकारिष्वपि न चित्तं दूषयितव्यं । किं तु सर्वमनेकप्रकारं कायवाङ्मनोभिर्वा कल्याणमेव हित- 15 सुखमेव विधायितव्यमेषु ॥

उक्तमेव प्रसाधयन्नाह ।

---

1 Ms. : niṣkrayanam.

2 Minaev has: avīcim. See Commentary and *Çikṣās.*

3 The following verses down to the çloka 134 (end of the chapter) occur at *Çikṣās.* 155. 14—157-8.

स्वयं मम स्वामिन एव तावद्
यदर्थमात्मन्यपि निर्व्यपेक्षाः।
अहं कथं स्वामिषु तेषु तेषु
करोमि मानं न तु दासभावं॥ १२१

5 मम स्वामिन एव बुद्धादयः स्वयमेव[1] आत्मनैव तावदिति परामर्शः। यदर्थं येषां निमित्तं। आत्मन्यपि स्वकायजीवितेऽपि। उक्तक्रमेण निरपेक्षा[2] निरभिष्वङ्गास्तृणवत्परित्यजन्ति। तदहं पुनः। तेषां भृत्यः। तेषु सत्त्वेषु प्रभुपुत्रेष्वत्यन्तप्रियेषु कथं करोमि मानं। किमिति जानन्नेव तान् प्रतिकूलयामि। न
10 तु दासभावं न पुनर्दासीभूयाराधयामि॥

इतोऽपि च सत्त्वापकारं परित्यज्य तदाराधनमेव कर्तव्यमित्याह।

येषां सुखे यान्ति मुदं मुनीन्द्रा
येषां व्यथायां प्रविशन्ति मन्युं।
15 तत्तोषणात्सर्वमुनीन्द्रतुष्टि-
स्तत्रापकारे ऽपकृतं मुनीनां॥ १२२

येषां सत्त्वानां प्रियपुत्राणामिव पितरो मुनीन्द्रा बुद्धा भगवन्तः। सुखे कायमनोजन्मनि। मुदं पिं यान्ति। येषां च

1 Ms. has: svayam evam ā°.
2 = nirvyapekṣā.

दुःखे मन्युं प्रविशन्ति। अपरितोषमासादयन्ति। एतच्चानभिमतत्वाद्भगवतामित्थमभिधीयते। न तु वाणीचन्दनकल्याणान्तत्। श्रावकाणामपि प्रतिघानुनयासंभवः[1]। अन्यत्सुबोधं॥ कथं पुनस्तत्रापकारे मुनीनामपकृतं स्यादित्यत्राह।

आदीप्तकायस्य यथा समन्तान् 5
न सर्वकामैरपि सौमनस्यं।
सत्त्वव्यथायामपि तद्वदेव
न प्रीत्युपायो ऽस्ति दयामयानां[2]॥ १२३

समन्तात्सर्वावयवानभिव्याप्य वह्निना प्रज्वलितशरीरस्य यथा पञ्चकामगुणैर्न सौमनस्यं। कायिकमपि सुखं नास्ति तस्य 10 प्र[83]ज्वलितत्वादेव दुःखेनाक्रान्तत्वात्। तद्वत्तथैव सत्त्वानां व्यथायां दुःखवेदनायां न प्रीतेः सौमनस्यस्योपायो हेतुरस्ति कृपात्मकानां भगवतां॥

तस्मादपरिज्ञानेन क्लेशग्रहावेशवशेन वा सत्त्वापकारकर्मणा यदकुशलमुपचितं[3] तदपीदानीमुपसंहारद्वारेण वान्तीकुर्व- 15 न्नाह[4]।

---

1 It is difficult to make out the meaning of this clause. The Tib. so far as I see, gives no help.—abhimata is correctly translated by mñes-pa.—na tu ... = de-ni ste dad-can-ldan lta-bu yin-te = tac chraddhāvad-vad.—Of course: *na tu......saṃbhavaḥ*.

2 *Çikṣās*. has: mahākṛpāṇām.

3 Query: upacitam.

4 Tib. bçags-par-bya-ba. —(See gsor-ba) = to confess, to expiate.—The reading *vyaktīkurvan* seems, on palæographical grounds, inadmissible.

तस्मान्मया यज्जनदुःखदेन[1]
दुःखं कृतं सर्वमहाकृपाणां[2] ।
तदद्य पापं प्रतिदेशयामि
यत्खेदितास्तन्मुनयः[3] क्षमन्तां ॥ १२४

5 यस्मादेवं सत्त्वापकारे मुनीनामपकृतं स्यात्तस्मात् । पापं । अद्येदानीं प्रतिदेशयामि । संवेगबहुलस्तेषामेव महाकृपाणामग्रतः प्रकाशयामि । पुनरेवं संप्रजानन्न करिष्यामि । इत्यायत्यां संवरमापद्ये । यदि प्रतिरूपमाचरितं तत्र मे क्षान्तिं कुर्वन्तु । अनुकम्पामुपादाय ॥

10 क्षमयित्वा सांप्रतमाराधनायेत्यादिना तदेकपरायणतामात्मनो दर्शयति ।

आराधनायाद्य तथागतानां
सर्वात्मना दास्यमुपैमि लोके ।
कुर्वन्तु[4] मे मूर्ध्नि पदं जनौघा
15 विघ्नन्तु वा तुष्यतु लोकनाथः ॥ १२५

तथागतानामभिप्रेतसंपादनाय लोके लोकविषये सर्वात्मना कायेन वाचा मनसा वा दासीभावं स्वीकरोमि । ते ऽपि मे

1 *Çikṣās.* has : sarvamahādayānām.
2 *Çikṣās.* has : duḥkhanena.
3 *Çikṣās.* has : te munayaḥ.
4 Minaev has : kurvanti.—Our reading is supported by L² and *Çikṣās.*

[s]प्रसादं कुर्वन्तो मस्तके पादं निदधतु । तेषां पादं प्रमुदितचित्तः शिरसा धारयामि । अनेन मयि पूर्वापराधमपास्य जगतां पतिर्भगवान् संतुष्टमानसो भवतु ॥

भगवत्सु च गौरवकारिभिः सत्त्वेष्वनादरो न कर्तव्य इति प्रसाधयन्नाह । 5

आत्मीकृतं सर्वमिदं जगत्तैः
कृपात्मभिर्नैव हि संशयो ऽस्ति[1] ।
दृश्यन्त एते ननु[2] सत्त्वरूपा-
स्त एव नाथाः किमनादरो ऽत्र ॥ १२६

सर्वत्रगधर्मधातुप्रतिवेधात्[3] सर्वसत्त्वसमतापादनपरात्मपरि- 10
वर्तनादिना[4] वा । आत्मीकृतं स्वीकृतं सर्वमिदं जगत् । न कियदेव । तैर्बुद्धैर्भगवद्भिः करुणामयचित्तसंतानैः । सुनिश्चितमेवैतत् । अन्यथा बुद्धत्वायोगात् । तस्मात्सत्त्वरूपेण बुद्धा भगवन्त एवैते सत्त्वा दृश्यन्ते[5] । तेन किमनादरो ऽत्र मूढ[91a]चेतसां । नैव युक्त इति भावः ॥ 15

अनेकार्थत्वादपि सत्त्वाराधनस्य तत्रैव यतितव्यमित्याह ।

---

1 *Çikṣās*. : saṁçayo'tra.

2 According to Dev. 85 and to the *Çikṣās*.—Minaev has: dṛçyantu etena tu.

3 Tib. omits: °traga°.

4 See VII. 16.

5 (5). The Commentary is obscure. "Nanu buddhāḥ sattvarūpeṇa dṛçyante? sattvā eva nāthā iti kiṁ sattveṣv anādaraḥ." Such I take to be the meaning of the sentence.

तथागताराधनमेतदेव
स्वार्थस्य संसाधनमेतदेव।
लोकस्य दुःखापहमेतदेव
तस्मान्ममास्तु व्रतमेतदेव॥ १२७

5 स्वार्थस्य बुद्धत्वसंभारलक्षणस्यैव[1]। लोकस्य दुःखापहं तद्धेतुत्वात्[2]। एतदेवेति। सर्वत्र सत्त्वाराधनमिति योज्यं॥ आगामिभयदर्शनादपि च परापकारवैमुख्यमेवाभ्यसनीयमित्युदाहरणोपदर्शनेनाह।

यथैको राजपुरुषः प्रमथ्नाति महाजनं।
10 विकर्तुं नैव शक्नोति दीर्घदर्शी[3] महाजनः॥ १२८

यस्य[4] राज्ञो देशनिव[ा]सिनं[5] तस्यासौ पुरुषो। महाजनं नगरनिगमग्रामकर्वटादिवास्तव्यं[6]। प्रमथ्नाति विमर्दयति। स चागामिराजदण्डभयदर्शितया महाजनो वचनमात्रेणापि यावद्विकारमुपगन्तुमसमर्थः। तेन ताडितोऽपि संकुचितवृत्ति-
15 रेवास्ति। कस्मात्

यस्मान्नैव स एकाकी तस्य राजबलं बलं।

---

1 Ms. has : °lakṣaṇasyāsyaiva.

2 According to Tib. : apahati-hetutvāt.

3 dīrghadarçin = mig-rgyaṅ riṅ-po. – riṅ-po = dīrgha. – mig-rgyaṅ = distance of sight, distance at which a man can be well distinguished from a woman.

4 Ms. has : tasya .—Tib. : gaṅ-gi.

5 Ms. : yasya.

6 Vāstavya = Einwohner (P. W.)

नैव स राजपुरुषोऽसहाय एव द्रष्टव्यः। कथं पुनरयमसहायो न भवतीत्याह। तस्येति। राज्ञो बलमेव तस्य बलं तत्पक्षग्रहणात्।

तथा[1] न दुर्बलं कं चिदपराद्धं[2] विमानयेत्॥ १२९

तस्मात्क्षुद्रशक्तिमपि कृतापराधं नापकुर्यात्। सो ऽपि न यस्मादेकाकी। 5

यस्मान्नरकपालाश्च कृपावन्तश्च तद्बलं।
तस्मादाराधयेत्सत्त्वान् भृत्यश्चण्डनृपं यथा॥ १३०[3]

तस्मादाराधयेत्सत्त्वान्। कुतः। यस्मान्नरकपालास्च तदपकारमिव प्रत्यपकारिणोऽन्व[ा]चरन्तः[4] कृपावन्तस्च जिनादयस्तत्पक्षपातिनो बलं। कथमिवाराधयेत्। अधृष्यं राजानं सर्वानुवृत्तिकरणानुजीविनो यथा। तथा॥ किं च लोकप्रसिद्धत इदमेवमिहोक्तं। न तु पुनः सत्त्वाप्रसत्तिफलस्य[5] राजापराधफलेन समानता समस्तीत्याह। 10

कुपितः किं नृपः कुर्याद्येन स्यान्नरकव्यथा।
यत्सत्त्वदौर्मनस्येन कृतेन ह्यनुभूयते॥ १३१ 15

---

1 So Minaev.—M. has : tasmān... ; confirmed by the Commentary.

2 So L2.—Minaev has : aparādhyam.

3 According to the Comm. the second line must precede the first.

4 Ex conj.—MS.is illegible.

5 Aprasatti (componnd new)=aprasāda.

किमिति काका पृच्छति । किं तद्दुःखजातमुत्पादयितुं नृपतिः समर्थो भवेत् । नैवेति भावः । किंभूतं । येन दुःखजातेन नारकी वेदनानुभूयते । अतिप्र [94b][1]

[तुष्टः किं नृपतिर्दद्याद्यद्बुद्धत्वसमं भवेत् ।
5 यत्सत्त्वसौमनस्येन कृतेन ह्यनुभूयते ॥ १३२
आस्तां भविष्यद्बुद्धत्वं सत्त्वाराधनसंभवं ।
इहैव सौभाग्ययशःसौस्थित्यं किं न पश्यसि ॥ १३३
प्रासादिकत्वमारोग्यं प्रामोद्यं चिरजीवितं ।
चक्रवर्तिसुखं स्फीतं क्षमी प्राप्नोति संसरन् ॥ १३४

10 ॥ इति प्रज्ञाकरमतिकृतायां बोधिचर्यावतारपञ्जिकायां क्षान्तिपारमिता षष्ठः परिच्छेदः ॥][2]

---

1 The *verse* of the leaf 94 begins with the first sentence of the viith Chapter. As the Commentary of the verses 132-134 is also wanting in Tibetan, I believe that the akṣaras : *atipra* must be read : *iti pra* [*jñākaramatikṛtāyām*...]. The translation of the last çlokas occurs in the Mdo XXVI, fol. 19*a*, at the end. (Text alone, without commentary). Their authenticity, supported by the quotation in *Çikṣās* (p. 157), is confirmed by the Chinese translation.

2 The Tibetan adds the following colophon : Rgya-gar-gyi mkhan-po paṇḍi-ta chen-po su-ma-ti-kī-rti-i zhal-sṅa-nas daṅ sgra-sgyur-gyi lo-tsa-va ā-tsa-rya mad-pa-chos-gyi dbaṅ-phyug-gis bsgyur-aṅ zus-pa = translated by the Indian Paṇḍita Sumatikīrti and the Lotsava translator (?) Satyadharmeçvara.

प्रज्ञाकरमतिकृतायां बोधिचर्यावतारपञ्जिकायां वीर्यपारमिता सप्तमः परिच्छेदः।

तदेवं विपक्षप्रतिषेधेन त्रिधा क्षान्तिं प्रतिपाद्य वीर्यं प्रतिपादयितुमाह।

एवं क्षमो[1] भजेद्वीर्यं वीर्ये बोधिर्यतः स्थिता।
न हि वीर्यं विना पुण्यं यथा वायुं विनागतिः[2] ॥ १

एवमुक्तक्रमेण क्षमायुक्तः क्षमः समस्ति[3] क्षान्तिः। भजेद्वीर्यं वीर्यमारभेत। अन्यथा दुःखासहिष्णुतया वीर्यस्य प्रस्रब्धिर्न 5 स्यात् ॥ कस्मात्पुनर्वीर्यमुपादीयत इत्याह। वीर्य इत्यादि। यस्माद्वीर्ये बुद्धत्वमवस्थितं। तद्धेतुकतया तदायत्तत्वाद्बुद्धत्वस्य। एतदपि कुतः। यस्मान्न वीर्यमन्तरेण पुण्यं पुण्यसंभारोऽस्ति। उपलक्षणमेतत्। ज्ञानमपि द्रष्टव्यं। वीर्यस्योभयहेतुत्वात्। तद- 10 नेन वीर्यात्पुण्यज्ञानसंभारौ ताभ्यां च बुद्धत्वमित्युक्तं भवति ॥ वीर्यस्वरूपापरिज्ञानात्पृच्छति।

---

1 Minaev has: kṣamī; kṣamo, according to M., Paris-Mss. and a fragment (F.) on Palm-leave (Bendall, 1899).

2 Minaev has: ... vinā gatiḥ; = vinā agatiḥ.—Cp. Kern, *Lotus* 139: padavīm tu vinā 'gatiḥ.—Tib.: rluṅ med *g*yo-ba med-pa bzhin.

3 So Ms.—Tib.: raṅ-gis goms-par-byas-pai bzod = svayam abhyasta kṣāntiḥ.

किं वीर्यं कुशलोत्साहस्तद्विपक्षः क उच्यते।
आलस्यं कुत्सितासक्तिर्विषादात्मावमन्यना[1] ॥ २

किमेतद्वीर्यं नाम। अत्राह। कुशलोत्साहः। यो ऽयं कुशल-
कर्मणि दानादौ श्रुतादौ च समुद्यमः। तद्वीर्यमभिधीयते।
5 अकुशले तु कौसीद्यमेव[2]। विपक्षेणोपहतं वीर्यमनङ्गमेवाभि-
मतसिद्धय इति तद्विपक्षमपनयनाय दर्शयितुमाह। तद्विपक्ष
इत्यादि। तस्य वीर्यस्य विरुद्धो विनाशाय पक्षो विपक्षः क
उच्यते। उत्तरमाह। आलस्यमित्यादि। आलस्यं कौसीद्यं।
कायमनसोरकर्मण्यता। कुत्सिते जुगुप्सनीये हास्यलास्यादावा-
10 सङ्गः। विषादो विषण्णता। दुःकरे कर्मणि चित्तस्य विनि-
वृत्तिः। अनध्यवसानमित्यर्थः। तेनात्मनोऽवमन्यनाऽवज्ञा। अयं
तद्विपक्षः ॥

तदालस्यनिषेधाय तत्कारणं तावदुपदर्शयितुमाह।

अव्यापारसुखास्वादनिद्रापाश्रयतृष्णया।
15 संसारदुःखानुद्वेगादालस्यमुपजायते ॥ ३

संसारदुःखानुद्वेगादसंवेगात्[3]। योऽयमव्यापारो निर्व्या-
पारता। तत्र तेन वा[4] सुखास्वादः सुखाभिरामः। स च निद्रा

---

1 F. has: kutsitaçaktir; Minaev: kutsitāç°.

2 Tib.: dge-ba-la mi-spro-ba ni le-lo-ñid-do = kuçale 'nudyamaḥ kausīdyam.—Infra, le-lo-ñid = ālasya; sñoms-las = kausīdya.

3 See VI. 21.

4 Tib.: de-la aṅ des bde-ñoms......

च मि[85a]द्धाक्रमणं । ताभ्यां मिद्धाक्रमणमपाश्रयतृष्णा[1] । अवष्टम्भनाभिलाषः । तया । आलस्यमुपजायत इति योजनीयं ॥ यदि वा । संसारदुःखानुद्वेगादव्यापारः । क्व चिदपि कुशल-कर्मणि न प्रवृत्तिः । तस्मात्सुखास्वादः । ततो निद्रा । तस्या-स्त्वापाश्रयतृष्णा । तया ॥ 5

अतः संसारदुःखानुद्वेगनिवर्तनार्थमियमत्र संवेगभावनामुखी-कर्तव्या । इत्याह ।

क्लेशवागुरिकाघ्रातः[2] प्रविष्टो जन्मवागुरां ।
किमद्यापि न जानासि मृत्योर्वदनमागतः ॥ ४

वागुरिका मत्स्यादिवधिका जालिका उच्यन्ते कैवर्तादयः । 10 क्लेशा एव वागुरिकाः । तैराघ्रात आयत्तीकृतः[3] । कथमिति चेत् । प्रविष्टो जन्मवागुरां । निकायसभागतोत्पत्तिरेव वागुरि-काजालं[4] । तत्प्रविष्टः तदन्तर्गत इत्यर्थः । इदमिह तदात्मसात्करणे कारणं । अद्यापि एतां दशां प्राप्तोऽपि मृत्योर्मुखं प्रविष्टः सन् किमिति न वेत्सि । जातस्येन्मरणमवश्यंभावीति भावः ॥ 15

इदमपरं संवेगकारणमाह ।

---

1 middhākramaṇam not translated in Tib.

2 Minaev: āghātaḥ; M.: āghrātaḥ—Tib.: bçor-ba (hohor-ba = to hunt, to chase); ña gçor-ba = to fish.—āghrāta = * ākrānta (Böhtlingk).

3 Tib.: dbaṅ-du byas-pa.

4 So Ms.—vāgurikā = vāgurā? or rather vāgurika°?

स्वयूथ्यान्मार्यमाणांस्त्वं[1] क्रमेणैव[2] न पश्यसि ।
तथापि निद्रां यास्येव चण्डालमहिषो यथा ॥ ५

यूथं वर्गः । तत्रभवा यूथ्याः । यैः सह बाल्याद्यवस्थायां क्रीडितहसितादिना विचरितं । तान् स्ववर्ग्यान् । चण्डाला-
5 नामवश्यंमारणीयमहिषवत्[3] । न पश्यसि ममापीयमवस्थितिः स्यादिति ॥ अवश्यमिह कियत्कालं परिलम्ब्य मृत्युरागमिष्यति ।
तेन तावत्कालं सुखानुभवनमेव मम युक्तमित्यत्राह । यदि नामैवं तथापि नावश्यंभाविनि मरणे विश्वासो युक्तः ।

यमेनोद्वीक्ष्यमाणस्य बद्धमार्गस्य सर्वतः ।
10 कथं ते रोचते भोक्तुं कथं निद्रा कथं रतिः ॥ ६

इति वध्यपुरुषस्येव सर्वतो वध्यघातकैरधिष्ठितस्य वध्यभूमिं नीयमानस्य निःसरणमपश्यतः [85b] सुखासिकावलम्बनमनुचित-
मेव भवतः । तस्मात्संवेगतो भावनयानया हेतुनिवर्तनादालस्य-
मपास्य कुशलपक्षोत्साहवर्धनमनुष्ठेयं ॥
15 अथापि स्यात् । यदि नामावश्यंभाविता मृत्योस्तथापि तत्संनिधानमवगम्यालस्यमपहास्यामि । इत्याशङ्क्याह ।

---

[1] Minaev has : svayūthān.—Beings of the same nikāya (see p. 245, l. 12).
[2] So F.—Minaev : evam.
[3] Ms. °vasyam°.

यावत्संभृतसंभारं मरणं शीघ्रमेष्यति।
संत्यज्यापि तदालस्यमकाले किं करिष्यसि ॥ ७

संभृतः सञ्चीकृतः संभारः सामग्री वधाय व्याधिजरालक्षणो येन। यावदिति लोकोक्तं। शीघ्रं त्वरितमभिसंनिधानात्। तदा मृत्युमुखान्तर्गतः। असमये। आलस्यं त्यक्त्वापि किं करिष्यसि। न तदा किंचित्प्रयोजनमिति भावः ॥ 5

अकालतामेवास्य समर्थयितुं वृत्तत्रयेणाह।

इदं न प्राप्तमारब्धमिदमर्धकृतं स्थितं।
अकस्मान्मृत्युरायातो हा हतोऽस्मीति चिन्तयन् ॥ ८
शोकवेगसमुच्छूनसास्रुरक्तेक्षणाननान्। 10
बन्धून् निराशान् संपश्यन्यमदूतमुखानि च ॥ ९
स्वपापस्मृतिसंतप्तः शृण्वन्नादांश्च नारकान्।
त्रासोच्चारविलिप्ताङ्गो विह्वलः किं करिष्यसि ॥ १०

इदं यदनागते कर्तव्यतया मनसिकृतं तन्न प्राप्तं। इदमारब्धं यत्कार्यमादित एव कर्तुमिष्टं। इदमर्धकृतं स्थितं यत्किंचिन्निष्पन्नं 15 कियदनिष्पन्नं। इति कार्यपर्यन्तमगतस्यैव अकस्मान्मृत्युरागतो मम। अहो बतातिकष्टं। हतोऽस्मीति विचिन्तयन् विक्लवः किं करिष्यसीत्यनागतेन संबन्धः।

शोकः प्रियविप्रयोगकृतश्चित्तपरितापः। तस्य वेगोऽनिवार्य-

प्रवृत्तिः। तेन समुच्छूनानि समुन्नतानि साश्रूणि सबाष्पाणि रक्तानि ताम्रवर्णानि लोचनानि येष्वाननेषु तानि तथा। तथाभूतानि आननानि मुखानि येषां बन्धूनां ते तथा। तान् संपश्यन् विलोकयन्। तत्र कर्मकाधिकारात्परस्मैपदं दृश्यः[1]।
5 किंभूतान्। निराशान्। क। प्रत्युज्जीवनं प्रति त्यक्ताशान्[2]। तत्सानाथ्यविकलान् वा॥ मरणसमयोपस्थितकृतान्तानुचरमुखानि च स[86a]रोषपरुषभ्रुकुटीनि संपश्यन् विक्लवः किं करिष्यसि।

स्वयं कृतपापकर्मस्मरणेन मरणसमये किमित्येवं मया कृतमिति पश्चात्तापेन तापितः। नैतावन्मात्रमेव। किं तु
10 शृण्वन्नादांश्च नारकान्। तीव्रकारणानुभवनदुःखनिर्मुक्तान् विक्रोशितशब्दान्नरकसमुद्भूतान् अर्थान्तरकोपाणामेव[3]। तच्छ्रुत्वा ममाप्ययमेवावस्थेति संत्रासेन यः पुरीषोत्सर्गो विट्प्रवृत्तिः तेनोपलिप्तगात्रः। विक्लवः। अनायत्तकायवाक्चित्तप्रचारः। किं करिष्यसि सर्वक्रियासु निवृत्तव्यापारः।

15 इति मत्वा स्वस्थावस्थायामेव यतितव्यं। इति शिक्षयितुमाह।

---

[1] Ms. tatrāk°.—This clause is wanting in Tibetan which does not, as a rule, translate grammatical observations.—*Mahābhāṣya* I. 3. 29, *Vart.* 2. Sampaçyan should by I. 3. 29 be ātmanepadam, if the word were intransitive, because in that rule there is the adhikāra 'akarmaka'; but in the clause it is not intransitive, not ātmanepadam. (F. W. Thomas).

[2] Tib.: gaṅ-du zhe-na, slar-gson-pai bsam-pa daṅ bral-ba am.

[3] So Ms.—Tib.: don hba-zhig-la khro-bai sgra bzhin-du = arthāntare kopaçabdam iva.

जीवमत्स्य इवास्मीति युक्तं भयमिहैव ते[1] ।
किं पुनः कृतपापस्य तीव्रान्नरकदुःखतः ॥ ११

जीवन्त एव मत्स्याः क्रमेण भक्षणार्थं प्रायः प्राग्दिङ्निवासिभिरेव जनै रक्ष्यन्ते । जीवनोपलक्षिता मत्स्या जीवमत्स्या इति तेषामेव समयः । शाकपार्थिवादिवन्मध्यपदलोपी[2] समासः । 5 तद्वदहमपि । अद्य श्वो वा नियतमेव मरिष्यामि । इति मनसि कृत्वा युक्तं भयमिहैव ते । इहैव संप्रजानदवस्थायामेव तवासंप्राप्तमरणस्य मरणतः । किं पुनः कृतपापस्य भवतो भयं युक्तं न भवति । इत्यध्याहार्यं । अतिदुःसहान्नरकदुःखतः ॥

निर्व्यापारसुखास्वादाभिरतमधिकृत्याह । 10

स्पृष्ट उष्णोदकेनापि सुकुमार प्रतप्यसे ।
कृत्वा च नारकं कर्म किमेवं स्वस्थमास्यते ॥ १२

तप्तवारिणापि संस्पृष्टः । सुकुमारेति संबोधनं । अतिमृदुशरीरतया सोढुमशक्तोऽसि । यद्येवं तदा । कृत्वा चेत्यादि सुबोधं ॥ अपरमपि तं प्रत्याह । 15

निरुद्यमफलाकाङ्क्षिन् सुकुमार बहुव्यथ ।
मृत्युग्रस्तोऽमराकार[3] हा दुःखित विहन्यसे ॥ १३

सुखहेतूत्पादनाय व्यापारशून्योऽसि । अथ च तस्य फलं

---

1 Minaev has : *me*. See Comm.

2 Çākapārthiva = çākapriyaḥ pārthivaḥ *Mahābhāṣya Vārt.* 8 to Pāṇ 2, 1, 69. (not *Siddh. k.* as stated in the St. Petersburg-Dict.)

3 Minaev : °grasto mara°.

32

सुखमभिलषसि । दुःखा[86b]सहिष्णुरसि । अथ च बहुव्यथोऽसि । सर्वदुःखाकरत्वात् । मृत्युना च वशीकृतोऽसि । अथ चामरणधर्ममात्मानं मन्यसे । एवं च विपर्यस्तं चरितमस्य विपश्यन्[1] करुणायमानः सखेदमेनमाह । हा दुःखित विहन्यसे । संमोह-
5 बहुलतया कष्टां दशां प्रविष्टोऽसि । आत्मगतमेव वा विमृशति । एवमन्यत्रापि यथासंभवं द्रष्टव्यं । निरुद्यमादीनि चामन्त्रितपदानि ॥

निद्रापरतन्त्रं प्रत्याह ।

मानुष्यं नावमासाद्य[2] तर दुःखमहानदीं ।
10 **मूढ[3] कालो न निद्राया इयं नौर्दुर्लभा पुनः ॥ १४**

अष्टाक्षणविनिर्मुक्तं मनुष्यभावप्रतिलम्भं नावमिवाभ्युदयादिपारगमनाय प्राप्य । तर प्लवस्व दुःखमयीं महानदीं । सर्वदुःखानि पृष्ठीकुरुष्व वीर्यावलम्बनेनेति यावत् । हे मोहपरवश नायं कालो निद्रायाः । यावदियं नौः संनिहिता । यदि
15 नेदानीमेव यत्नः क्रियते । तदा पुनरियं दुर्गतिगतस्य नौर्दुर्लभा भविष्यति । यदुक्तं । पुनरप्येष समागमः कुत इति[4] ॥

एवमालस्यं निवार्य कुत्सितासक्तिं निवारयन्नाह ।

---

1 Ms. :...viparyastaḥ / caritam asya vaçyaḥ.—(ḥ = ṁ.)—In margin *na* (°çyan) ; *sya*, corrected to *pya* by a second hand.—Tib. has : mthoṅ-nas = dṛṣṭvā.

2 According to F. : āpādya.

3 Minaev : mūḍhak° (typographical error).

4 Supra, I, 4.

मुक्त्वा धर्मरतिं श्रेष्ठामनन्तरतिसंततिं।
रतिरौद्धत्यहासादौ[1] दुःखहेतौ कथं तव॥ १५

शुभकर्मणां रतिं श्रेष्ठामुत्तमां। किंभूतां। अनन्तरति-संततिं। सुगतिपरम्परासंजननादनन्तापर्यवसाना रतिसंततिः सुखप्रवाहो यस्याः सा तथा। अत एव उत्तमेत्युक्तं। तामपहाय रतिरभिरामः। औद्धत्यमुन्नतता कायचित्तयोः क्रीड़नशीलतेति यावत्। हासो वागौद्धत्यं। सरभसस्य[2] वाग्विकार इति यावत्। आदिशब्दाद्गीतादिपरिग्रहः। तत्र कथं रतिस्तव। न युक्तेत्यभि-प्रायः। किंभूते दुःखहेतौ। नरकादिदुर्गत्युपनयनाद्दुःखस्य [87a] हेतुर्भवति॥

एवं कुत्सितासक्तिमपि निराकृत्य विषदात्मावमन्यनां वीर्य-विपक्षं निराकर्तुं। अपरमपि च तद्विपक्षनिरसनाय प्रतिपाद-यन्नाह।

अविषादबलव्यूहतात्पर्यात्मविधेयता।
परात्मसमता चैव परात्मपरिवर्तनं॥ १६

विषादविपरीतोऽविषादः। बलानां व्यूहः समूहो वक्ष्यमाण-लक्षणः। तात्पर्यं निपुणता। आत्मविधेयता आत्मवशवर्तिता। एताः सर्वाः कृतद्वन्द्वसमासाः[3]। यदि वा। एभिः सहितात्मविधे-

1 So M.—Minaev: °hāsyādau.

2 Tib. has: dga-ba daṅ bcas-pai ṅag-gi...—dga-ba = ānanda, rabhasa = fierce joy.

3 Tib. has: zlas dbye-bai tshig bsdus-pa yin-no (See Jäschke, s. voc. zla-bo)—kṛta, untranslated.

यता। परात्मसमतापरात्मपरिवर्तने ध्यानपरिच्छेदे[1] वच्यमाणे।
इदमपि समस्तं कौषीद्यप्रहाणाय वीर्यसम्बृद्धये प्रभवतीत्युद्देशः॥

उद्दिष्टमेवार्थं क्रमेण निर्दिशन्नाह।

नैवावसादः कर्तव्यः कुतो मे बोधिरित्यतः।

5 कुतो मे बोधिरिति। कथमहं वराकः सम्यक्संबोधिभाजनं।
बुद्धत्वं हि तीक्ष्णेन्द्रियस्यारब्धवीर्यस्य [2]अपरिमितपुण्यज्ञान-
संभारैरतिदुष्करकर्मानुष्ठानैरनेकैश्च कल्पासंख्येयैः कस्य चित्पुरुष-
विशेषस्य साध्यं भवति। अहं तु न तादृश इति कथं मद्वि-
धानां तथाविधं बुद्धत्वं संभाव्येत। इत्येवमाकारमनसिकारादव-
10 वसादो विषादो न कर्तव्यः। महार्थभ्रंशस्य हेतुत्वात्। यथोक्तं।
अवसादोऽप्यनर्थ इति[3]॥ कस्मात्।

यस्मात्तथागतः सत्यं सत्यवादीदमुक्तवान्॥ १७

यस्मात्तथागत इदं वच्यमाणं सत्यमवितथमुक्तवान् कथितवान्।
कथं ज्ञायत इत्याह। सत्यवादीति। ज्ञानक्रियासंभवादविपरी-
15 तवादी। अतः सत्याभिधानहेतुपदमेतत्॥ किं तत्सत्यमुक्तवान्।

तेऽप्यासन्दंशमशका मक्षिकाः क्रमयस्तथा।
यैरुत्साहवशात्प्राप्ता दुरापा बोधिरुत्तमा॥ १८

इत्याह। तेऽपि बुद्धा भगवन्तः पूर्वं शाक्यमुनिरत्नशिखि-
दीपंकरप्रभृतयः संसारसागरावर्तान्तर्गताः [87b] पृथग्जनावस्थायां

---

1 =In the eighth chapter.
2 Ms.: aparamita°.
3 Cp. *Çikṣās.* 54, 2.

परिभ्रमन्त एवंभूता एवासन् बभूवुः। यैरुत्साहबलात् वीर्यो-त्कर्षसामर्थ्यात् संभारान् संभृत्य प्राप्ताधिगता दुरापा दुर्लभ-प्रतिलम्भा बोधिरुत्तमानुत्तरा। आरब्धवीर्यस्य न किं चिद्दु-ष्करमिति भावः। इदं तत्सत्यं॥

अतो मम पुनरतितरां न दुर्लभा बोधिरित्याह। 5

किमुताहं नरो जात्या शक्तो[1] ज्ञातुं हिताहितं।
सर्वज्ञनीत्यनुत्सर्गाद्बोधिं[2] किं नाप्नुयामहं[3] ॥ १९

किं पुनरहं मनुष्यभूतो जन्मना। शक्तो ज्ञातुं हिताहित-मिति। इदं हितमिदमहितं। शुभमशुभं च कर्मेत्युपदिष्टं। ज्ञातुमवबोद्धुं समर्थोऽस्मि। इति विचिन्त्य। सर्वज्ञस्य सर्ववस्तु- 10 तत्त्ववेदिनो नीतिर्नय उपादेयतत्त्वप्रतिपादनं। तस्यानुत्सर्गाद-परित्यागात्। तस्यादानोपादानसेवनादित्यर्थः। बुद्धत्वं नाप्नुया-महं। काक्वा[4] पठनाद् आप्नुयामेवेति।

एतद्भगवता रत्नमेघे[5] दर्शितं। यथोक्तं। इह बोधिसत्त्वो नैवं चित्तमुत्पादयति। दुष्प्राप्या[6] बोधिर्मनुष्यभूतेन सता। 15 इदं च मे वीर्यं परीत्तं[7] च हीनं च। कुसीदो ऽहं। बोधिस्त्वा-दीप्तशिरस्चैलोपमेन बहून् कल्पान् बहूनि कल्पशतानि [बहूनि]

---

1 Minaev has: jātyāç°.
2 Minaev has: sarvajñānīty°.
3 Minaev has: nāpnuyāmy aham.
4 See Apte, s. voc. kāku.—Tib.: tshig-zur-gyis.
5 = *Çikṣās.* 54, 2-10.
6 *Çi.*: duṣprāpā.
7 Ms.: parītam; *Çi.* omits hīnam ca.

कल्पसहस्राणि समुदाचरता[1] समुदानेतव्या । तन्नाहमुत्सहे ईदृशं भारमुद्वोढुं ॥ किं तर्हि बोधिसत्त्वेनैवं चित्तमुत्पादयितव्यं । ये ऽपि ते ऽभिसंबुद्धास्तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धाः[2] । ये ऽपि वाभिसंभोत्स्यन्ते । ते ऽपीदृशेनैव नयेन । ईदृश्या प्रतिपदा । ईदृशेनैव वीर्येणाभिसंबुद्धाः । यावन्न च ते तथागतभूता एवाभिसंबुद्धाः । अहमपि तथा तथा घटिष्ये । तथा तथा व्यायंस्ये । सर्वसत्त्वसाधारणेन वीर्येण । सर्वसत्त्वारम्बणेन[3] वीर्येण यथाहमप्यनुत्तरां सम्य[88a]क्संबोधिमभिसंभोत्स्य इति ॥

युक्तमेवैतत् । केवलमतिदुष्करकर्मश्रवणादनध्यवसायो निवर्तयितुमशक्य इति विकल्पयन्नाह ।

अथापि हस्तपादादि दातव्यमिति मे भयं।

करचरणशिरःप्रभृतिदानमन्तरेण बुद्धत्वं न प्राप्यत इत्यतिदुष्करकर्मसु प्रवृत्तिभयादुत्साहो निवर्तत एव । इति चेन्मन्यसे स्वचित्तमेवमाह ।

गुरुलाघवमूढत्वं तन्मे स्यादविचारतः ॥ २०

तदेतत्तद्गुरुलाघवमूढत्वमेव मे । अल्पे बहुतरं बहुतरे चाल्पतरमिति मोहवशेनाविचारतो ऽविवेकान्मम स्यान्न तु परमार्थविचारतः ॥ परमार्थविचारेण गुरुलाघवविपर्यास एवायमित्युपदर्शयन्नाह ।

---

1 samudācaratā, omitted by *Qi.*

2 *Qi.* makes here reference to the Buddhas of the present time.

3 Ms. has: ārambhaṇena (Sic).

छेत्तव्यश्चास्मि भेत्तव्यो दाह्यः पाच्यो ऽप्यनेकशः[1]।
कल्पकोटीरसंख्येया न च बोधिर्भविष्यति ॥ २१

संसारचारके निवसंस्तथाविधकर्मवशाच्छेत्तव्यश्चास्मि कर-
चरणाद्यङ्गप्रत्यङ्गच्छेदनान्नरकादिषु। तथा भेत्तव्यो ऽस्मि शक्ति-
कुन्तादिभिः। दाह्यो नरकदहनादिना। पाच्यो ज्वलितक्राक- 5
चादिना। अनेकशो ऽनेकवारान्। नरकादिषु कारणामनु-
भवन्नपर्यन्तपथि संसारे। कल्पानां कोटीरसंख्येयाः संख्यातुम-
शक्याः। इत्यकामस्यापि दुःखमपर्यन्तमनेकप्रकारमापतिष्यति।
न च बुद्धत्वसंभाराय तत्संपत्स्यते ॥

इदं संसारापर्यन्ततया दुःखं बहुतरं निष्फलं च। बुद्धत्व- 10
प्रसाधकं पुनरल्पतरं सफलं चेत्युपदर्शयन्नाह।

इदं[2] तु मे[3] परिमितं दुःखं संबोधिसाधनं।
नष्टशल्यव्यथापोहे तदुत्पाटनदुःखवत् ॥ २२

यद् बुद्धत्वप्रसाधकं तदिदं दुःखं परिमितं मम प्रतिनियत-
कालभावितया। दुःख(प्रशमन)हेतुश्च[4]। तत्तथाभूतं शल्यं। तेन 15
व्यथा। तस्या [अ]पोहो निवृत्तिः। तन्निमित्तं तदुद्दासाय।
यावज्जीवं तत्कृतदुःखप्रहाणायेत्यर्थः। तस्य नष्टशल्यस्यो[88b]-

---

1 So M.—Minaev has: dābyapāṭyair anekaçaḥ.

2 Minaev has: etat.—See Comm.

3 So Minaev; M. has: etat parimitaṁ duḥkhaṁ saṁbodhisukhasādhanam.

4 This is the reading of the Ms., praçamana being written in the margin by a second hand. It cannot be correct, as the Tib. has: ...sdug-bsṅal-gyi rgyu de de-lta-bur gyur-pai zug-rṅu des.... = duḥkhahetus tat tathābhūtaṁ çalyaṁ tena....

त्पाटनं । शरीरादुद्धरणं । अपकर्षणमिति यावत् । तेन यद्दुःखं प्रतिनियतकालमल्पतरं । दीर्घकालिकदुःखोपशमनिमित्तं । तद्वत्सोढुमुचितमिदमपि दुःखं ॥

अतो ऽपि समुचितमिदमित्याह ।

5 **सर्वे ऽपि वैद्याः कुर्वन्ति क्रियादुःखैररोगतां ।**
तस्माद्बहूनि दुःखानि हन्तुं सोढव्यमल्पकं ॥ २३

सर्वे ऽपि न के चिदेव । [1]लङ्घनपाचनादिकृतैर्यथेष्टाहारविहारप्रतिषेधजनितैश्च क्रियादुःखैः । रोगपीड़ितानामारोग्यं विदधति । अन्यथा तत्कर्तुमशक्यं । यत एवं तस्मादति-
10 शयेनाल्पमल्पकं दुःखं सोढव्यं । किमर्थं । बहूनि दुःखानि हन्तुं । सर्वसत्त्वानामात्मनश्च दीर्घकालिकसर्वदुःखप्रशमनायेत्यर्थः । एवं तावत्स्वीकर्तुं युक्तं धीमतः ॥ न चेदं युक्तमपि दुःकरं कर्मादिकर्मिकस्य[2] प्रथममनुज्ञातं भगवतेति दर्शयन्नाह ।

क्रियामिमामप्युचितां वरवैद्यो न दत्तवान् ।

15 क्रियामिमां समनन्तरप्रतिपादितां दुःखोत्पादनीं । उचितामपि सेवनीयामपि । वरवैद्यो[3] भगवान् । सर्वथा सर्व-

---

1 laṅghana = das Fasten, Hungercur, pācana = Digestivum, *Caraka* 1.22, 6.3 St. Petersburg-Dict.

2 We have tried to ascertain the meaning of the word *ādikarmika* (Bouddhisme, Etudes et Matériaux). Our hypothesis was wrong to a certain extent. M. Oldenberg has criticised the translation given by Cowell and Neil (Divyāvadāna): beginning a wrong action without finishing it. (See Buddhistische Studien, p. 650). His own translation refers to a special case.—The *ādikarmika* is the "débutant," who has taken the saṃvara, but who is wanting in *abhyāsa* (See *Çikṣas*. Index, p. 375).

3 See Kern, Manual, p. 47, and *Vyādhisūtra*, J.R.A.S., 1903, III.

व्याधिचिकित्सकः ! प्रथमं न दत्तवान् न कर्तव्यतया प्रतिपादितवानादिकर्मिकस्य ॥

कथं तर्हि रागादिव्याधीनपनयति । आह ।

मधुरेणोपचारेण चिकित्सति महातुरान् ॥ २४

सुकुमारतरेणोपचारेणोपक्रमेण । यथाक्रमं चिकित्सा- 5
प्रणयनेनेत्यर्थः । चिकित्सति रोगमुक्तान् करोति । महातुरान्
दीर्घरोगिणो रागादिमहाव्याधिग्रस्तान् ॥

कः पुनरयं मधुरोपचार इत्याह ।

आदौ शाकादिदानेऽपि नियोजयति नायकः ।
तत्करोति क्रमात्पश्चाद्यत्स्वमांसान्यपि त्यजेत् ॥ २५ 10

मात्सर्यमलापनयनार्थं सुखसुखेन[1] संभारसंवर्धनार्थं च ।
शक्यपरित्यागे शाकसक्तुपिण्डिकादिदानेन प्रथमतरं प्र[89a]-
वर्तयति नायको भगवान् । पुनस्तथोपायविशेषेण नियोजनं
करोति । तदिति लोकोक्तौ वा । यद्यथा दाता मृदुदाना-
भ्यासक्रमेण अधिमात्राधिमात्रदानाभ्यासप्रकर्षमासादयन् पश्चा- 15
दुत्तरकालमकृच्छ्रेणैव स्वमांसरुधिरादिकमपि प्रसन्न एव
प्रयच्छेत् ॥

कथं पुनरेतदेवमित्याशङ्क्याह ।

यदा शाकेष्विव प्रज्ञा स्वमांसेऽप्युपजायते ।
मांसास्थि त्यजतस्तस्य तदा किं नाम दुःकरं ॥ २६

1 Sukhasukhena, given in St. Petersburg Dict. from Lexx. only.

यस्मिन् काले दानाभ्यासात्परमप्रकर्षगमनात्[1] सर्वथापगत-मात्सर्यतया शाकेष्विव स्वमांसेऽपि निराशङ्का बुद्धिरुपजायते। तदा स्वमांसादिदानेऽपि नाशक्यानुष्ठानबुद्धिरिति तस्मिन् काले किं नाम दुःकरं। नैव किं चिदित्यर्थः ॥

5 अथापि स्यात्। अतिदीर्घकालं परार्थे संसरता तद्दुःखं कथमिव परिहर्तुं शक्यमित्यत्राह।

न दुःखी त्यक्तपापत्वात्पण्डितत्वान्न दुर्मनाः।[2]
मिथ्याकल्पनया चित्ते[3] पापात्काये यतो व्यथा ॥ २७

द्विविधमेव हि दुःखं बाधकमुपजायते कायिकं मानसिकं 10 चेति। तदेतद्द्वयमपि बोधिसत्त्वस्य न संभवति। कायवचन-मनोभिः सर्वावद्यविरतेः कायिकं दुःखमस्य न जायते। युक्त्यागमाभ्यामुभयनैरात्म्यस्य[4] च निश्चयनान्मानसमपि कुतः। यतो मिथ्याकल्पनया ऽसद्विकल्पेनात्मात्मीयग्रहप्रवृत्तेन भावा-द्यभिनिवेशकृतेन वा चित्ते दुःखं। पापात्प्राणातिपातादेः काये। 15 एवं तावद्दुःखहेतुपरिहाराद्दुःखमस्य न जायत इति प्रति-पादितं ॥

इदानीं सुखमेव केवलमस्यास्तीति प्रतिपादयन्नाह।

---

1 Prakarṣagamana, see Supra II. 20, *Bodhicaryā v.t.* Index, *Nyāyabindu*. 14, 22.

2 L' has: na saṁkitamanās (sic).

3 L' has: vikalpacittena.

4 Bāhya°, adhyātmaçūnyatā, or pudgala°, dharma°, to be established by the Sacred Books (āgamas) and by the common pramāṇas (anumāna, yukti).

पुण्येन कायः सुखितः[1] पाण्डित्येन मनः सुखि[2]।
तिष्ठन् परार्थं संसारे कृपालुः[3] केन खिद्यते। २८

सुखं जातमस्य कायस्येति सुखितः। सुखं विद्यतेऽस्य मनस इति सुखि। एवमुभयसुखसमन्वागतत्वात् कृपा[89b]वान् परार्थं संसारे संसरन् केन दुःखेन खिद्यते। खेदं मन्यते। यदि वा केन खिद्यते। खेदहेतोरभावान्न केन चिदिति भावः[4]। तत्किमिदमकारणभीरुतया वैमुख्यमुपादीयते॥

स्यादेतत्। दीर्घकालमासेवितभावितबहुलीकृतेन महता पुण्यसंभारेण सम्यक्संबोधिरधिगम्यते। तद्वरं मुमुक्षूणां शीघ्रकालतया श्रावकयानमेवाश्रयणीयं स्यादित्याशङ्क्याह।

क्षपयन् पूर्वपापानि प्रतीच्छन् पुण्यसागरान्।
बोधिचित्तबलादेव[5] श्रावकेभ्योऽपि शीघ्रगः॥ २९

पूर्वकृतानि यानि पापानि तानि बोधिचित्तबलादेव क्षयीणि कुर्वन्। यथोक्तं प्राक्।

युगान्तकालानलवन्महान्ति
पापानि यन्निर्दहति क्षणेनेति[6]।

तथा बोधिचित्तबलादेव प्रतीच्छन्नाददानः पुण्यसागरान्। यदुक्तं।

---

1 L² M. sukhitaḥ kāyaḥ.
2 Minaev has: sukhī.
3 L². M.: dayāluḥ.
4 See supra VI. 106.
5 L²: °balād eṣa.
6 See supra I. 14.

अविच्छिन्नाः पुण्यधाराः प्रवर्तन्ते नभःसमा इति ॥[1]

एवंविधोपायबलजवेन महायानमारूढो बोधिसत्त्वः श्रावकेभ्योऽपि शीघ्रगस्त्वरितगामी ॥

एवं सुखात्सुखं गच्छन् को विषीदेत्सचेतनः ।

5 **बोधिचित्तरथं[2] प्राप्य सर्वखेदश्रमापहं ॥ ३०**

प्रतिपादितमेवार्थं पिण्डीकृत्य दर्शयति । एवमुक्तक्रमेण सर्वावद्यविरतेः पुराकृतपापक्षयाच्च स्वप्ने ऽपि दुर्गतिगमनाभावात् । तीव्राभिप्रायेणानेकसुखेनाहर्निशमाकाशधातुव्यापिनः पुण्यसागरस्याभिवर्धनाच्च सुगतिपरम्परासन्मार्गावतरणबोधिचित्तं

10 रथमिवासाद्य । आरुह्येति यावत् । सर्वखेदैः परिक्लेशैः श्रम आयासः । तमपहन्तीति प्रतिपादितनयेन । सर्वखेदश्रमं वापहन्तीति तं । सुखादेकस्मादपरमुत्तरोत्तरमधिकाधिकं सुखं देवमनुष्यसंपत्तिलक्षणं गच्छन्ननुप्राप्नुवन् । को नाम प्रेक्षावान् विषाद[90a]मापद्येत ॥

15 तदेवमनेकविधविषादनिमित्तप्रतिषेधेनाविषादं प्रतिपाद्य बलव्यूहं[4] प्रतिपादयितुमाह ।

छन्दस्थामरतिमुक्तिबलं[3] सत्त्वार्थसिद्धये ।

छन्दं दुःखभयात्कुर्यादनुशंसांश्च भावयन् ॥ ३१

---

[1] See supra I. 19.

[2] See *Çikṣās*. 361. 9.

[3] Minaev has: chandaḥ sthāma ratir muktibalam ; M.: chandasthāna°.

[4] See VII. 16.

इदमप्युद्देशवाक्यमेव। छन्द इह कुशलाभिलाषः। स्थाम आरब्धदृढता। रतिः सत्कर्मासक्तिः। मुक्तिरसामर्थ्ये तावत्कालमुत्सर्गः। एतच्चतुरङ्गबलं। अनेकावयवसमुदायात्मकत्वात्। हस्त्यादिबलवत्। सत्त्वार्थसिद्धये। वीर्यहेतुत्वादस्य वीर्यस्य च सर्वाभिमतसाधनत्वादिति भावः॥ 5

तत्र छन्दबलस्य बङ्करत्वाच्छन्दमित्यादिनास्योत्पत्तिनिमित्तमाह। दुःखभयादिति। अशुभकर्मणो दुःखं जायत इति चाशाच्छन्दं कुर्यात्। अनुशंसांश्च भावयन्। अनुशंसाः फलद्वारेण गुणविशेषाः। ते चार्थात्कुशलकर्मण एव। तान् भावयन्। शुभकर्मणोऽनेकप्रकारेण मधुरफलोत्पत्तिं पुनः पुनः संचिन्तयन्नित्यर्थः॥ 10

सांप्रतं बलस्य व्यापारमुपदर्शयितुमाह।

एवं विपक्षमुन्मूल्य यतेतोत्साहवृद्धये।
छन्दमानरतित्यागतात्पर्यवशिताबलैः॥ ३२

एवमुक्तप्रबन्धनीत्यादि। विपक्षमालस्यादि[1]। उन्मूल्य प्रतिपक्षभावनाविधिनापसार्य। वीर्यप्रवर्धनाय यत्नं कुर्यात्। केनोपायेनेत्यादि[2]। मानश्चित्तस्योन्नतिः। अयं स्थामबलस्योपबृंहणं। स्थामबलमेव वा। तेषां बलैः सामर्थ्यैः। सामर्थ्यपर्यायो ऽत्र बलशब्दः॥ 15

तत्र तावच्छन्दोत्पादनाय प्रथममाह।

---

1 See VII. 2.
2 Ms.: ityādi—Ex. conj.: ity āha chandetyādi.

अप्रमेया मया दोषा हन्तव्याः स्वपरात्मनोः ।
एकैकस्यापि दोषस्य यत्र कल्पार्णवैः क्षयः ॥ ३३

तत्र दोषक्षयारम्भे लेशोऽपि मम नेक्ष्यते ।
अप्रमेयव्यथाभाज्ये नोरः स्फुटति मे कथं ॥ ३४

5 गुणा मयार्जनीयाश्च बहवः स्वपरात्मनोः ।
तत्रैकैकगुणाभ्यासो भवेत्कल्पार्णवैर्न वा ॥ ३५

गुणलेशेऽपि नाभ्यासो मम जातः कदा चन ।

सर्वसत्त्वानामुपकरणतया ऽत्मनश्च समस्तक्लेशप्रहाणाय निः-
शेषगुणोत्पादनाय च मया बोधिचित्तमुत्पादितं । तत्र न
10 शिथिलव्यापारसाध्यमित्यवगम्यापि यद्यनार[90b]ब्धवीर्यतया
मन्दसमारम्भ एव तिष्ठामि तदा दुर्गतिविनिपातमन्तरेण
नान्या गतिरस्ति ममेति विचिन्त्य संवेगमासुखीकुर्वन् छन्द-
मुत्पादयेदिति समुदायार्थः ॥

अवयवार्थस्तूच्यते । अप्रमेयाः प्रमातुमशक्याः । दोषाः
15 काय[वाक्]चित्तसमाश्रिताः । हन्तव्याः प्रहन्तव्याः । स्वपरात्मनोः
स्वात्मनः परात्मनश्च । एकैकस्यापीति । आस्तां तावद्बहूनां ।
यत्र येषु । मन्दवीर्येण कल्पार्णवैरनेकैः कल्पशतसहस्रैः । क्षयः
प्रहाणं क्रियते ।

तत्र तेषु । दोषक्षयारम्भे दोषप्रहाणोत्साहे । लेशोऽपि
20 स्वल्पमात्रमपि मम नेक्ष्यते न दृश्यते । अतो ऽप्रमेयव्यथाभाज्ये

ऽपरिमितदुःखभाजनस्य मम नोरः स्फुटति हृदयं विदीर्यते कथं केन प्रकारेण ॥

गुणा मयेत्यादि सुबोधं ॥ इति विचिन्त्य संवेगमुपदर्शयति।

वृथा नीतं मया जन्म कथं चिल्लब्धमद्भुतं ॥ ३६

वृथा विफलमेव मया जन्माचणविनिर्मुक्तं नीतं प्रेरितं। 5
वृथीकृतमिति यावत्। कथं चिल्लब्धं महार्णवयुगच्छिद्रकूर्मग्रीवार्पणवत्[1]। सुचिरेण प्राप्तं। अत एवाश्चर्यस्थानत्वादद्भुतं॥

इतो ऽपि विफलमित्याह।[2]

न प्राप्तं भगवत्पूजामहोत्सवसुखं मया।
न कृता[3] शासने[4] कारा[5] दरिद्राशा न पूरिता॥ ३७ 10
भीतेभ्यो नाभयं दत्तमार्ता न सुखिनः कृताः।
दुःखाय केवलं मातुर्गतोऽस्मि गर्भशल्यतां॥ ३८

तथागतानां सत्क्रियाभिर्महोत्सवमतिशयवदभिनन्दनं[6]। तेन सुखं सौमनस्यं न प्राप्तं नाधिगतं मया। नापि शासने प्रतिमास्तूपसद्धर्मादिसत्कारैः विहारारामशयनादिवस्तुप्रदानैश्च कारा 15
पूजा कृता। नापि दरिद्राणां धनहीनानामाशाभिलाषः सर्वोपकरणसंपत्तिसंपादनेन पूरिता।

---

1 See supra IV. 20.—The meaning of this simile, as it is given in the Commentary of that passage (Tibetan only), is known from the Friendly Epistle (Journal Pāli Text 1886), p. 18—See Supra p. 9, note; and F. W. Thomas, Candragomin's Epistle to the king Kanika, Intr. (Ind. Ant. 1903).

2 Ms. has: viphalam ityādi.

3 Minaev: kṛtāḥ—M., L²: kṛtā.

4 According to L² = tathāgataçāsane.

5 According to L¹ = pūjā.

6 Utsava, masc. only in St. Petersburg Dict.

नापि भीतेभ्यः सपत्नादिभयसमाकुलितेभ्यो मा भैषीरित्यभयं दत्तं। नापि कायमनोदुःखैरार्ताः पीड़िताम्तदपनी[91a]य सुखिनः कृता इति सर्वैः सत्पुरुषधर्मैर्विरहितत्वादाह । दुःखायेत्यादि सुबोधं ॥

5 कथं पुनरेतां धर्मदशां प्राप्तो भवानित्याह ।

धर्मच्छन्दवियोगेन पौर्विकेन ममाधुना ।
विपत्तिरीदृशी जाता को धर्मे छन्दमुत्सृजेत् ॥ ३९

धर्माभिलाषस्याभावेन प्राक्तनजन्मोपचितेन । ममाधुनास्मिन् जन्मनि विपत्तिरीदृशी जाता । सर्वसामर्थ्यवैकल्यस्वभावा सम-
10 नन्तरकथिता समुत्पन्ना । एवं ज्ञात्वा को धर्मे छन्दमुत्सृजेत् । परित्यजेत् । को नाम नोपाददीत विचक्षण इति भावः ॥

किं पुनः कुशलार्थिनां छन्दोत्पादने यत्न इत्याशङ्क्य यच्चोक्तं छन्दं दुःखभयात्कुर्यादित्यादि तद्व्यक्तीकर्तुं चाह ।

कुशलानां च सर्वेषां छन्दं मूलं मुनिर्जगौ ।
15 तस्यापि मूलं सततं विपाकफलभावना ॥ ४०

न केवलं विपत्तिपरिहारार्थं । शुक्लधर्मोपचयार्थमपि च्छन्दोत्पादने यतितव्यमिति चकारार्थः । सर्वेषामिति न केषांचिदेव । छन्दं मूलं कारणं भगवानुक्तवान् । न तु स्वयमुत्प्रेक्ष्योच्यत इत्यर्थः । तस्यापि च्छन्दस्यापि मूलं सततं सर्वकालं विपाक-
20 फलभावना । शुभाशुभकर्मणो विपाकफलं परलोक इष्टानिष्टप्राप्तिलक्षणं । तस्य भावना पुनः पुनरामुखीकरणं ॥

तत्राशुभकर्मणो विपाकफलमुपदर्शयन्नाह ।

दुःखानि दौर्मनस्यानि भयानि विविधानि च ।
अभिलाषविघाताश्च जायन्ते पापकारिणां ॥ ४१

यावन्ति कायिकमानसिकानि नरकादिगतौ दुःखानि विविधानि नानाप्रकाराणि जायन्ते भवन्ति सर्वाणि पाप- 5 कारिणामेव । भयानि वधबन्धनताड़नादिभ्यः । पर्येषमाणस्य लाभविघातेनाभिलाषविघाताश्च ॥

सुकृतकर्मणो विपाकफलमाह ।

मनोरथः शुभकृतां यत्र यत्रैव गच्छति ।
तत्र तत्रैव तत्पुण्यैः फलार्घेणाभिपूज्यते ॥ ४२ 10

दृष्टाशंसनविकल्पो मनोरथः । यस्य लोके मनोराज्यमिति [91ᵇ] प्रसिद्धिः । शुभकृतां पुण्यकारिणां । यत्र यत्रैवेति वीप्सायां न क्व चिदेव । गच्छति प्रसरति । फलार्घेणेति । अभिवाञ्छितफलोपनामनमेवार्घ इवार्घः पूजा ॥ तेन पुनर- शुभस्य फलमाह । 15

पापकारिसुखेच्छा तु यत्र यत्रैव गच्छति ।
तत्र तत्रैव तत्पापैर्दुःखशस्त्रैर्विहन्यते[1] ॥ ४३

सुखेच्छा सुखाभिलाषः । तत्पापैरिति कर्तरि तृतीया । दुःखशस्त्रैरिति करणे । दुःखान्येव शस्त्राणीव तदिच्छाविच्छेद- हेतुत्वात् ॥ 20

1 So M., L².—Minaev: hanyase.

पृथग्जनासाधारणशुभकर्मविपाकफलमसाधारणमाह ।

विपुलसुगन्धिशीतलसरोरुहगर्भगता
मधुरजिनस्वराशनकृतोपचितद्युतयः[1] ।
मुनिकरबोधिताम्बुजविनिर्गतसद्वपुषः
5 सुगतसुता भवन्ति सुगतस्य पुरः कुशलैः ॥ ४४

प्रतिलब्धमुदितादिभूमयो[2] हि बोधिसत्त्वा अनिच्छन्तो मातृकुक्षौ नोत्पद्यन्ते । किं तर्हि सुखावत्यां[3] विशदलकमल-कोशेषु जायन्ते । तेषां सुखविभूतिमनेन कथयति । विपुलानि विस्तीर्णानि सुगन्धीनि[4] मनोज्ञगन्धानि शीतलानि शीतसुख-10 स्पर्शानि तानि च सरोरुहाणि पङ्कजानि चेति । तेषां गर्भाणि[5] । सरोरुहगर्भाणां वा विशेषणान्येतानि । तेषु गताः संस्थिताः प्रज्ञोपायमहाकरुणानिर्यातपुण्यज्ञानकललसंवलितसंबोधिचित्ताः[6] सुगतसुता भवन्ति कुशलैरिति संबन्धः ।

कथं पुनः पद्मगर्भेषु पुष्टिं लभन्त इत्यत्राह । मधुरेत्यादि । 15 मधुरैः सर्वस्वराङ्गोपेततया परमसौमनस्यकारिभिः संबद्धधर्म-घोषाशनैराहारैः कृता उपचिता द्युतयो वपूंषि येषां ते तथा ।

---

1 Minaev has: āsana--; M., Dev. 85: °açana°.

2 See *Dharmasaṃgraha* LXIV, LXV; and the *Daçabhūmīçvara* (an older reduction entitled *Daçabhūmaka* was found recently by Professor Bendall).

3 See *Sukhāvatīvyūha*, and infra X. 4.—Birth from lotuses, *Çikṣās*. 175. 5 *sqq*.

4 Ms.: sugandhāni, but see VIII. 67 and Pāṇini quoted in loco.

5 Garbha, masc. only (St.-Petersburg Dict.)

6 Comp. infra the *lokottarakāya*.

कथं च ततो निर्यान्तीत्यत आह । मुनिकरेत्यादि । मुनिकरैः परिपाककालमवगम्य तथागतरश्मिभिर्बोधितानि विकासितानि च तान्यम्बुजानि चेति । ततो विनिर्गतानि निर्याता-[92ᵃ]नि सन्ति लक्षणव्यञ्जनालंकृततया शोभनानि वपूंषि येषां ते तथा । तथाभूताः सन्तः सुगतसुता बोधिसत्त्वा भवन्ति 5 जायन्ते । सुगतस्य पुरः सुखावत्याममिताभस्य भगवतोऽग्रतः । कुशलैरेकान्तशुक्लैः कर्मभिः ॥

तदनेन मातृकुक्षौ समुत्पद्यमानानामेतद्विशेषणविपर्ययेण दुःखं वेदितव्यमित्युपदर्शितं भवति । तथा हि तत्र संकटे दुर्गन्धिनि जठरानलसंतप्ते चोत्पन्नस्य मातापितृशुचिसंभूतस्य 10 मातुः पीताशितैर्वान्तकल्पैः संवर्धमानस्य गर्भमलपङ्कनिमग्नस्य परिपाककाले कथं चित्कण्ठगतप्राणस्य यन्त्रनिष्पीडितस्येव ततो निगमनमिति प्रायेण मनुष्यभूतस्य व्यतिमिश्रकर्मविपाक-फलमुक्तं ॥

एकान्तकृष्णस्य तु विपाकफलमाह । 15

यमपुरुषापनीतसकलच्छविरार्तरवो
हुतवहतापविद्रुतकताम्रनिषिक्ततनुः[1] ।
ज्वलदसिशक्तिघातशतशातितमांसदलः
पतति सुतप्तलोहधरणीषु शुभैर्बहुशः ॥ ४५

यमपुरुषैः कालदूतैरपनीता विश्लेषिता ज्वलितमुद्गरादि- 20

[1] vidrutaka = *vidruta (St.-Pet. Dict.) = liquid.

प्रहारैः सकला समस्ता छविश्चर्मप्रभावो[1] वा यस्य स तथा । अतिशयेनार्तः सन् पतति सुतप्तलोहधरणीषु । पुनरपि किंभूतः । तीव्रानलतापेन द्रवीभूतं यत्ताम्रं तेन निषिक्ता स्नापिता तनुः कायो यस्य । अतोऽप्यपनीतसकलच्छविः । ज्वलन्तोऽसयः शक्त-
5 यश्च शस्त्रविशेषाः । तेषां घातशतैरनेकैः प्रहारैः शातितानि विच्छेदितानि मांसदलानि शकलानि यस्य स तथाभूतः सन् पतति । सुष्ठु तप्तासु लोहमयीभूमिषु । अशुभैरकुशलैः कर्मभिः । बहुश इति बहून् वारान् दीर्घकालेन तत्फलस्य परिचयात् ॥

तदेवं शुभाशुभकर्मणोर्विपाकफलं प्रतिपाद्य च्छन्दबल-
10 मुपसंहरन्नाह ।

तस्मात्कार्यः शुभच्छन्दो भावयित्वैवमादरात् ।

यत [92b] एवं शुभाशुभकर्मणोर्मधुरकटुकफलविपाकः[2] । तस्मादेवं परिभाव्य शुभच्छन्द एवादारेणाशुभकर्म विहाय कार्यः ॥

15 सांप्रतं स्थामबलं प्रतिपादयितुमाह ।

वज्रध्वजस्य[3] विधिना मानं त्वारभ्य भावयेत् ॥ ४६

वज्रध्वजसूत्रप्रतिपादितविधानेन मानं पुनः साध्यं कर्मारभ्य भावयेत् । अथ वा आरभ्य भावयेदिति गाढसमारम्भेण भावयेत् । चेतसि स्थिरं कुर्यात् न शिथिलोपक्रमेणेत्यर्थः ॥

---

1 So Ms.
2 Supra l. 9, vipākaphala.
3 See *Çikṣās.* 22, 5 and 278, 14.—On the good *māna*, see *Nettipakaraṇa*, p. 87.

आरम्भमेव निश्चयितुमाह ।

पूर्वं निरूप्य सामग्रीमारभेन्नारभेत वा ।

पूर्वं प्रथमत एव । अभिमतकार्यनिष्पादनाय सामग्रीं कारणसाकल्यं निरूप्य तस्या बलाबलं विचार्य । आरभेत सति बले नारभेत वासति बले । किमेवंविचारेण प्रयोजनमिति चेत् । आह । 5

अनारम्भो वरं नाम न त्वारभ्य निवर्तनं ॥ ४७

अनारम्भो वरं नाम प्रथमत एव न त्वारभ्य निवर्तनमशक्तत्वे सति ॥ ननु किमत्र दूषणं[1] येनैवं नेष्यत इत्याह ।

जन्मान्तरेऽपि सोऽभ्यासः पापाद्दुःखं च वर्धते । 10
अन्यच्च कार्यकालं च हीनं तच्च न साधितं ॥ ४८

तथा क्रियमाणो ऽन्यस्मिन्नपि जन्मनि सोऽभ्यास इत्यारभ्य निवर्तनं नाम । प्रतिज्ञातमकुर्वतश्च पापं ततो दुःखं वर्धते । अन्यच्च हीनं नष्टं यत्परित्यज्य तदारब्धं । कार्यकालं च हीनं । आरब्धपरित्यक्तकार्यस्य कालो ऽस्य कार्यस्येति[2] । तस्मिन् काले 15 यदन्यत्कार्यं कर्तव्यं तदित्यर्थः । तच्च यदारभ्य परित्यक्तं तदपि न साधितं न निष्पादितं । इति पञ्चप्रकारमत्र दूषणं । तेन नेष्यत इत्यभिप्रायः ॥

---

1 *Nidarçana* erased, *dūṣaṇa* supplied in margin.

2 Ms. Kālasyeti, in margin: *rya*.

अथ किमयं मानः सर्वत्र न कर्तव्यो । नेत्याह ।

त्रिषु मानो विधातव्यः कर्मोपक्लेशशक्तिषु ।[1]

केषु त्रिषु । तदाह । कर्मसु उपक्लेशेषु शक्तौ च । तत्रोपक्लेशाः क्षुद्रवस्तुकसंज्ञिताः क्रोधोपनाहम्रक्षप्रदाशादयः[2] सप्त
5 [93 a] । पञ्चाशत्[3] क्लेशा[4] एव वा रागादय उपक्लेशा उच्यन्ते॥
तत्र कर्ममानं व्याख्यातुमाह ।

मयैवैकेन कर्तव्यमित्येषा कर्ममानिता ॥ ४९

यत्किं चिदनवद्यं कर्मापतितं भवति सत्त्वानां तत्सर्वं मयैवैकेन कर्तव्यं । नान्यस्यावकाशो[5] दातव्य इत्यर्थः ॥ एतदेव
10 दर्शयन्नाह ।

क्लेशस्वतन्त्रो[6] लोकोऽयं न क्षमः स्वार्थसाधने ।
तस्मान्मयैषां[7] कर्तव्यं नाशक्तोऽहं यथा जनः ॥ ५०

क्लेशैः परायत्तीकृतः सर्वो ऽयं जनकायः क्व चिदपि स्वार्थसाधने समर्थो न भवति । इत्येषां सर्वसुखोत्पादनाय मया

---

1 See *Mahāvastu*, II. p. 279 the dvārtriṁçatākāra āryamāna.

2 Ms. mraksa pramādayaḥ.– See the "twenty-four minor evil passions" *Dharmasaṁgraha* LXIX; *Madhyamakavṛtti*, Chapter VI; Kern, *Manual*, p. 52; *Çikṣās*. Index.

3 Ms. pañcāsat.

4 *Dharmasaṁgraha*, LXVII: six evil passions; Childers gives a list of ten; see *Madhyamakavṛtti*, loc. laud.

5 Cp. *Çikṣās*. 278. 6.

6 Minaev: Kleçāsvatantro.

7 So M.—Minaev has: mayāsya; see the Commentary.

बोधिचित्तमुत्पादितं । यत एवं तस्मान्नाशक्तोऽहमीदृशं भारमुद्वोढुं यथायं जनः । अतो मयैवैषां सर्वं कर्तव्यं ॥

दीनेऽपि कर्मणि वैमुख्यं नोत्पादयितव्यमित्याह ।

नीचं कर्म करोत्यन्यः कथं मय्यपि तिष्ठति ।

नीचमतिगर्हितं लोके भारोद्वहनादिकं । मय्यपि सर्व- 5
सत्त्वानां दासभूतेऽपि तिष्ठति विद्यमानेऽपि । मत्करणीयं कथमन्यः करोति । मयैव कर्तुमुचितमिति भावः ॥ अथाप्रतिरूपं ममैव तत्कर्मेति चित्तस्योन्नतिं निवारयितुमाह ।

मानाच्चेन्न करोम्येतन्मानो नश्यतु मे वरं ॥ ५१

कोऽमुष्यपुत्र[1] इदं च कर्मातिनिहीनं । तदयुक्तं मम 10
कर्तुमिति मानाद्यदि न करोमि । तदा मानो नश्यतु मे वरं । किमनेन मानेन महार्थभंगकारिणा मम न तु नीचकर्मप्रवृत्तिः ॥[2]

इति कर्मसु मानमभिधायोपक्लेशेषु मानमुपदर्शयितुमाह ।

मृतं दुण्डुभमासाद्य काकोऽपि गरुडायते । 15
आपदाबाधतेऽल्पापि मनो मे यदि दुर्बलं ॥ ५२

यद्युपक्लेशेषु निहतमानतया दुर्बलवृत्ति मम चित्तं स्यात् ।

---

1 Ms. kādamuṣya°, but *da* is deleted and avagraha supplied by a second hand.—amuṣyaputra, in St. Pet. Dict., from Lexx. only = der Sohn eines berühmten Mannes, der Sohn des und des.

2 Kusalo māno: yaṁ mānaṁ nissāya mānaṁ pajahāti (*Nettip.*)

तदा आपदापत्तिः । आबाधते आक्रामति[1] [यथा] सापत्तिकं स्यादित्यर्थः । अल्पापि मृदुप्रचारोपक्लेशजनितापि । कथमिवेत्याह । मृतमपगतप्राणं दुण्डुभं प्राप्य यथा काको ऽपि गरुड़वदाचरति [93] ॥ कुतः पुनरेवमित्याह ।

5 विषादकृतनिश्चेष्ट आपदः सुकरा ननु ।
व्युत्थितश्चेष्टमानस्तु महतामपि दुर्जयः ॥ ५३

चित्तोन्नतिविरहिते विषण्णतया मन्दकायचित्तप्रवृत्तावालस्योपहते मुषितस्मृतौ । आपदः सुकराः सुलभाः । उत्पद्यन्त एव स्वल्पापदापि गम्यत्वात् । व्युत्थितः समुन्नतचित्ततया
10 पुनरुत्साहसंपन्नः चेष्टमानः स्मृतिसंप्रजन्याभ्यामुपक्लेशानामनवकाशं ददानः । महतामपि दुर्जयोऽजय्यः स्यात् ॥

तस्माद्दृढेन चित्तेन करोम्यापदमापदः ।
त्रैलोक्यविजिगीषुत्वं हास्यमापज्जितस्य[2] मे ॥ ५४

स्वात्मबलावलम्बनं निगमयन् दर्शयति । यत एवं तस्मात् ।
15 दृढेन चित्तेन मानसंनाहः । आपद एवापदमनर्थं करोमि सर्वथा तदनुप्रवेशं निवारयन्नुन्मूलितसंतानं करोमि । अन्यथा

---

1 Alias : ākramati.

2 So M , L², Dev. 85—Minaev has : āvarjitasya me.—L¹ has the gloss: vipattiyā vipattim.

त्रिजगद्विजयारम्भो मम हास्यमुपहसनीयमापदा[1] । आपदायत्ततया वराकिकया[2] । जितस्य गमिष्यति ॥ कीदृश[मेत]दित्याह[3] ।

मया हि सर्वं जेतव्यमहं जेयो न केन चित् ।
मयैष मानो वोढ़व्यो जिनसिंहसुतो ह्यहं ॥ ५५

कुतः । यस्माज्जिना एव भगवन्तः सिंहाः सर्वमारमृगै- 5
रनभिगम्यत्वात् । तेषां सुतो ऽहमपि कथमन्यैः पराजितो नाम
[4]नामधेयं लप्स्य इति मनसि निधाय मयैष मानो वोढव्यः ।
यथा हि सिंहकिशोरः प्रतिलब्धवैशारद्यः सर्वान्यमृगैरनभिभूत
एव वने विचरति तथा मया दृढेन भवितव्यमित्यर्थः ॥

स्यादेतद्यद्येवं तदा ये ऽपि सपत्नादिविजयाय मानमु- 10
द्वहन्ति तेऽपि मानिनः प्रशस्याः कथं न भवेयुरित्यत्राह ।

ये सत्त्वा मानविजिता वराकास्ते न मानिनः ।
मानी शत्रुवशं नैति मानशत्रुवशाश्च ते[5] ॥ ५६

मानविजिता मानेनाभिभूता वराकास्तपस्विनः । ते मानिनो
भवन्त्येव । कुतः । मानी शत्रुवशं नैति न गच्छति । नासौ 15
वैरिजनानुवृत्तिं करोतीत्यर्थः । ये [94a] भवताभिमता[6]

---

1 Ms. *āpadām ā padāyattatayā*, ā from a second hand.

2 Varākikā, See St.-Pet. Dict.

3 Ms. *kīdṛçaṁdityāha*, ṁ from a second hand.—etat = sthāmabala.

4 = Buddhasutanāmadheyam.

5 M, L² = vaçās tu te.

6 Ms. ye na bhagavatā ni bhimatā māninas.

मानिनस्ते मानप्रभुवशास्तदायत्तप्रवृत्तयः[1] ॥ एतदेव श्लोकद्वयेन समर्थयितुमाह ।

मानेन दुर्गतिं नीता मानुष्येऽपि हतोत्सवाः ।
परपिण्डाशिनो[2] दासा मूर्खा दुर्दर्शनाः कृशाः ॥ ५७
5 **सर्वतः परिभूताश्च मानस्तब्धास्तपस्विनः ।**
तेऽपि चेन्मानिनां मध्ये दीनास्तु वद कीदृशाः ॥ ५८

सप्तविधमानेष्वन्यतमेन[3] मानेन दुर्गतिं नीता नरकादिषु पातिताः । अथ कथं चिन्मनुष्यभावप्रतिलम्भो भवति तेषां । तदा तत्रापि तन्निन्दाफलेन हतोत्सवा निरानन्दा भवन्ति । 10 हीनदीनमनस इत्यर्थः । परपिण्डाशिन आहारवैकल्यात्पर-दत्तभिक्षाहारभुजः । दासाः परतन्त्रवृत्तयो भृत्याः । मूर्खाः सर्वविवेकशून्याः । दुर्दर्शना विरूपात्मभावा अप्रीतिजनकाश्च । कृशा दुर्बलशरीराः सामर्थ्यरहिताश्च । सर्वतः सर्वेभ्योऽकृतापराधा अपि कायवाचा परिभवलाभिनो भवन्ति ॥

15 के पुनरेवं मानस्तब्धास्तपस्विनो[4] मानेन स्तब्धा अनम्राः । तपस्विनो वराकाः । तेऽपि चेत् । एवंभूता अपि यदि मानिनां मध्ये गण्यन्ते तर्हि दीनाः कृपणाः कृपापात्र-मित्यर्थः । पुनरन्ये दीनाः कीदृशा भवन्तीति वद ब्रूहि चोदकमामन्त्रयते ॥

---

1 Ms. prabhṛtayaḥ.

2 So Dev. 85.—Minaev has °piṇḍāsino; St.-Pet. Dict. has piṇḍāça, piṇḍāçaka (*Bettler*) from Lexx. only, and açin = *weitreichend, dauernd*, only.

3 See *M. Vyut.* 104. 25—31.

4 Ll has the scholion: māno rāgādi jetavān?

यद्येवंविधा मानिनो नोच्यन्ते कीदृशास्तर्हि ते भवन्तीत्याह।

ते मानिनो[1] विजयिनश्च त एव शूरा
ये मानशत्रुविजयाय वहन्ति मानं।
ये तं[2] स्फुरन्तमपि मानरिपुं निहत्य 5
कामं[3] जने जयफलं प्रतिपादयन्ति॥ ५९

त एव मानिन उच्यन्ते ये बोधिसत्त्वास्तं स्फुरन्तमपि प्रभवन्तमपि मानवैरिणं निहत्य विधूय। कामं यथेष्टमुद्दामेति यावत्। जने लोके सदेवकादिके जयफलं प्रकाशयन्ति बुद्धत्वावस्थायां। एतादृशं तन्मानशत्रुविजयफलं यादृशमस्मासु दृश्यत 10 इत्यभिप्रायः। त एव विजयिनश्च लब्धविजयाः। त एव शूरास्तेजस्विन इति पदद्वयं यथासंभवं योज्यं [94b]॥

उपक्लेशेषु मानं प्रतिपाद्य शक्तौ मानमाह।

संक्लेशपक्षमध्यस्थो भवेद्दृप्तः सहस्रशः।

संक्लेशानां पक्षो वर्गः। तस्य मध्ये तिष्ठन् सहस्रगुणेन दृप्ततरो 15 भवेत्। अतिशयवच्छौर्यबलमवलम्बेत। किंभूतः सन्नित्याह।

दुर्योधनः क्लेशगनैः सिंहो मृगगणैरिव॥ ६०

---

1 M. has dhīrāḥ.

2 Ll: ye tam = sattvā mānam.

3 Ll: kāmam = yatheṣṭam.

दुःखेन योध्यत इति दुर्योधनः। कथंचिदपि न पराजीयत इत्यर्थः। कथमिव। यथा हि सिंहो मृगराजो मृगकुलमध्ये महातेजोबलसमन्वागतो विहरन् वने सर्वमृगानभिभवति। न च तैरभिभूयत इति। एवं बोधिसत्त्वो दुर्योधनो भवेत्॥

इदमपरमपि निमित्तमुद्गृहीतव्यमित्याह।

महत्स्वपि हि कृच्छ्रेषु न रसं चक्षुरीक्षते।
एवं कृच्छ्रमपि प्राप्य न क्लेशवशगो भवेत्॥ ६१

अतिप्रकर्षवत्स्वपि कृच्छ्रेषु दुःखेषु सत्सु रसं मधुरादिकं जिह्वेन्द्रियग्राह्यं न चक्षुरीक्षते न प्रतिपद्यते न विषयीकरोतीत्यर्थः। तस्य[ा]विषयत्वात्। नाविषये प्रवर्तत इति भावः। एवमुक्तरसचक्षुर्न्यायेन कष्टमपि प्राप्य न क्लेशवशं गच्छेत्॥

इत्युक्तेन प्रबन्धेन स्थामबलं विधाय रतिबलमावेदयितुमाह।

यदेवापद्यते कर्म तत्कर्मव्यसनी भवेत्।
तत्कर्मशौण्डो ऽतृप्तात्मा क्रीडाफलसुखेप्सुवत्[1]॥ ६२

कर्म संभारनिबन्धनं ध्यानाध्ययनादिलक्षणं यदेवापद्यते। क्रमकरणयोगेनापतितं भवेत्। तस्मिन्नेव कर्मणि व्यसनीभवेत्। तत्क्रियारसनिमग्नचित्तः। तत्कर्मशौण्डस्तत्प्रवृत्तिलम्पटः। अतृप्तात्मा पुनः पुनरभिलाषयुक्तः। क इव। क्रीडाफलसुखेप्सुवत्। द्यूतादिक्रीडाया यत्फलं सुखं तदाप्तुमिच्छुरिव॥

[1] Minaev has: sukhaphalepsuvat.—See the Commentary.

इतोऽपि विचारयता कर्मणि रतिरुत्पादयितव्येत्युपदर्शयन्नाह।

सुखार्थं क्रियते कर्म तथापि स्यान्न वा सुखं।
कर्मैव तु सुखं यस्य निष्कर्मा स सुखी कथं॥ ६३

सर्वैरेव [95a] कर्मफलसुखलिप्सया कर्म क्रियते। अन्यथा 5
तत्र प्रवृत्तिर्न स्यात्। तथाप्येवं चेतसा प्रवृत्तावपि कस्य चित्कर्मणोऽभिवाञ्छितफलं स्यात्। कस्य चित्पुनर्न स्यात्। निष्फलारम्भस्यापि संभवात्। तथापि कर्मारम्भात्पुनः फलसंभावनया नैव निवर्तते जनः। यस्य पुनः कर्मैव सुखं न तदुत्तरमपरसुखाभिलाषः स निष्कर्मा कर्मविरहितः कथं सुखी 10
स्यात्। न कथं चिदित्यर्थः॥

इदमपि भावयता कर्मण्यभिनिवेष्टव्यमित्याह।

कामैर्न तृप्तिः[1] संसारे क्षुरधारामधूपमैः।
पुण्यामृतैः कथं तृप्तिर्विपाकमधुरैः शिवैः॥ ६४

रूपादिविषयैः। संसार इति संसरति पुनः पुनः। अभू- 15
तैरतृप्तिरनाप्यायनं। किंभूतैः क्षुरधारामधूपमैः। क्षुरधारायां यन्मधु मधुरसं यदास्वादय्य[2] तृष्णावशाज्जिह्वोच्छेदनोत्तरकालं[3]

---

1 See Commentary: kāmair atṛptiḥ.

2 Ms.: āsvādāya.

3 Ms.: tṛṣṇāvasā jihvā°.

दुःखमुपजायते। तेनोपमा उपमानं यादृशं येषां ते। आपातमात्रमाधुर्येऽपि परिणतिदुःखेन कटुकरसत्वात्तेषामित्यभिप्रायः॥ पुण्यान्येवामृतानीव। तैः कथं तृप्तिरस्तु। किं विशिष्टैः। विपाकमधुरैरभ्युदयफलसुखहेतुतया परिणामेन मधुररसत्वात्।
5 परमसुखजनकैः शिवैः कल्याणकारिभिर्निःश्रेयसावाहकतया। अजरामरफलदानपरत्वात्सर्वदुःखनिर्वर्तकैरित्यर्थः। अत एव पुण्यामृतैरित्यत्र हेतुपदमेतत्॥

तस्मादित्युपसंहारेण पुनःकर्माभिरामं दृढयन्नाह।

तस्मात्कर्मावसानेऽपि निमज्जेत्तत्र कर्मणि।
10 **यथा मध्याह्नसंतप्त आदौ प्राप्तसराः करी॥ ६५**

तस्यारब्धस्य कर्मणो ऽवसानेऽपि निमज्जेत्। तदभिनिवेशरसनिमग्न एव विमुञ्चेत्[1]। कथमिव। यथा ग्रीष्मसमये मध्यंदिनवर्तिनि सूर्ये [95b] सर्वतो जलमलभमानस्य आत[ा]पतापितो हस्ती परमाभिनिवेशसंयुक्तः[2]। अतिशयवदाह्लाद-
15 कारिशीतलजलपरिपूरितं ह्रदमासाद्य प्रथमतो निमज्जति। तथा। इति समुदायार्थः। प्राप्तं सरो येन स तथा। पश्चात्कर्मधारयः। आदावित्यस्य निमज्जतीत्यनेन संबन्धः॥

इदानीं रतिबलं व्याख्याय मुक्तिबलं व्याख्यातुमाह।

बलनाशानुबन्धे तु पुनः कर्तुं परित्यजेत्।
20 **सुसमाप्तं च तन्मुञ्चेदुत्तरोत्तरतृष्णया॥ ६६**

---

1 So Ms.
2 Ms.: abhiniveçarasaṁyuktaḥ.

आरब्धकर्मनिष्पादने सामर्थ्यक्षयमात्मनोऽवगम्य । सामर्थ्य-प्रतिलम्भे सति पुनः करिष्यामि । इत्यभिप्रायेण तावत्कालं परित्यजेत् मुञ्चेत् । न तावतास्य विक्षेपः स्यात् । अन्यथा तथापि तदपरित्यागेऽनर्थसमावेश एव स्यात् ॥ यदापि सुनि-ष्पन्नं तदारब्धं कर्म भवेत् । तदापि मोक्तव्यं । अन्यथा स्वरस- 5 वाहितयापि तस्मिन् प्रवृत्ते पुनर्व्यापारादिक्षेप एव स्यात् ।

तस्मादपरापरविशेषाकाङ्क्षया तन्मुञ्चेत्परित्यजेत् । एतेन यदुक्तं प्राक् । पूर्वं समीक्ष्य सामग्रीमित्यादि[1] तस्योत्सर्गस्याय-मपवाद उक्तः ॥

तदेवमवान्तरविशेषोपदर्शनेन बलव्यूहं सर्वथाभिधाय प्रथ- 10 मोद्देशप्रतिपादितमपि पुनः छन्दादिगणे[2] कथितं तात्पर्यं व्याचक्षाण आह ।

क्लेशप्रहारान् संरक्षेत्[3] क्लेशांश्च[4] प्रहरेद्दृढं ।
खड्गयुद्धमिवापन्नः शिक्षितेनारिणा सह ॥ ६७

क्लेशानां प्रहारानुपघातान् संरक्षेत् निवारयेत् । यथा तेषां 15 प्रहारो न प्रभवतीत्यर्थः । क्लेशान् पुनः प्रहरेत् निहन्यात् । दृढं गाढप्रहारेण यथा पुनरवकाशं न लभेरन् ॥ अत्र निदर्शनमाह । यथा शिक्षितेन शस्त्रविद्याकौशलसमन्वा[96a]गतेन शत्रुणा

1 See VII. 47.
2 See VII. 16.
3 So L². Minaev has: saṁrakṣan.
4 So L². Minaev has: kleçāṁs tu.

सह निपुणतरः खड्गेन संग्रामयन्[1] तमभिभवति । न च तेनाभिभूत इति ॥

तथा तत्रेत्यादिना पुनस्तात्पर्यं शिचयितुमाह ।

तत्र खड्गं यथा भ्रष्टं गृह्णीयात्सभयस्त्वरं[2] ।
5 **स्मृतिखड्गं तथा भ्रष्टं गृह्णीयान्नरकान् स्मरन् ॥ ६८**

तत्र तस्मिन् खड्गयुद्धे यथा खड्गं हस्तात्कथं चिद्विचलितं पुनः संवृत्य गृह्णीयात् । सभयः । मा मामयं छलमनुप्रविश्य शत्रुर्वधीत् । त्वरमिति । शीघ्रमेव न कालप्रतिलम्बेनेति यावत् । तथा तद्वदेव स्मृतिप्रमोषे । स्मृतिरेव खड्ग इव क्लेशशत्रुविज-10 याय । तं भ्रष्टमपगतं गृह्णीयात् आमुखीकुर्यात् । नरकान् रौरवादीन् स्मरन् । स्खलिते सति तद्दुःखभागितां मनसिकुर्वन् ॥

ननु सूक्ष्मक्लेशसमुदाचारेऽपि का चतिः येन तत्रोपेचा न क्रियत इत्यत्राह ।

विषं रुधिरमासाद्य प्रसर्पति यथा तनौ ।
15 **तथैव च्छिद्रमासाद्य दोषश्चित्ते प्रसर्पति ॥ ६९**

अणुमात्रस्यापि दोषस्यावकाशो न दातव्यः । अन्यथा तन्मात्रस्याप्यनुप्रवेशे चित्ते तत्प्रसरावरोधस्य कर्तुमशक्यत्वात् । यथा हि स्वल्पव्रणेऽपि रुधिरसंपर्कवतो विषस्य शरीरे । तस्मा-दणुमात्रक्लेशप्रहारनिवारणेऽपि तात्पर्यं कुर्यात् ॥

20 पुनरन्यथा तात्पर्यं दृढीकुर्वन्नाह ।

---

1 In St. Pet.-Dict. from Lexx. only.

2 Minaev: gṛhṇīyād bhayasatvaram.

तैलपात्रधरो यद्वदसिहस्तैरधिष्ठितः ।
स्खलिते मरणत्रासात्तत्परः स्यात्तथा व्रती ॥ ७०[1]

यथा कश्चित्पुरुषश्चण्डनृपाज्ञया तैलपरिपूर्णपात्रमादाय पिच्छलसंक्रमेणासिहस्तै राजपुरुषैः । बिन्दुमात्रतैलभ्रंशेऽप्यद्यैव त्वां प्राणैर्वियोज[यि]ष्याम इति ब्रुवाणैरधिष्ठितो गच्छन् यदि ममात्र कथं चित्स्खलितं स्यात्तदा नूनममी मां व्यापादयेयुरिति मरणभयात्तत्परो भवति । तथा व्रती गृहीतसंवरः प्रकृतस्खलिते नरकादिदुःखत्रासात्तदनवकाशाय तत्परः स्यात् यत्नवान् भवेत् ॥ उक्तमु[96b]पसंहृत्य दर्शयन्नाह ।

तस्मादुत्सङ्गगे सर्पे यथोत्तिष्ठति सत्वरं ।
निद्रालस्यागमे तद्वत्प्रतिकुर्वीत सत्वरं ॥ ७१

यत एवं तस्मादुत्सङ्गगे क्रोड़गते सर्पे आशीविषे यथा त्वरितमेवोत्तिष्ठति । मा मामयमहिर्दंचीत् । तथैव निद्रालस्यागमे मिद्धस्त्यानप्रादुर्भावे प्रतिकुर्वीत तत्प्रतिपक्षानित्यतादिभावनया प्रतीकारं कुर्यात् ॥

अस्य चैवं यत्नवतोऽपि कथं[चित्] किं चित्स्खलितं शूरस्खलितन्यायेन स्यात् । तदा प्रतीकारं कृत्वा पुनर्यत्नवान् भवेत् । इत्युपदर्शयन्नाह ।

---

1 See Çikṣās. 356, 19.

एकैकस्मिंश्छले सुष्ठु परितप्य विचिन्तयेत् ।
कथं करोमि येनेदं पुनर्मे न भवेदिति ॥ ७२

स्मृतिप्रमोषे सत्येकैकस्मिन् प्रत्येकं छले स्खलिते कथं चित्क्लेशानामनुप्रवेशे सति । परितप्याध्याशयेन मनस्तापं कृत्वा
5 विचिन्तयेत् । अहो बत जानन्नेव स्खलितोऽस्मि । तत्केन प्रकारेणात्र प्रतिविधानं करोमि येन पुनरिदं छलं न स्यात् । इत्येवं दृढसमारम्भं समादाय विहरेत् । न तु पुनः शिथिलः स्यादिति भावः ॥

अत एव विवेककामानां प्रतिषिद्धमप्यनुजानन्नाह ।

10 **संसर्गं कर्म वा[1] प्राप्तमिच्छेदेतेन हेतुना ।**

आचार्योपाध्यायतदन्यसब्रह्मचारिप्रभृतिभिः । बहुश्रुतैस्त्रिपिटकवेदिभिः कौकृत्यविनोदनकुशलैः सह संसर्गं समवधानमिच्छेदाशंसेत् । तन्निःश्रित एव तिष्ठेदित्यभिप्रायः । कर्म वा प्राप्तं । तदववादानुशासनीलक्षणं । आपत्तिसमुद्धरणं । तैर्दण्ड-
15 कर्मप्रणयनं वा समुत्पन्नमिच्छेत् । एतेन हेतुना तेषामवतारसंरक्षणाभिप्रायेण । एतदेवाह ।

कथं नामास्ववस्थासु स्मृत्यभ्यासो भवेदिति ॥ ७३

केन विधिना नाम आस्ववस्थासु क्लेशावतारदशासु स्मृत्य-

---

[1] So L². M.—Minaev has : prāptum.

भ्यासो भवेत्। अयत्नत एवालम्बना[97a]त्संप्रमोषो[1] न स्यात्। इत्यनेनाभिप्रायेण। अयं समुदायार्थः। कल्याणमित्रसंनिधाना-त्तदववादानुशासनीतस्तदाचारसंदर्शनाच्च सदा स्मृतिसंप्रजन्य-विहारिणः क्लेशा नावतारं लभन्ते। ततोऽस्याविरोधत एवोत्साहो वर्धत इति युक्तं। 5

सदा कल्याणमित्रं च जीवितार्थेऽपि न त्यजेत्। इति।[2]

तथा।

उपाध्यायानुशासिन्या भीत्याप्यादरकारिणां।
धन्यानां गुरुसंवासात्सुकरं जायते स्मृतिः॥ इति।[3]

अधुना तात्पर्यमुपदर्श्यात्मविधेयतामुपदर्शयितुमाह[4]। 10

लघुं कुर्यात्तथात्मानमप्रमादकथां स्मरन्।
कर्मागमाद्यथा पूर्वं सज्जः सर्वत्र वर्तते॥ ७४

सर्वकर्मण्यमात्मानं [5]कायवाक्चित्तलक्षणं तथा कुर्यादुत्साहा-भ्यासादायत्तिं नयेदित्यर्थः। यथा कर्मागमात्कर्मारम्भात्पूर्वं प्रागेव सज्ज आयत्तीकृतः सुदान्ताश्ववत् तन्मार्गनिरीक्षणासीन 15 इव कर्मणि प्रवर्तते॥

उक्तमेवार्थमुदाहरणेन व्यक्तीकुर्वन्नाह।

---

1 Ms. ālambanā sampramoṣo.
2 Supra V. 102.
3 Supra V. 30.
4 See VII. 16.
5 Ms. kāyacittasyakṣaṇam.

यथैव तूलकं वायोर्गमनागमने वशं।
तथोत्साहवशं यायादृद्धिश्चैवं समृध्यति ॥ ७५

तूलकं कर्पासादिसमुद्भूतं यथा वायोर्गमने चागमने च वशमायत्तं। तथा तद्वदेव उत्साहवशं यायात् वीर्यवशवर्ती
5 भवेत। एवमभ्यासपरायणस्य ऋद्धिस्त्वाकाशगमनादिलक्षणा समृध्यति संपद्यते ॥

परात्मसमतापरात्मपरिवर्तने पुनरुभयत्राप्युपयुक्ते[1] इति ध्यानपरिच्छेद एव व्याख्येये ॥

इति प्रज्ञाकरमतिकृतायां बोधिचर्यावतारपञ्जिकायां वीर्यपारमितापरिच्छेदः[2] समाप्तः ॥

---

1 ubhayatra = dhyāne vīrye ca.
2 Tib. (fol. 173b) : brtson-hgrus-kyi leu-ste bdun-pao.

प्रज्ञाकरमतिकृतायां बोधिचर्यावतारपञ्जिकायां ध्यानपारमिता अष्टमः परिच्छेदः ।

तदेवं क्षान्तेरनन्तरं वीर्यमभिधाय यदुक्तं ।

संश्रयेत वनं ततः ।

समाधानाय युज्येत भावयेच्चाशुभादिकं ॥

इति[1] तद्वर्धयित्वैवमित्यादिना प्रतिपादयितुमुपक्र[97]मते ।

वर्धयित्वैवमुत्साहं समाधौ स्थापयेन्मनः । 5

एवमुक्तप्रतिपक्षस्यासेवनादिना विपक्षमुन्मूल्य वीर्यं वर्धयित्वा ऽनाभोगवाहितया स्थिरीकृत्य समाधौ समाधाने चित्तैकाग्रतायां स्थापयेन्मनः । तत्र निवेशयेत् । आरोपयेदिति यावत् । किमर्थमित्याह ।

विक्षिप्तचित्तस्तु नरः क्लेशदंष्ट्रान्तरे स्थितः ॥ १ 10

तुरिति हेतौ । यस्मात्समाधानमन्तरेण विक्षिप्तचित्तोऽसमाहितचित्तसमुदाचारो वीर्यवानपि नरः पुरुषः क्लेशानां राक्षसाणामिव दंष्ट्रान्तरे मध्ये स्थितः । कवलित एव तैरास्ते । तस्मात् ॥

1 Part of the 20-th kārikā of the *Çikṣās.*, See pp. XLV and 179 5-9.

तत्र तावत्समाधिविपक्षं विक्षेपं निराकर्तुं पीठिकाबन्धं[1] रचयन्नाह ।

कायचित्तविवेकेन विक्षेपस्य न संभवः ।
तस्माल्लोकं परित्यज्य वितर्कान्[2] परिवर्जयेत् ॥ २

कायविवेको जनसंपर्कविवर्जनता । चित्तविवेकः कामादि-
5 वितर्कविवर्जनता । इति कायचित्तयोर्विवेके निरासङ्गतया
विक्षेपस्य तयोरुन्नतताया आलम्बनाप्रतिष्ठानस्येति[3] यावत् । न
संभवः न प्रादुर्भावः । यत एवं तस्माल्लोकं स्वजनबान्धवादि-
लक्षणं परित्यज्य विहाय पूर्वं वितर्कांश्चित्तविक्षेपहेतून् परि-
वर्जयेत् परित्यजेत् ॥

10 तत्र लोकापरित्यागहेतुं तावन्निराकर्तुमुपदर्शयन्नाह ।

स्नेहान्न त्यज्यते लोको लाभादिषु च तृष्णया[4] ।
तस्मादेतत्परित्यागे विद्वानेवं[5] विभावयेत्[6] ॥ ३

आत्मात्मीयग्रहप्रवर्तितोऽभिष्वङ्गः स्नेहः । तस्मान्न त्यज्यते
लोकः । लाभादिषु च तृष्णया । आदिशब्दात्सत्कारयशःश्लोका-
15 दयः परिगृह्यन्ते । तेषु तृष्णया प्रलोभेन । चकारान्न त्यज्यते
लोक इति समुच्चीयते । यत एतत्कारणमपरित्यागस्य तस्मा-

---

1 piṭhikā = Unterlage, Piedestal (*P. W.* from *Kāraṇḍavyūha* 15.9) = introduction.

2 vitarkān, L¹ has the scholion : rāgādibhiḥ.

3 vikṣepa = kāyacittayor unnatatā, cittasya ālambane' pratiṣṭhāna.

4 On priyasneha, VIII 5-16 ; lābhatṛṣṇā, 17.

5 So L², M, Dev.—Minaev has : *vidhānevam ?*

6 L², M : vicārayet.

देतस्य स्नेहस्य लोभादीनां वा । यदि वा लोकस्य परित्याग-
निमित्तं विद्वान् विचक्षणः । एवमिति वक्ष्यमाणं विभावयेत् ॥
तदेवाह ।

शमथेन विपश्यनासुयुक्तः
कुरुते क्लेशविनाशमित्यवेत्य । 5
शमथः प्रथमं गवेषणीयः
स च लोके निरपेक्षयाभिरत्या ॥[1] ४

श[98a]मथः चित्तैकाग्रतालक्षणः समाधिः । तेन सुयुक्त
इत्यपोद्धृत्येहापि[2] योजनीयं । यदि वा हेत्वर्थे तृतीया । शम-
थेन हेतुना विपश्यनासुयुक्तः । सहार्थे व । शमथेन सार्धं विप- 10
श्यनासुयुक्त इति ।

विपश्यना यथाभूततत्त्वपरिज्ञानस्वभावा प्रज्ञा । तया
सुयुक्तः । युगनद्धवाहिमार्गयोगेन कुरुते क्लेशानां विनाशं
प्रहाणमित्येवमवेत्य ज्ञात्वा क्लेशविमुमुक्षुणा शमथः प्रथममादौ
गवेषणीयः । उत्पाद्य इत्यर्थः । तदनन्तरं विपश्यना । 15

[3]समाहितो हि यथाभूतं प्रजानातीत्यवदन्मुनिः ।
शमाच्च न चलेच्चित्तं बाह्यचेष्टानिवर्तनादिति ॥

स च शमथः । लोके लोकविषये निरपेक्षयाभिरत्या ।

---

1 Metre.

2 Cp. *P. W.* anapoddhārya.

3 It is the 9th kārikā of the *Çikṣās.*, p. XLI, text p. 119.9 and Add-Notes p. 403.—The first part [an old saying of the Master: *Saṁ. N.* III. 13; *Milinda* 39.3] is quoted *Bodhic.* p. IX, 1.

अभिरतिं परिहरत एवोत्पद्यते नान्यथा ॥ तामेवाभिरतिनिरपेक्षतामुत्तरप्रबन्धेन दर्शयितुमाह ।

कस्यानित्येष्वनित्यस्य स्नेहो भवितुमर्हति ।
येन जन्मसहस्राणि द्रष्टव्यो न पुनः प्रियः ॥ ५

5 कस्य सचेतनस्य स्वयमेवानित्यस्य । अनित्येषु पुत्रदारादिषु । स्नेहो भवितुमर्हति युज्यते । केन हेतुना । येन कारणेन जन्मनां सहस्राणि अनेकानि जन्मान्यपर्यन्तसंसारे संसरता कदा चिदपि द्रष्टव्यो न पुनः प्रियः[1] । प्रीणातीति प्रिय उच्यते ॥

10 तदपि चास्मिन्नास्ति । इत्याह ।

अपश्यन्नरतिं याति समाधौ न च तिष्ठति ।
न च तृप्यति दृष्ट्वापि पूर्ववद्बाध्यते तृषा ॥ ६

यदा तावन्न पश्यति तं । तदायमरतिमधृतिं याति । तेनैवासौमनस्येन समाकुलितचित्तत्वात्समाधौ न च तिष्ठति ।
15 नैव स्थितो भवति । तमवलम्बितुमशक्त इत्यर्थः । अथ यदापि प्रियदर्शनमस्य जायते । तदापि न च तृप्यति । दृष्ट्वापि पुनरधिकतरं बाध्यते [98ᵇ] तृषा । तद्दर्शनाभिलाषेण पूर्ववत् । अदर्शनकाल इव पीड्यते ॥

अपि च सर्वानर्थनिदानं प्रियसंगतिकरणमित्युपदर्शयन्नाह ।

---

1 Mo has : priyaḥ. api ca prīṇāti.

Padumawati, Fasc. 1-4 @ 2/ ... ... Rs. 8
Pariçiṣta Parvan, (Text) Fasc. 1-5 @ /6/ each 1
Prākrita-Paingalam, Fasc. 1-7 @ /6/ each 2
Prithivirāj Rāsa, (Text) Part II, Fasc. 1-5 @ /6/ each 1
Ditto (English) Part II, Fasc. 1 0
Prākrta Lakṣaṇam, (Text) Fasc. 1 1
Parāçara Smṛti, (Text) Vol. I, Fasc. 1-8; Vol. II, Fasc. 1-6; Vol. III, Fasc. 1-6 @ /6/ each 7
Parāçara, Institutes of (English) 0
Prabandhacintāmaṇi (English) Fasc. 1-3 @ /12/ each 2
*Sāma Vēda Saṁhitā, (Text) Vols. I, Fasc. 5-10; II, 1-6; III, 1-7; IV, 1-6; V, 1-8, @ /6/ each Fasc. 12
Sāṅkhya Sūtra Vṛtti, (Text) Fasc. 1-4 @ /6/ each 1
Ditto (English) Fasc. 1-3 @ /12/ each 2
Sraddha Kriya Kaumudi, Fasc. 1-5 1
Suçruta Saṁhitá, (Eng.) Fasc. 1 @ /12/ 0
*Taittereya Saṁhitā, (Text) Fasc. 14-45 @ /6/ each 12
Tāṇḍya Brāhmaṇa, (Text) Fasc. 1-19 @ /6/ each 7
Trantra Vartika (English) Fasc. 1-2 @ /12/ 1
Tattva Cintāmaṇi, (Text) Vol. I, Fasc. 1-9, Vol. II, Fasc. 2-10, Vol. III, Fasc. 1-2, Vol. IV, Fasc. 1, Vol. V, Fasc. 1-5, Part IV, Vol. II, Fasc. 1-12 @ /6/ each 14
Tattvarthadhigama Sutrom, Fasc. 1-2 0
Trikāṇḍa-Maṇḍanam, (Text) Fasc. 1-3 @ /6/ 1
Upamita-bhava-prapañca-kathā (Text) Fasc. 1-6 @ /6/ each ... 2
Uvāsagadasāo, (Text and English) Fasc. 1-6 @ /12/ 4
Vallala Carita, Fasc. 1 0
Varāha Purāṇa, (Text) Fasc. 1-14 @ /6/ each 5
Varsa Krya Kaumudi, Fasc. 1-6 @ /6/ 2
*Vāyu Purāṇa, (Text) Vol. I, Fasc. 2-6; Vol. II, Fasc. 1-7, @ /6/ each 4
Vidhano Parigata, Fasc. 1-5 1
Viṣṇu Smṛti, (Text) Fasc. 1-2 @ /6/ each 0
Vivādaratnākara, (Text) Fasc. 1-7 @ /6/ each 2
Vṛhannāradīya Purāṇa, (Text) Fasc. 2-6 @ /6/ 1
Vṛhat Svayambhū Purāṇa, Fasc. 1-6 2

Tibetan Series.

Pag-Sam Thi S'iñ, Fasc. 1-4 @ 1/ each 4
Sher-Phyin, Vol. I, Fasc. 1-5; Vol. II, Fasc. 1-3; Vol. III, Fasc. 1-5 @ 1/ each 13
Rtogs *brjod dpag ḥkhri* S'iñ (Tib. & Sans.) Vol. I, Fasc. 1-5; Vol. II. Fasc. 1-5 @ 1/ each 10

Arabic and Persian Series.

'Ālamgīrnāmah, with Index, (Text) Fasc. 1-13 @ /6/ each... ... 4
Al-Muqaddasi (English) Vol. I, Fasc. 1-3 @ /12/ 2
Āīn-i-Akbarī, (Text) Fasc. 1-22 @ 1/ each 22
Ditto (English) Vol. I, Fasc. 1-7, Vol. II, Fasc. 1-5, Vol. III, Fasc. 1-5, @ 1/12/ each 29
Akbarnāmah, with Index, (Text) Fasc. 1-37 @ 1/ each 37
Ditto English Fasc, 1-8 @ 1/ each; Vol II, Fasc. 1 ... 9
Arabic Bibliography, by Dr. A. Sprenger 0
Bādshāhnāmah, with Index, (Text) Fasc. 1-19 @ /6/ each 7
Catalogue of Arabic Books and Manuscripts 1-2 2
Catalogue of the Persian Books and Manuscripts in the Library of the Asiatic Society of Bengal. Fasc. 1-3 @ 1/ each 3
Dictionary of Arabic Technical Terms, and Appendix, Fasc. 1-21 @ 1/ each 21
Farhang-i-Rashīdī, (Text) Fasc. 1-14 @ 1/ each 14
Fihrist-i-Ṭūsī, or, Ṭūsy's list of Shy'ah Books, (Text) Fasc. 1-4 @ /12/ each 3
Futūḥ-ush-Shām of Wāqidī, (Text) Fasc. 1-9 @ /6/ each 3
Ditto of Āzādī, (Text) Fasc. 1-4 @ /6/ each 1
Haft Āsmān, History of the Persian Masnawi, (Text) Fasc. 1 ... 0
History of the Caliphs, (English) Fasc. 1-6 @ /12/ each 4
Iqbālnāmah-i-Jahāngīrī, (Text) Fasc. 1-3 @ /6/ each 1
Iṣābah, with Supplement, (Text) 51 Fasc. @ /12/ each 38
Maāṣir-ul-Umarā, Vol. I, Fasc. 1-9, Vol. II, Fasc. 1-9; Vol. III, 1-10; Index to Vol. I, Fasc. 10-11; Index to Vol. II, Fasc. 10-12; Index to Vol. III, Fasc. 11-12@ /6/ each 13
Maghazi of Wāqidī, (Text) Fasc. 1-5 @ /6/ each 1

* The other Fasciculi of these works are out of stock, and complete copies cann[ot] be supplied.

		Rs.	
Muntakhabu-t-Tawārīkh, (Text) Fasc. 1–15 @ /6/ each	...	5	10
Muntakhabu-t-Tawārīkh, (English) Vol. I, Fasc. 1–7; Vol. II, Fasc. 1-5 and 3 Indexes; Vol. III, Fasc. 1 @ /12/ each ...	...	12	0
Muntakhabu-l-Lubāb, (Text) Fasc. 1–19 @ /6/ each ...	...	7	2
Ma'āsir-i-'Ālamgīrī, (Text), Fasc. 1–6 @ /6/ each ...	...	2	4
Nukhbatu-l-Fikr, (Text) Fasc. 1	...	0	6
Niẓāmī's Khiradnāmah-i-Iskandari, (Text) Fasc. 1-2 @ /12/ each		1	8
Riyāẓu-s-Salāṭīn, (Text) Fasc. 1–5 @ /6/ each	...	1	14
Ditto Ditto (English) Fasc. 1–5	...	3	12
Tabaqāt-i-Nāṣirī, (Text) Fasc. 1–5 @ /6/ each	...	1	14
Ditto (English) Fasc. 1–14 @ /12/ each ...	...	10	8
Ditto Index	...	1	0
Tārīkh-i-Fīrūz Shāhi of Ziyāu-d-dīn Barni (Text) Fasc. 1–7 @ /6/ each	...	2	10
Tārīkh-i-Fīrūzshāhi, of Shams-i-Sirāj Aif, (Text) Fasc. 1–6 @ /6/ each	...	2	4
Ten Ancient Arabic Poems, Fasc. 1-2 @ 1/8/ each ...	...	3	0
Wis o Rāmīn, (Text) Fasc. 1–5 @ /6/ each	...	1	14
Ẓafarnāmah, Vol. I, Fasc. 1–9, Vol. II, Fasc. 1–8 @ /6/ each	..	6	6
Tuzuk-i-Jahāngīrī, (Eng.) Fasc. 1	...	0	12

ASIATIC SOCIETY'S PUBLICATIONS.

1. ASIATIC RESEARCHES. Vols. XIX and XX @ 10/ each 20 0
2. PROCEEDINGS of the Asiatic Society from 1865 to 1869 (incl.) @ /6/ per No.; and from 1870 to date @ /8/ per No.
3. JOURNAL of the Asiatic Society for 1843 (12), 1844 (12), 1845 (12), 1846 (5), 1847 (12), 1848 (12), 1866 (7), 1867 (6), 1868 (6), 1869 (8), 1870 (8), 1871 (7), 1872 (8), 1873 (8) 1874 (8), 1875 (7), 1876 (7), 1877 (8), 1878 (8), 1879 (7), 1880 (8), 1881 (7), 1882, (6), 1883 (5), 1884 (6), 1885 (6), 1886 (8), 1887 (7), 1888 (7), 1889 (10), 1890 (11), 1891 (7), 1892 (8), 1893 (11), 1894 (8), 1895 (7), 1896 (8), 1897 (8), 1898 (8), 1899 (8), 1900 (7) & 1901 (7), 1902 (9), 1903 (8), @ 1/8 per No. to Members and @ 2/per No. to Non-Members.

N.B.—The figures enclosed in brackets give the number of Nos. in each Volume.

4.	Centenary Review of the Researches of the Society from 1784–1883 ...	3	0
	A sketch of the Turki language as spoken in Eastern Turkistan, by R. B. Shaw (Extra No., *J.A.S.B.*, 1878)	4	0
	Theobald's Catalogue of Reptiles in the Museum of the Asiatic Society (Extra No., *J.A.S.B.*, 1868)	2	0
	Catalogue of Mammals and Birds of Burmah, by E. Blyth (Extra No., *J.A.S.B.*, 1875)	4	0
5.	Anīs-ul-Musharrahīn	3	0
6.	Catalogue of Fossil Vertebrata	3	0
7.	Catalogue of the Library of the Asiatic Society, Bengal	3	8
8.	Ināyah, a Commentary on the Hidāyah, Vols. II and IV, @ 16/ each ...	32	
9.	Jawāmlu-l-'ilm ir-riyāẓī, 168 pages with 17 plates, 4to. Part I ...	2	0
10.	Khizānatu-l-'ilm	4	0
11.	Mahābhārata, Vols. III and IV, @ 20/ each	40	0
12.	Moore and Hewitson's Descriptions of New Indian Lepidoptera, Parts I–III, with 8 coloured Plates, 4to. @ 6/ each	18	0
13.	Sharaya-ool-Islām	4	0
14.	Tibetan Dictionary, by Csoma de Körös	10	0
15.	Ditto Grammar " "	8	0
16.	Kaçmīraçabdāmṛta, Parts I and II @ 1/8/	3	0
17.	A descriptive catalogue of the paintings, statues, &c., in the rooms of the Asiatic Society of Bengal, by C. R. Wilson...	1	0
18.	Memoir on maps illustrating the Ancient Geography of Kaśmir, by M. A. Stein, Ph.D., Jl: Extra No. 2 of 1899	4	0

Notices of Sanskrit Manuscripts, Fasc. 1–29 @ 1/ each	29	0
Nepalese Buddhist Sanskrit Literature, by Dr. R. L. Mitra ...	5	0

N.B.—All Cheques, Money Orders, &c., must be made payable to the "Treasurer Asiatic Society," only.

9-9-04.

Books are supplied by V.-P.P.